

TÉZISFÜZET

03

Vasáros Zsolt DLA
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Építészmérnöki Kar
Ipari és Mezőgazdasági Épülettervezési Tanszék
Habilitáció - 2017

INVESTIGATIO.

KUTATÁS, OKTATÁS, ÉS GYAKORLAT TERMÉSZETE

EDUCATIO.

AZ ÉPÍTÉSZETBEN

PRAXIS

Tézisfüzet

Vasáros Zsolt DLA
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Építésztechnológiai Kar
Ipari és Mezőgazdasági Épülettervezési Tanszék
Habilitáció - 2017

Luxor-Nyugati part: megművelt mezőgazdasági terület hőlégballonról fotózva Kom el-Heitan közelében.
Fotó: Vasáros Zsolt, 2010.

TARTALOM

	Bevezetés	7
01 —	Műtárgy és múzeum – a köztes tér, mint építészeti feladat	16
02 —	Táj és kultúrtáj – antropogén hatások térben és időben	38
03 —	Érték és valóság – bizonyos műemlékek természete	60
04 —	Most és akkor – „az örökkévalóság horizontján”	94
05 —	Egy és sok – az ismétlődés változatossága	124
	Köszönetnyilvánítás	151

BEVEZETÉS

KUTATÁS.OKTATÁS.GYAKORLAT /
INVESTIGATIO.EDUCATIO.PRAXIS

„100 milliárd neuronjával és ezek 100 billió szinapsziséval az emberi agy hihetetlenül összetett, több szintű rendszer. A neuronok közti összeköttetések áramkörök hierarchiáját alkotják a helyi mikroáramköröktől az egész agy szintjéig. Eközben alacsonyabb szinten minden neuron és minden szinapszis önmagában is összetett molekuláris gépezet. A szintek közötti interakciók hozzák létre az emberi viselkedést, érzelmeket és gondolkodást.”¹

Könnyű belátni, hogy néhány ügyes szócserével a fenti mondatok az építészetre is vonatkoztathatók. A milliárdnyi tapasztalat és élethelyzet billiónyi kapcsolódási lehetősége adja szakmánk bonyolultságát és végtelen számú interakciós lehetőségét. Az összeköttetések szintjeit az egyéni, közösségi, társadalmi és globális szintű kapcsolódások jelentik, miközben sokszor a legelemibb rész is bonyolult döntéshelyzetek eredménye. A különböző szintek, helyzetek közötti viszony hozhatja létre az építészetet, az adott hely, személy vagy éppen közösség igényeire, hiányosságaira adható választ, különösen annak érzelmi és gondolati tartalmát. A rehabilitációs folyamatra összeállított szakmai, tudományos, oktatási és alkotói tevékenységem listáiból és a portfólióból jól kirajzolódtak azok a területek, amelyek az elmúlt 20 évben, mióta a diplomámat megszereztem, meghatározóvá váltak. Egy jó ideje már - lényegében ezt reprezentálja a portfólió is -, a praxis, azaz az építészeti tervezés, a kutatás, elsősorban a terepi munkák és feldolgozásuk, valamint az oktatás, azaz az egyetemi lét határozza meg a tevékenységem gerincét. Ez a hármasság nagyjából egyensúlyban, mondhatni harmóniában van, hangsúlyeltolódások természetesen előfordulnak, időnként szükségesek is. Egyik sem tud megenni a másik nélkül, egymást támasztják, segítik, inspirálják, időnként persze zavarják is. Egyetemen hosszú távon tervezést oktatni lehetetlennek tartom praxis nélkül, mint ahogy a kutatási projektek egy része sem áll meg a lábán az oktatás, intézményi háttér nélkül. Sok esetben a praxis

¹ [http://www.magyszemle.hu/cikk/20070712_tanulasi_folyamatok_es_belső_vilagunk](http://www.mernokbazis.hu/cikkek/modellez%C3%A9s-sel-jobban-meg%C3%A9rthet%C5%91-az-agy-5%B1k%C3%B6d%C3%A9se; lásd továbbá Freund T.: Tanulási folyamatok és belső világunk (<a href=))

2 Erre jó példa a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen az együttműködésünk a szíriai és észak-iraki projektek kapcsán (Lásd Portfólió 22-es fejezet), továbbá az ELTE-vel az egyiptomi terepmunkában (Lásd Portfólió 10-es fejezet), valamint külön kiemelve a majd' 10 éves erdélyi jelenlétünk jelentős európai intézmények részvételével (Portfólió 13-as fejezet).

3 A témához kapcsolódó néhány fontosabb publikáció: Krasny, E.: *Architektur beginnt im Kopf: The Making of Architecture*. Birkhäuser, Basel, 2008.; Angelil, M.: *Inchoate. An Experiment in Architectural Education*. ETH Zürich, 2003.; Harris, H., Froud, D. (szerk.): *Radical Pedagogies. Architectural Education and the British Tradition*. RIBA Publishing, London, 2015.; Al-Qawasmi, J., Vasquez de Velasco, G. P. (szerk.): *Changing Trends in Architectural Design Education*. CSAAR-The Center for the Study of Architecture in the Arab Region, Rabat, 2006.; Spiller, N., Clear, N. (szerk.): *Educating Architects. How tomorrow's practitioners will learn today*. Thames&Hudson, London, 2014.; Diller, E., Lewis, D., Shkapich, K. (szerk.): *Education of an Architect*. The Irwin S. Chanin School of Architecture of the Cooper Union. Rizzoli, New York, 1988.

4 A témához összefoglalóan lásd Kerékgyártó B., Szabó L. (szerk.): *Építészet & Oktatás, a BME Építőművészeti Doktori Iskola tanulmánykötete* 2015/16. Budapest, 2016.

5 A témához átfogóan lásd Hood, B.: *The Domesticated Brain. A Pelican Introduction*. London, 2014.; Tomasello, M.: *The Cultural Origins of Human Cognition*. Harvard University Press, 2000.;

is a kutatásra támaszkodik, és sorolhatnám tovább a lehetőségeket, a szinapszisokat. Számomra mindhárom terület művelése magától értetődő, – szerencsére – számos ponton kapcsolódnak egymáshoz, ugyanakkor mindegyik kellőképpen autonóm, saját „hinterland”-dal rendelkezik. Az egyetemi oktatás közege nem kérdés, 25 éve vagyok a Karon, 5 évig hallgatóként, 6 évig posztgraduális ösztöndíjasként – részben külföldön –, majd immár 14 éve főállású oktatóként. Elsősorban tervezési tantárgyak tantárgyfelelőseként és konzulenseként, továbbá az egyetem falain túlra mutató kutatások kezdeményezőjeként és résztvevőjeként arra törekedtem és törekszem, hogy az egyetemi közeghez méltó és kellően bonyolult, gazdagon árnyalható feladatokkal, tervekkel és kérdésselvetésekkel foglalkozhassunk. Ezek időnként nem illeszkednek a graduális oktatás keretei közé, így azokon túlmutató TDK, doktori vagy egyéb kutatás lesz belőlük. Úgy tűnik, hogy sikerrel tudunk létrehozni olyan valódi interdiszciplináris projekteket, ahol teljesen más profilú intézményekkel működünk együtt.² Észrevehető, hogy a kreatív feladatokban, terepkutatásokban, vagy a tanulmányutakon résztvevő hallgatókkal a konzultáció és a tervezési folyamat gondolatokban, felvetésekben is sokkal gazdagabbá válik, ez minden bizonnyal a tájékozottságnak, az előhívható referenciáknak is köszönhető. A néhány évvel ezelőtt elindított, illetve újraindított programjaink, és TDK szekcióink is ezt célozzák, részei annak az útkeresésnek, amely tanszékünk megújulásához, profiljának megerősítéséhez vezethet. Kiváló példákat ismerünk akár csak Európán belül is azokból a remek építészkepző helyekre, amelyek előképül szolgálhatnak, akár a témafelvetések, akár a kutatási módszertan tekintetében.³ Meggyőződésem, hogy lehetőségeink, képességeink megvannak, hogy hasonló színvonalon alkot-hassunk és hozhassunk létre nemzetközi mércével is mérhető eredményeket. Ehhez tudatában kell lennünk saját képességeinknek és „versenytársainkat”, ha úgy tetszik példaképeinket is ismernünk kell.⁴ Régóta tanulmányozom nem csupán a történeti építészetet és a régészet fragmentált világát, hanem a történelem előtti idők művészetét, világképét. Ezt hihetetlenül izgalmasnak tartom, ugyanis a legújabb kutatások és napvilágra került felfedezések alapján úgy tűnik, hogy az emberi elme, az absztrakcióra és elvont gondolkodásra képes agy jóval régebb óta készen állt, mint azt korábban hittük-gondoltuk.⁵

Erről a jégkorszaki és tízezer évvel azelőtti művészet emlékei is tanuskodnak, amelyről a közelmúltban a British Museum⁶ és az LVR-LandesMuseum Bonn is nagyszabású kiállítást rendezett,⁷ illetve gondoljunk a törökországi Göbekli Tepe Kr.e 9. évezredben már létező kultikus(?) együttesére, amely évezredekkel „visszadatálta” a monumentális építészet kezdetét.⁸ Az építészettörténet tanulmányozását egy aktív, tervező és oktató építész számára fontosnak tartom, az onnan meríthető referenciák és analógiák nélkülözhetetlenek mind a praxisban, mind pedig az egyetemi diskurzusban. Tervező építész számára a történeti építészet és művészet ismerete csupán lexikális tudásként vajmi keveset ér, szükségesek a szinapszisok, az átfogó ismeretek és a személyes megélésen alapuló tapasztalatok. Az építészet- és művészettörténet tízezer éve számtalan hivatkozási lehetőséget adnak, bár kétségtelen, hogy a tervezéshez a „modern” építészet és művészet eredményei adják a legfontosabb referenciáinkat.

Az általam kezdeményezett és koordinált, vagy a részvétellemmel zajlott építészettörténeti kutatási projekteknél általában építészeti rekonstrukciókkal foglalkoztam. Ennek célja lehetett egy tervezett helyreállítás-restaurálás, mint pl. a thébai sír építészeti projektben, vagy tisztán elméleti karakterű volt, mint a kora-középkori templomprojektek Párizsban, Aachenben és a Rajna-vidéken.⁹ Mindig az izgató, hogy a rendelkezésre álló adatok, töredékek, vélt és valós összefüggések fragmentumaiból vajon kideríthető-e ez egykori tervezői-építészeti szándék, meddig állíthatunk valamit „tudományos megalapozottsággal”, illetve honnan kezdődik a „valószínűsíthetőség” és a „feltételezések” világa. Persze mindegyik érdekes, és mindig annak a híve voltam, hogy egy elméleti rekonstrukciós munkával a lehető legtovább el kell jutni, de egyértelműsíteni kell, hol ér véget a tudomány.¹⁰

A praxis, azaz a tervezői gyakorlat világa a harmadik olyan terület, amely nélkül – legalábbis esetemben – a másik kettő biztosan nem létezne. A portfólióban szereplő 34 alkotás és esettanulmány jelentős része múzeumi kiállítási installáció,¹¹ a 20 éves alkotói „életmű”-ben is ez a meghatározó. A majd' 180 megtervezett kiállításból mintegy 150 meg is valósult az elmúlt 15 évben, ez persze nem csak az én személyes érdemem, hanem a 2000 óta létező stúdió munkatársaié is. Ezen munkák közül egy speciális térsorban tervezett sorozatra épül az 1-es tézis¹² és ebből a gyakorlatból

Gamble, C.-G., John-Dunbar, R.: *Thinking Big. How the Evolution of Social Life Shaped the Human Mind*. Thames & Hudson, London, 2014.

6 http://www.britishmuseum.org/whats_on/exhibitions/ice_age_art.aspx, kapcsolódó kiadvány Cook, J.: *Ice Age art: arrival of the modern mind*. British Museum Press, London, 2013.

7 *Eiszeitjäger – Leben im Paradies. Europa vor 15.000 Jahren*. 2014. október 24-2015. június 28. Lásd Baales, M., Hegewisch, M.: *Eiszeitjäger – Leben im Paradies. Europa vor 15.000 Jahren*. Mainz, Nünnerich-Asmus, 2014.

8 Lásd Schmidt, K.: *Sie bauten die ersten Tempel*. Verlag C. H. Beck. München, 2006.; uő: *Göbekli Tepe – the Stone Age Sanctuaries. New results of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs*. Documenta Praehistorica XXXVII, 2010, 239-256. és Cságyó F.: *Három könyv az építészetről. A szépség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013, 116.

9 Lásd Portfólió 11-es fejezet.

10 Vasáros Zs., Bevezetés. *Vizualitás, Virtualitás és a Reneszánsz látványtár*. In: *Reneszánsz látványtár*. Virtuális utazás a múltba. A Magyar Nemzeti Múzeum időszaki kiállításának katalógusa (szerk.: Buzás G., Orosz K., Vasáros Zs.), Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2009, 18-20.

11 Lásd Portfólió 08-as, 12-es, 14-es, 16-21-es, 24-26-os, 29-30-as és 32-es fejezetek.

12 *Műtárgy és múzeum – a köztes tér, mint építészeti feladat*.

13 Vasáros Zs., Kiállító-tér. Múzeumi tárlatok kézikönyve. SZNM-MOKK, Szentendre, 2010.

14 Lásd Portfólió 32-es fejezet.

15 Témavezető: Prof. Lázár Antal

16 Táj és kultúrtáj – antropogén hatások térben és időben

17 Lásd Portfólió 01-es fejezet, továbbá Vasáros Zs., Rudapithecus Now! Synergie of Cultural, Natural and Industrial heritage. In: Bassa, Lia-Kiss, Ferenc (eds.), Proceedings of the TCL2016 Conference. Tourism and Cultural Landscapes: Towards A Sustainable Approach, 12-16 June, 2016 Budapest, Hungary, INFOTA, 2016, 599-411.

18 Lásd Portfólió 02-es fejezet.

19 Lásd Portfólió 05-ös fejezet.

20 Érték és valóság – bizonyos műemlékek természete.

született az a kézikönyv, amelyet a habilitációs anyagomban jegyzetként tüntetek fel.¹³ Először 2001-ben szembesültem a múzeumi kiállítások világával tervezőként, amikor a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának 200. évfordulójára készülve meghívásos pályázatot hirdetett az új állandó régészeti kiállításának megtervezésére.¹⁴ A pályázat megnyerését megbízás követte, majd 2002. novemberében meg is nyílt az új tárlat. A kiállítási installáció lett a 2004-ben benyújtott és 2005-ben megvédett „Architektúra/Archeológia. Régészeti-történeti emlékek megőrzése, bemutatása építészeti eszközökkel” című DLA disszertációhoz kapcsolódó mestermunkám is.¹⁵ A kiállítás immár majd 15 éve áll, kisebb felújítások, bővítések mellett mondhatni eredeti állapotában.

Érdekes volt megtapasztalni szinte kezdő tervezőként ezt a különös műfajt, amelynek sem a mesterfogásait, sem a szokványos algoritmusait nem ismertem. Ennek akkor nem éreztem a hiányát, vagy a hátrányát, inkább magabiztossággal töltött el az a tudat, hogy a Kárpát-medence kincseit építészként, az én látásmódomon, kíváncsiságomon keresztül mutathatom meg. Ehhez a rácsodálkozó karakterhez nagyfokú naivitás is társult, de mint később kiderült, ez lett a kiállítás egyik legfőbb erénye, újszerűsége. A számomra naivnak tűnő ötletek a szakemberek számára újszerűek, különösek voltak, a körvonalazódó látvány a többség számára szerethetővé vált. A megvalósítás megpróbáltatásai, a számtalan konfliktus és a határidő szorítása sem változtatott a lényegi megfontolásokon. Így jött létre az első múzeumi kiállításom, amely sok kollégám, társam érdeme is a pályázat sikerétől a megvalósítás sokszor gyötrelmes időszakán át.

A 2-es tézis¹⁶ alkotása, a Rudapithecus Látványtár és Tanösvény egy a praxisban keletkezett, az Építőművészeti Doktori Iskolában koncepcionálisan és széles horizonton átgondolt megvalósult alkotáson alapul,¹⁷ amelyhez még két további, szellemiségében és karakterében hasonló terv kapcsolódik, egyik a Kis-Balaton Turisztikai Látogatóközpont Fenékpusztán,¹⁸ a másik a Szeleta Park Látogatóközpont Miskolc-Diósgyőrben.¹⁹ Ezek megvalósulása is várható a közeljövőben. A 3-as tézisben²⁰ szereplő részben vagy teljesen megvalósult alkotások a stúdióhoz köthetők. A veszprémi Szaléziánium komplexitása miatt volt különösen érdekes, nem csak a kiállítások tervezése-rendezése, hanem az azokhoz illeszthető és a bonyolult műemlékbe illeszkedő

építészeti keretek megteremtése miatt is.²¹ A devecseri projektbe úgy vélem sokkal többet investáltunk, mint amennyi abból egyelőre meg tudott valósulni, tettem ezt javarészt lokálpatriotizmusból és a tragikus vörösiszap katasztrófa utáni segítő szándéktól vezérelve.²² A Somló hegyi tervezési feladatból aztán újabb munkák keletkeztek,²³ az iroda egyik nyári gyakorlati tevékenysége lett a hegyen az épített örökség felmérése, dokumentálása, 2015-ben nyári tanszéki felmérőtábor,²⁴ majd az így előkészített dokumentációkra alapozva 2016-ban TDK helyszín is lett.²⁵ A 4-es tézis²⁶ alapja nyúlik vissza talán a legrégebbi időkhöz, egészen 1996-ig, amikor először jártam Egyiptomban. A komplex tervem annak az újbirodalmi sírnak volt a bemutatása és rekonstrukciója,²⁷ amelynek részletes felmérésében, és publikálásában – sokféle diszciplína képviselőjével közösen – 1997 óta részt veszek.²⁸ A tézisben kitérek további projektekre is, úgymint a Keleti Sivatagba irányuló expedíciókra,²⁹ illetve a Fajjúm oázisban megkezdett kutatásunkra.³⁰ Az egyiptomi terepkutatásoknak most úgy tűnik, hogy van egy nagy lehetőséget tartogató eredője, amely Hassan Fathy (1900-1989) építész életműve körül csoportosul,³¹ azonban az ebből kifejtendő lehetőségek messze túlmutatnak az építész munkásságának első ízben, általunk történő feldolgozásán.³² Ezt a témában sikereket elérő TDK munkák is igazolják, továbbá a projekt nemzetközi beágyazódása, a rá irányuló figyelem is bizakodással tölt el. Az 5-ös, egyben utolsó tézis³³ stúdióknak legnagyobb volumenű, megvalósuló munkája köré épül.³⁴ A mintegy 37.000 négyzetméteres komplexum öt épülete bonyolult műtárgyraktározási és ahhoz kapcsolódó restaurálási és kutatási funkciókat tartalmaz, mindezt egy urbanisztikailag összetett, két meglévő-megtartott, műemléki karakterű épület integrációjával „terhelt” telken valósítjuk meg. A sok száz szakértő közreműködésével, nemzetközi viszonylatban is ritka intézmény tervezése komplex módon reprezentálja a technológiaorientált, és racionális tervezés szegmenseit, ugyanakkor a kvázi műemléki környezet és a műtárgyak, továbbá a restaurálás presztízse igényes középületként determinálta már a tervezés kezdetén ezt a projektet. Úgy vélem, hogy a 1-es tézisben felvillantott műtárgy és (múzeum)tér kérdése itt új megvilágításba kerül, a 2-es tézis kultúrtáji alapvetései városi léptékben, azaz barnamezős fejlesztésként vetődnek fel, a 3-as tézis műemléki elvei a két megtartott Freund Vilmos épület revitalizációja kapcsán kerültek elő-

21 Lásd Portfólió 06-os fejezet.

22 Lásd Portfólió 09-es fejezet.

23 Lásd Portfólió 15-ös fejezet.

24 <http://www.ipar.bme.hu/projektjeink.php?sub=44>

25 <http://www.ipar.bme.hu/tdk.php>

26 Most és akkor – „az örökkévalóság horizontján”

27 Komplex terv 1996-1997, konzulens Prof. Lázár Antal.

28 Lásd Portfólió 10-es fejezet.

29 Lásd Portfólió 33-as fejezet.

30 Lásd Portfólió 34-es fejezet és <http://www.ipar.bme.hu/projektjeink.php?sub=47>

31 Áttekintéshez lásd Steele, J.: Hassan Fathy, Academy Editions, Monograph, London, 1988.; Fathy, H.: Gourna. A Tale of Two Villages. Ministry of Culture, Cairo, 1969.; Hamid, A.: Hassan fathy and Continuity in Islamic Arts and Architecture: The Birth of a New Modern. AUC Press, Cairo, 2010.; el-Wakil, L.: Hassan Fathy dans son temps. Gollion-Infolio, 2013.

32 Lásd Portfólió 07-es fejezet.

33 Egy és sok – az ismétlődés változatossága

34 Lásd Portfólió 03-as fejezet.

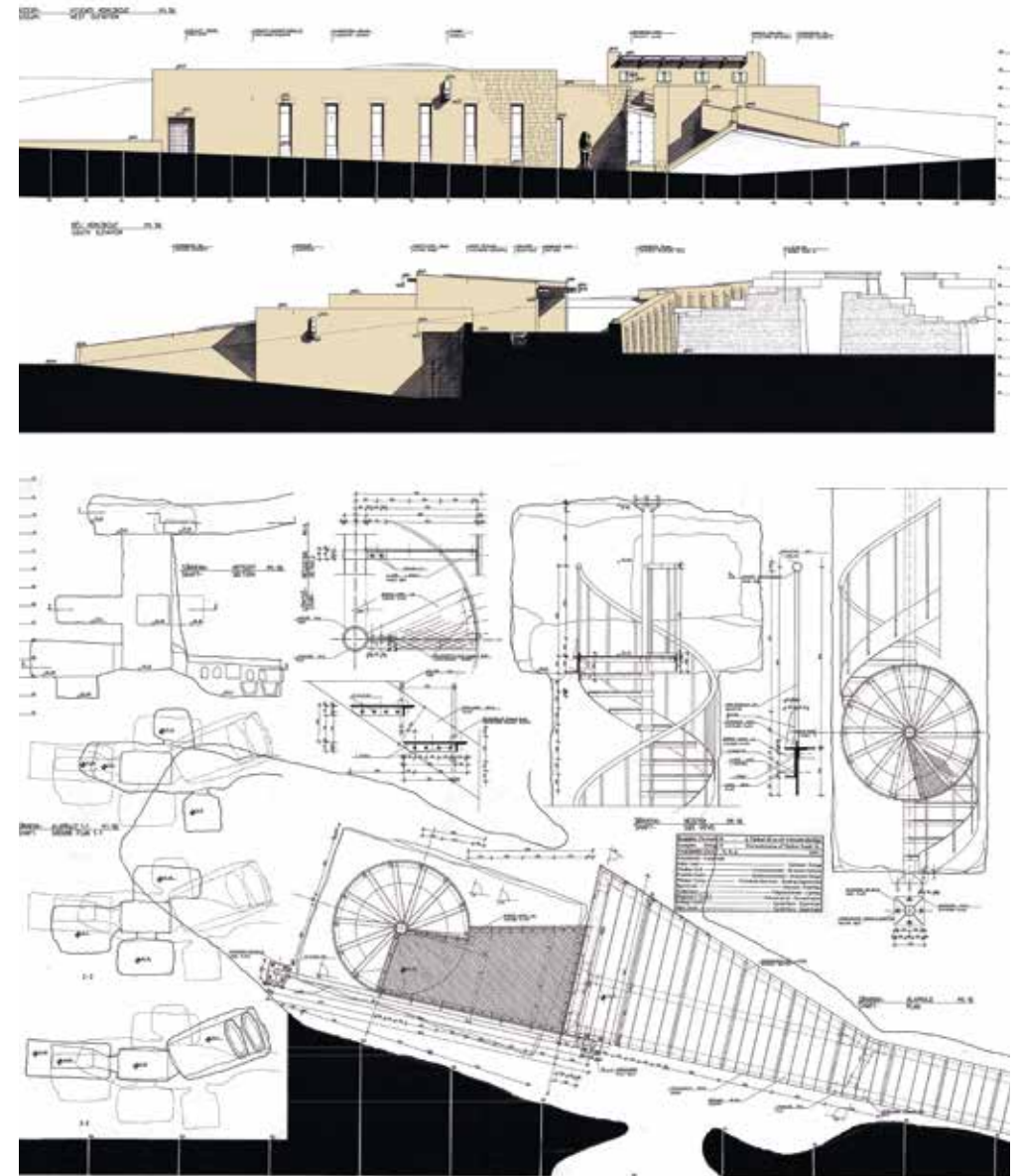
35 Az elmúlt 20 évben összességében éveket töltöttem Észak-Afrikában és a Közel-Keleten, leginkább Egyiptomban, ott is a legtöbb időt Luxorban, főként a Nyugati parton. A publikációkhoz, a tudományos igényű, egyáltalán az elmélyült munkához komoly segítséget adott „The Oriental Institute of the University of Chicago” luxori ún. Chicago House könyvtára, ahol az utóbbi fél évben habilitációs anyagom összeállításakor is jelentős időt tölthettem. Ezúton is köszönöm a kollégáknak, különösen W. Raymond Johnson igazgatónak, hogy mindezt lehetővé tette.

térbe, és a 4-es tétel értékszemléletű, az értékeket feltáró szemlélete a részletek megfigyelésében és a teljes kompozíció megalkotásában érhető tetten. Az OMRRK projekt sok tekintetben az alkotói „életmű” egyfajta esszenciája.

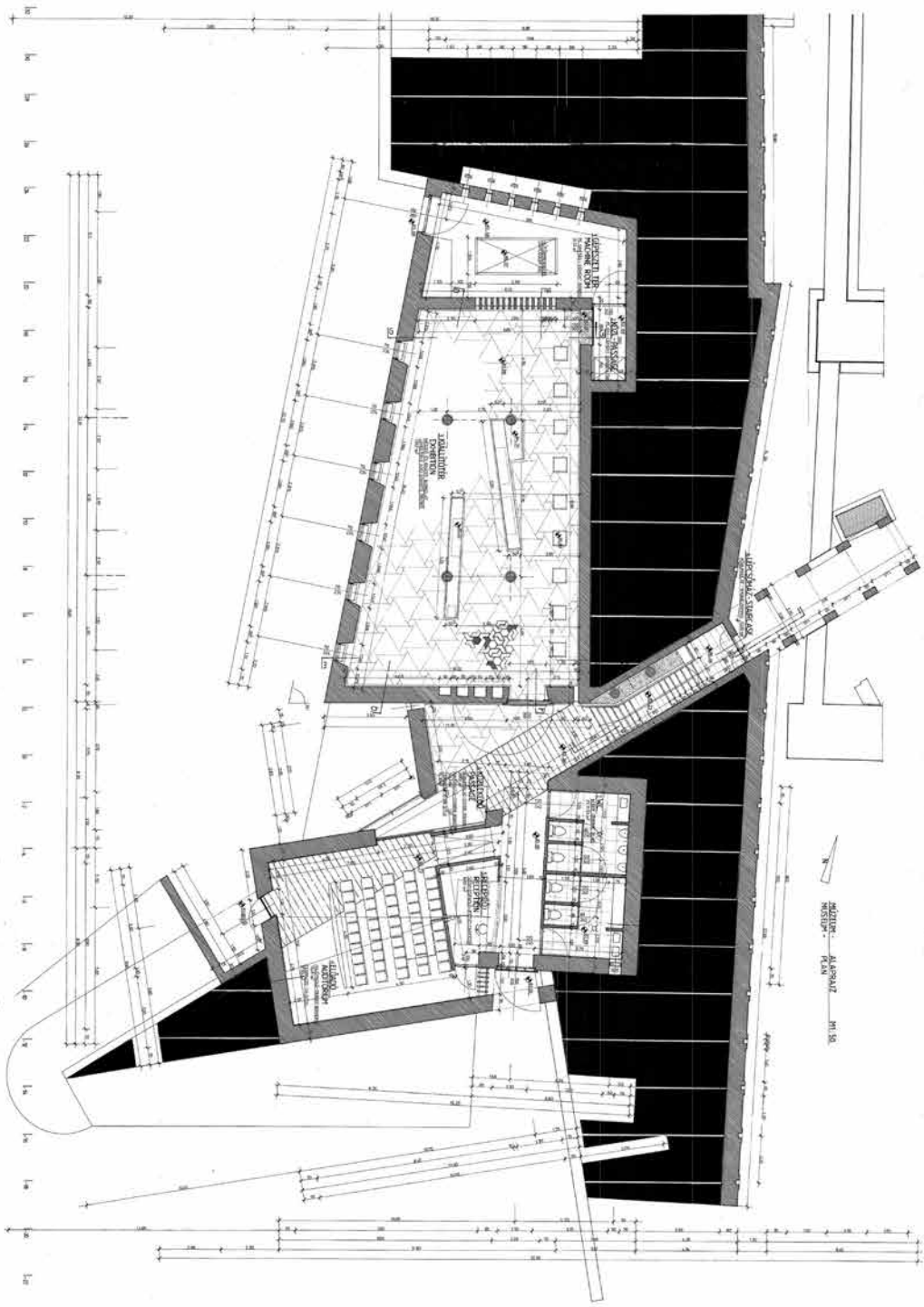
Egyetemi habilitációról lévén szó, elsődleges szerepe az oktatásnak van. Ugyanakkor a habilitációs követelményeket építőművészeti vonalon alkotásokra épített – azaz a praxisban keletkezett – művekre lehet építeni, miközben mind a minimumkövetelményeknek – MTA Doktora Q/2 –, mind a habilitációs eljárás elvárásainak megfelelően az alkotások mellett tudományos, publikációkkal igazolt munkásságot kell felmutatni. Remélem, hogy a listák és pontszámítások még átlátható szövevényében kirajzolódik a három terület, ugyanakkor a számtalan átfedés, kölcsönhatás, „szinapszis” révén a határok el is mosódnak és valahol építészetté állnak össze.

2016-2017, Budapest-Luxor³⁵

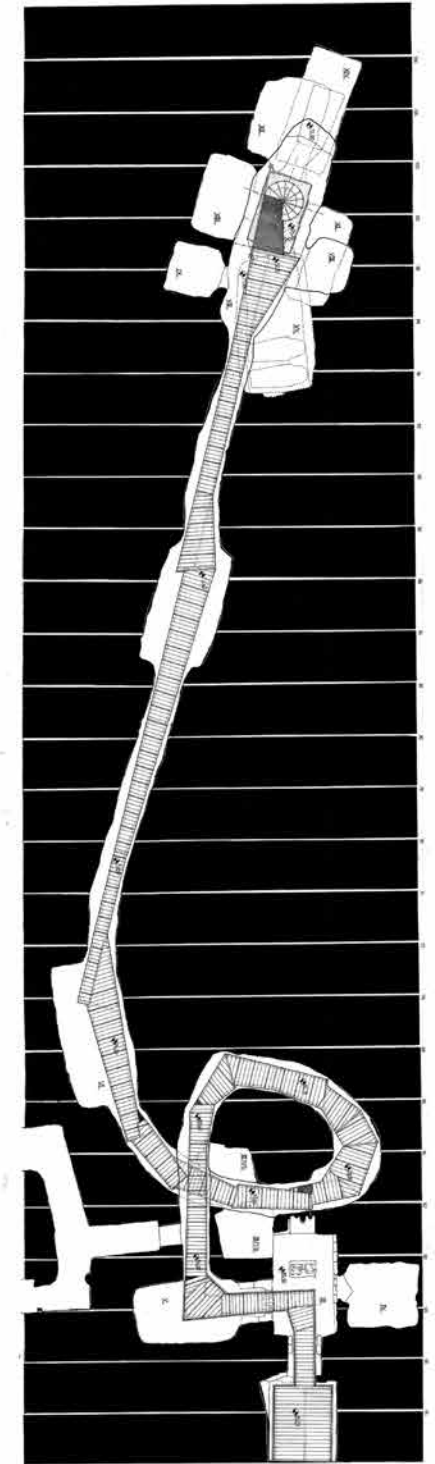
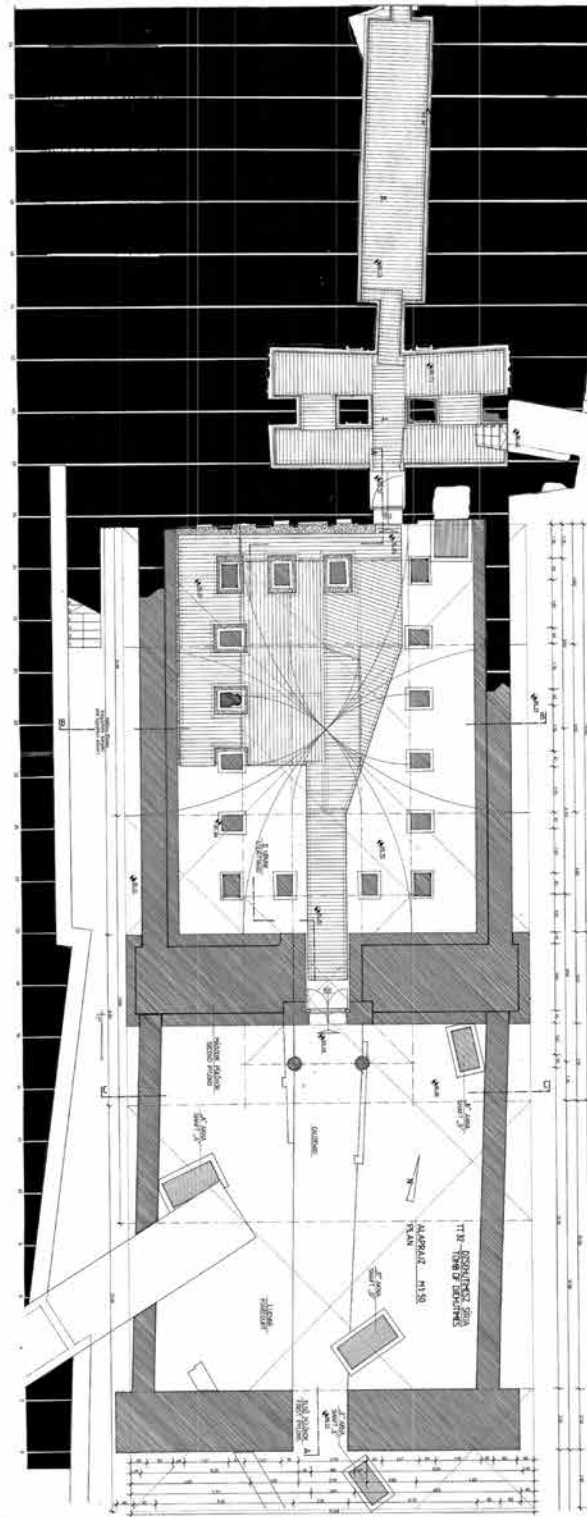
Vasáros Zsolt DLA
egyetemi docens

Vasáros Zsolt – komplex terv 1996-1997: A thébai 32-es számú sziklasír bemutatása, új múzeumépület tervezése / homlokzatok és részletek (Konzulensek: Prof. Lázár Antal, Fazakas Zsolt, Preisich Katalin, Wiesner György, Egri István, Vetési Emil, Prof. Hajnóczy J. Gyula, Prof. Kákósy László, Dr. Bács Tamás)

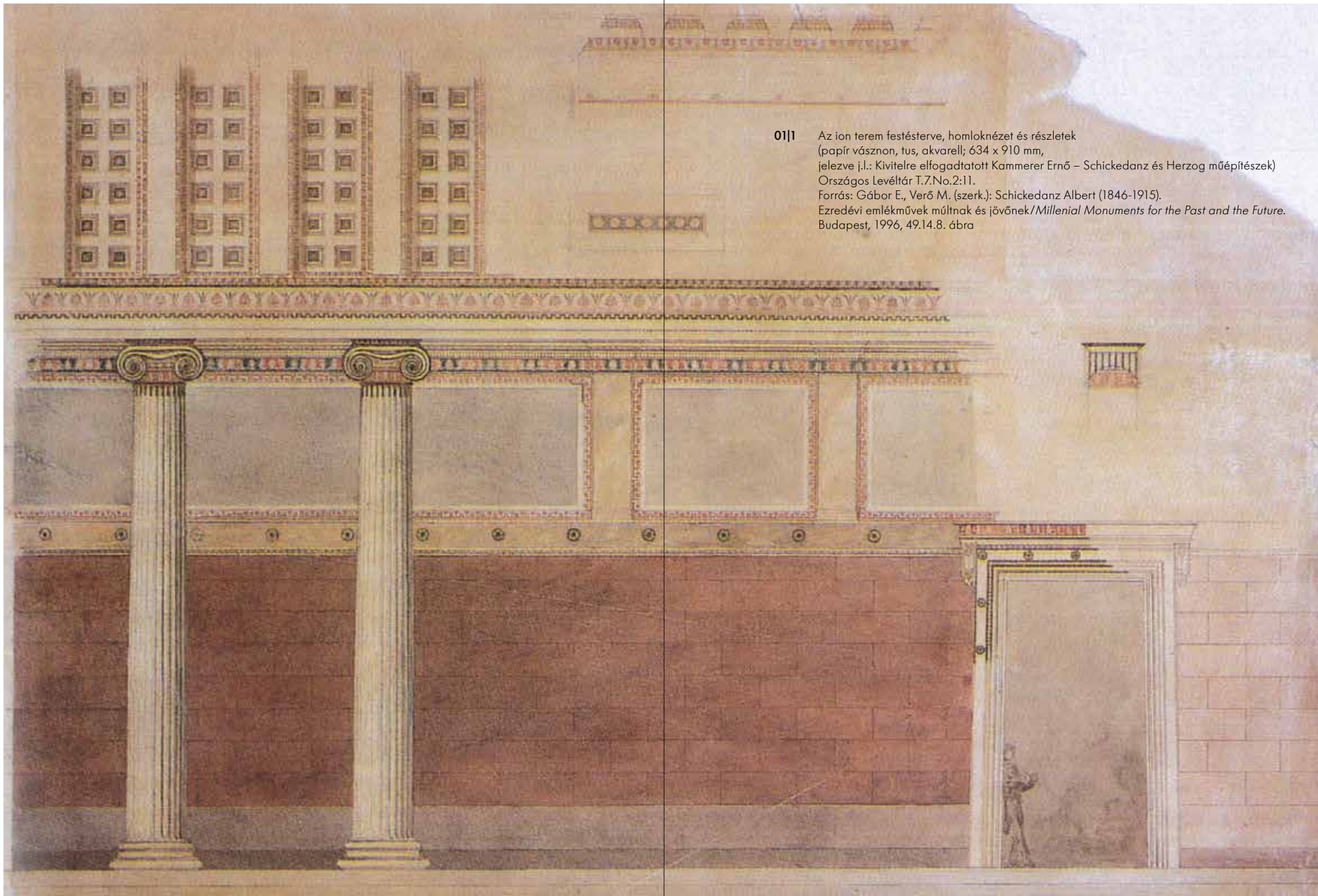

Vasáros Zsolt – komplex terv 1996-1997: A thébai 32-es számú sziklásr bemutatója, új múzeumépület tervezése / alaprajzok (Konzulensek: Prof. Lázár Antal, Fazakas Zsolt, Preisich Katalin, Wiesner György, Egri István, Vetési Emil, Prof. Hajnóczy J. Gyula, Prof. Kákósy László, Dr. Bács Tamás)

01

MŰTÁRGY ÉS MÚZEUM
- A KÖZTES TÉR, MINT ÉPÍTÉSZETI FELADAT

01|1 Az ion terem festésterve, homloknézet és részletek
(papír vásznon, tus, akvarell; 634 x 910 mm,
jelezve j.l.: Kivitelre elfogadtatott Kammerer Ernő – Schickedanz és Herzog műépítészek)
Országos Levéltár T.7.No.2:11.
Forrás: Gábor E., Verő M. (szerk.): Schickedanz Albert (1846-1915).
Ezredévi emlékművek múltjának és jövőnek / *Millennial Monuments for the Past and the Future*.
Budapest, 1996, 49.14.8. ábra

MŰTÁRGY ÉS MÚZEUM

- A KÖZTES TÉR, MINT ÉPÍTÉSZETI FELADAT

01

Múzeumi terekben a műtárgyak korszerű bemutatása, azaz a tárgy és a tér közötti közvetítő-fogadó és értelmező közeg megteremtése építészeti feladat. Ez a legtöbb esetben egyrészt a műtárgy(ak) és a tér közötti léptékkülönbség, másrészt a feladat bonyolultsága okán áll fenn. A múzeumi tárlatok esetében az esztétikai és művelvezeti szempontok biztosítása mellett az építészetben-belsőépítészetben megszokott számtalan műszaki, műtárgyvédelmi, világítástechnikai feladatot is meg kell oldani. A Szépművészeti Múzeum antikizáló terei - különösképp az Ión és Pergamon Csarnokok -, ókori és reneszánsz arányaikkal, nagyvonalú kiképzésükkel, és esetenként a kiállítási tematikával is jól harmonizáló ornamentikájukkal nagyszerű terei a legtöbb tárlatnak. Nem alapvetés, hogy leginkább csak a „white cube”, azaz a steril tér alkalmas tárlatok fogadására; a történeti ihletésű terek más, értékes narratívát, újszerű konnotációt rejthetnek. A tézishoz kapcsolt kiállítások műveinek egy része abban az izgalmas korban született, amikor a historizmus ellenében a szecesszió és – a képzőművészetek tekintetében főként – már a modern ébredezett, míg mások olyan történeti korokhoz kötődnek, amit a Schickedanz-Herzog féle architektúra idéz meg. Cézanne új művészete a historizmus és eklektika utolsó nagy korszakával párhuzamos világ, hasonlóképp az új képrögzítési technikán bontakozó fotóművészeti piktorialista korszakához. Cézanne installációja illeszkedik, de szerkesztésével a tereken túlmutat, a fotóművészeté a léptékkal és a nézőponttal játszik. Az inka művészetet bemutatásához a teret sterilebbé kellett formálni, míg a reneszánsz és barokk mesterek művészetéhez az architekturális elemekben gazdag térsor kiemelése, használata bizonyult jó döntésnek.

„Az egykor csak a fejedelmek, kiváltságos gazdagok előjogát képező gyűjtemények tulajdonosaik gyönyörködtetésére keletkeztek, majd a XVIII. század második felétől kialakuló nyilvános múzeumok megnövekedett szerepük ellenére szűk körre korlátozódtak. A nemes alapítási célokat – az oktatást, a műélvezetet – gátolta a szaktudományok fejletlensége, a bemutatás hiányos módszere, s így csak a művészeknek, illetve a szellemi pálya képviselőinek nyújtott ismeretet. Az egyszerű ember – Móra Ferenc szavaival élve – ha belépett a múzeumba, épp hogy hozzádörgölözött a tudáshoz, s elvitte magával, ami ráragadt.” Így kezdi 'A muzeológia alapjai' című könyvét Dr. Korek József, akinek 1988-ban jelent meg sok tekintetben ma is érvényes alapműve.¹

¹ Dr. Korek J.: A muzeológia alapjai. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.

² Átfogóan a témához lásd: Ébli G.: Múzeumánia. Egy kulturális élménygyár európai modelljei. L'Harmattan, Budapest, 2016.; Vasáros Zs.: Kiállító-tér. Múzeumi tárlatok kézikönyve. SZNM MOKK, Szentendre, 2010.

A 20. század utolsó évtizedeiben a múzeumok kiállításai világszerte egy interakcióban gazdagabb felfogás felé indultak el. Igazán az 1990-es évekre kristályosodtak ki a múzeumpedagógiai és a látogatói interaktivitás konkrét, a kiállításokban, illetve azok „környezetében” megvalósítható elvei és gyakorlati alkalmazásai. A tárlatok karakterében ez az oktató funkció megerősödését és egyben a kiállítás információgazdagságának növekedését is jelentette. A tulajdonképpeni interpretáció, mint folyamat vagy esemény nem jelent mást, mint egy adott tárgy vagy állítás magyarázatának, körülírásának, személyes megértésének közvetítését a kiállítási közegben. Az interpretáció, vagy a jelentéstartalom feloldása-kifejtése akár ugyanazon múzeumi környezetben és különböző kiállítási szituációkban más és más lehet, ugyanígy a különböző társadalmi szegmensek számára is változhat. Éppen ezért különösen fontos, hogy a kiállítás tervezésekor a különféle célcsoport(ok) definiálásra kerüljenek, és ez mind a téri elképzelések kifejtésében, mind pedig a különböző interpretációs eszközök tervezésében meghatározóan érvényesüljön.²

A múzeumi közeg különleges vonzereje az ott bemutatott tárgyak, azaz a műtárgyak eredetiségében, a kuriozitasában rejlik. Egy-egy tárgy vagy tárgycsoport egész sor olyan sajátos definícióval vértéződhet fel, amelyek az interpretáció lehetőségeit alapvetően befolyásolják. A kiindulás természetesen a megőrzött szubsztancia, amely a különböző szakterületek, így a múzeumpedagógia és kiállítás tervezés számára is bázisul szolgál a kifejtés kérdésében. A tudományos feldolgozottság, vagyis az elsődleges interpretáció a tárgy meghatározását, leírását, közvetlen értelmezését

jelent, ebben a tekintetben tehát kiállítás-dramaturgiai, pedagógiai szempontból különösebb többletet nem jelent, egyfajta minimumnak tekinthető.³

A műtárgy(ak) bemutatási módja és interpretációs eszköztára igen sok és sokféle lehet. Különböző jelentéstartalmak, narratívák igen komplex módon, egyszerre több síkon is kommunikálhatóak ugyanabban a vizuális közegben. Nem zárja ki egymást az esztétikus bemutatás, a (köz)érthető pozicionálás és a (meg)érthető jelentésfeloldás. Ebből a szempontból a különlegesség, a meghökkentés, a látvány, a kuriozítás, az eredetiség, a misztikum stb. karakterjegyei a figyelem és az érdeklődés fenntartását, valamint a tárgy és látogató közötti vizuális és tartalmi interakció megerősítését célozzák.⁴ Mindezeket túl a tervező számára keretet és lehetőséget a kiállító-tér jelent, különösen akkor, ha annak határozott atmoszférája, stílusa, hangulata van. A következőkben egy markáns, kiállításrendezői és tervezői szempontból nem könnyű térsorban megvalósított kiállításokat mutatok be. Nem az ideálisnak tartott „white cube” tér cáfolataként, hanem a tervezésben fennálló párhuzamos igazságok alátámasztása okán. Egy múzeumi tárlat esetében a közeg a lényegi elem, amely a fizikai kereteket biztosító tér és a műtárgy között feszül. Ennek a közegnek számtalan alkotóeleme van, mind materiális mind pedig más jellegű, fény-, hang- vagy más érzékszervekkel megtapasztható jelenségek is. A kiállítás tervezést lényegében ennek a közegnek a definiálása jelenti.

Kiállítások az Ión és Pergamon Csarnokban – térbeli esettanulmányok

1906. december 1-én nyílik meg Ferenc József császár és király jelenlétében a Szépművészeti Múzeum. Egy letűnő kor divatjának megfelelően történeti stílusok jegyeit ötvöző hatalmas épületet tervezett a Schickedanz-Herzog építésziroda. Jelentős szobrászati gyűjtemény hiányában a hatalmas földszint csarnokokat a szobrászat egyetemes fejlődését és összefüggéseit, reprezentáns darbjait bemutató gipszmásolatok számára tervezték. A földszinti terek 1908-ban nyílnak meg, azonban a gyűjteményezés idővel háttérbe szorítja a gipszmásolatokat, a II. Világháború után a kiállítóterekben – kevés kivételtől eltekintve – csak eredeti műtárgyak láthatók. A Szépművészeti Múzeum egyik tör-

³ Átfogó szakirodalom: Carbonell, B. M. (szerk.), Museum Studies. An Anthology of Contexts. Malden, Wiley Blackwell, 2004.; Dean, D., Museum Exhibition. Theory and Practice. London, Routledge, 1994.

⁴ Átfogóan lásd: Storr, R.: Show and Tell. In: Marincola, P. (szerk.): What Makes A Great Exhibition? Philadelphia, Philadelphia Exhibitions Initiative, 2006, p. 14-31.; Falk, J. H. – Dierking, L. D.: Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning. Walnut Creek, AltaMira Press, 2000; Piacente, M.: The Language of Multimedia. In: Lord, B. – Lord, G. D. (szerk.), The Manual of Museum Exhibitions. Walnut Creek, AltaMira, 2002, p. 402-404.

O1

5 A múzeumépülethez lásd: Gábor E.-Verő M. (szerk.): Schickedanz Albert (1896-1915). Ezredévi emlékművek múltjának és jövőjének/Millennial Monuments for the Past and the Future. Kiállítás a Szépművészeti Múzeumban 1996. szeptember 19-től december 31-ig. Budapest, 1996, 172-202.; Czére A. (főszerk.): Szépművészeti Múzeum. Remekművek az ókortól napjainkig. Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2006.

6 Időszaki kiállítás a Szépművészeti Múzeumban 2012. október 26-2013. február 17., lásd: Geskó J. (szerk.): Cézanne és a múlt: Hagyomány és alkotóerő. Budapest: Szépművészeti Múzeum, 2012.

7 Lásd Portfólió 16-os fejezet. A kiállítás koncepcióját kidolgozta és a kiállítást rendezte: Geskó Judit; installáció terve: Vasáros Zsolt; tervező munkatársak: Véner Ágnes, Tóth Márton Zoltán, Zsarnóczky Renáta; fotók: Schunk Szabolcs. A tervezést Megyik János segítette tanácsaival.

8 P. Szűcs J.: Cézanne nem csak haladóknak, Artmagazin 7, 2012, 8-14.; Marosi E.-Csorba L.-Mélyi J.: Beváltja-e a Szépművészeti Múzeum Cézanne és a múlt viszonyát feldolgozó kiállítása a címével keltett várakozásokat? Múzeumcafé – a múzeumok magazinja 7 (33), 2013, 28-32. Az installációról lásd:

téneti kiállítótér sora az ún. Ión Csarnok-Pergamon Csarnok, valamint a térsor elejét vagy lezárását jelentő Magyar 1 és 2 termek.⁵ Ezekben a terekben számos, a stúdióink által tervezett kiállítás épült, néhány kiragadott példán keresztül árnyalom a tézisben megfogalmazottakat.

Cézanne és a múlt: Hagyomány és alkotóerő⁶

Cézanne művészi pályáján számos különös momentum van, kortársai az ő látásmódját meg nem értve veleszületett látászavarral bélyegezték, noha a ki sem teljesedhetett művészeti törekvését komplexitásában nem értették meg. 1906. október 22-én hal meg Cézanne, ekkor az utolsó simításokat végzik annak a Szépművészeti Múzeumnak az építésén és berendezésén, amelyet néhány héttel később, egészen pontosan december 1-én Ferenc József jelenlétében avatnak fel és néhány nappal később meg is nyitják a nagyközönség számára. Az épület mintegy 20 éves tervezői és építési folyamat során, a kor hazai építészetének egyik remekműveként, akkor korszerű historizáló megjelenéssel születik. Bár a belső térstruktúra az addigra kiérlelt képtárak szerkesztési elveit követi, a külső, különösen a főhomlokzati megjelenés továbbá a kiállítóterek egy része antik, elsősorban hellén hatást mutat. Cézanne tárlatát az Ión és Pergamon terek fogadták, amelyek tiszta antik és reneszánsz szerkesztési elveket mutató építészeti karakterükkel fogva nagyvonalú, ugyanakkor igen nehezen “feldolgozható” keretet adtak a műveknek.⁷ A kiállítás jelentős sajtóvisszhangot váltott ki, a látogatók is szerették, majd két-százazren tekintették meg.⁸

Az erősen antik forma- és téri világú terek művészeti felfogása tulajdonképpen tükrözi azt a miliót, amiben Cézanne-nak és kortársainak, illetőleg impresszionista elődeinek alkotni kellett, azaz a kiállítást egy Cézanne-kortárs épületbe kellett helyezzük, pont olyanba, amilyenek akkortájt is rendelkezésre álltak, és amilyenekben a kor “értetlensége” és éretlensége okán a Cézanne-féle festők nem állíthattak ki. Ez végül megtörtént, azonban a térhez való viszonyulásban, és a teremtett közegben hidat kellett képezzünk a két eltérő felfogású világ közé.

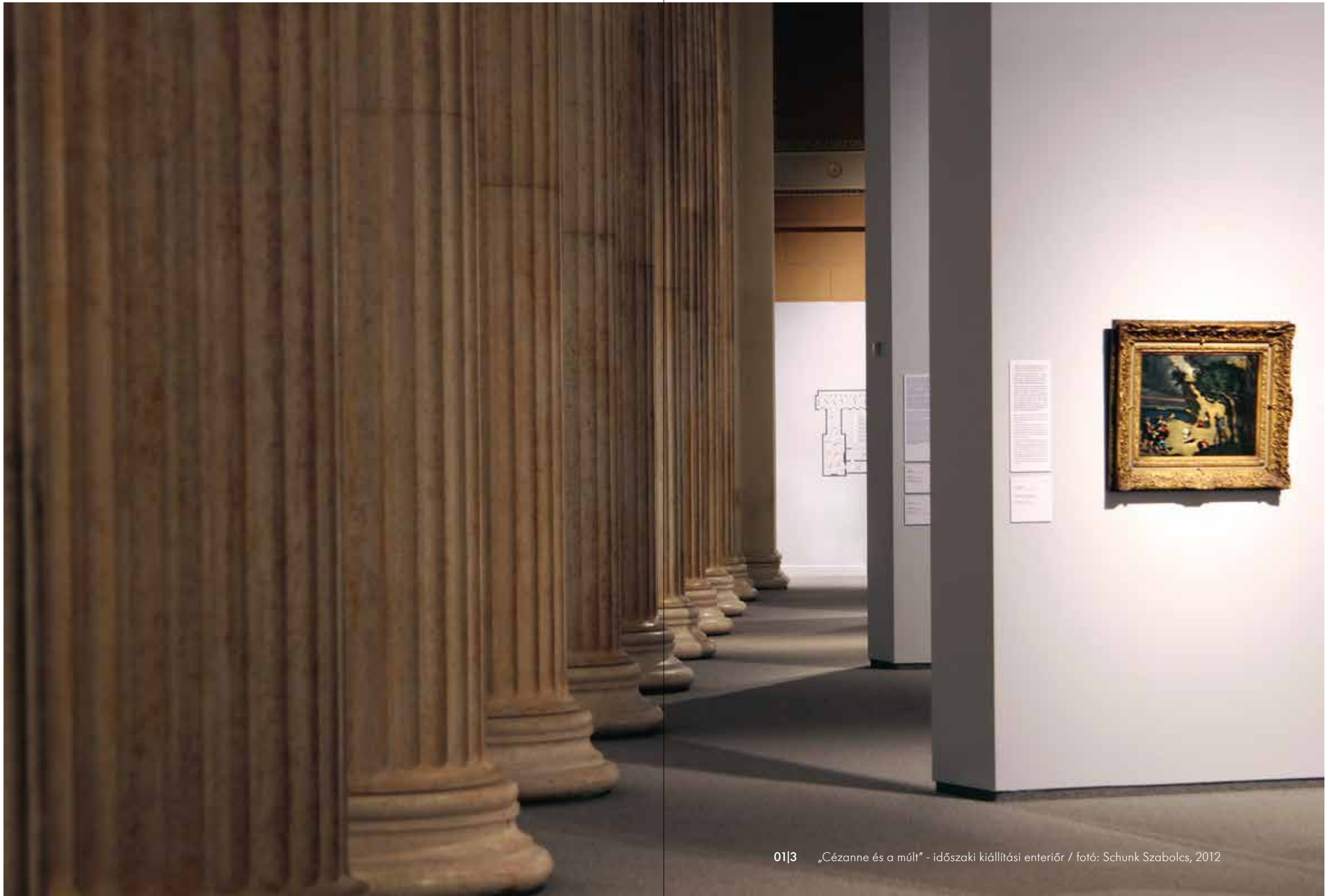
Cézanne tájképfestészetének is lényegi eleme volt a síkokkal való játék, a távoli és közeli összevegyítése úgy, hogy mégis megmaradjon egy sajátos térbeli érzet. Az antik raszterű és

architektonikus ritmusú terekben a távolság és a pozíció a perspektivikus rövidülés felfoghatósága okán könnyen érzékelhető, nem úgy, mint Cézanne tájképein a művészszemlélő pozíciója. Az installáció térbeli pozícionálásában így elképzelhető feladatnak tűnt a rendszer egyfajta kibillentése, a térérzékelés döntött síkokon alapuló, a látótól eltérő új felfogása. A megszokottból és evidensből kimozduló falsíkok közötti metszett terek meghagyják a térbeliség érzetét, de a helyérzékelést már bizonytalanná teszik. A mozgó fókuszpontú húrokra szerkesztett faltestek enyészpontja legtöbbször kivülesik a szemmel befogható tereken, ha látnánk-tudnánk-éreznénk, akkor megnyugtató kompozíciót mutatna. Kicsit hasonlatos érzés a Kártyázók-sorozat Musée d’Orsay-ban őrzött darabjához, ahol a dőlő alakok tengelye és az asztal által rajzolt rombusz – tengelyében az üveggel – szigorú rendbe szervezi az első látásra széttartó, szerkesztetlennek tűnő kompozíciót.⁹ Cézanne képein a mozgás és mozdulatlanság egyensúlya, néhol az ebből fakadó feszültség jelentette az egyre kiteljesedő alkotási mechanizmust, a dinamikus szerkesztésű, mozgásra sarkalló, de természetszerűleg mégis statikus műfajú tárlat-installáció ezt is célozta. A Sainte-Victoire hegyről festett művében a valóság kifejezése a látósíkok emelésének és emberi szemmel valójában nem látható elemeknek a nem megszokott komponálásában mutatkozik meg. Egy kiállítóter architektúráját felvevő, abban építkező installáció bizonyosan jó választás, egy attól elszakadni kívánó, a határokat feszegető bizonyára akkor lehet indokolt, ha ezt a művek és alkotójuk habitusa-látásmódja is érzékelteti. A sokszor váratlan pozícióban és rafináltan elhelyezett bútorszerű faltestek a térbeliséggel őszintén bánó művek hordozói, amelyeket így szokatlan síkokban, váratlan feltárlásokkal engedjük szemlélni. A faltestek finom élei fokozzák a bútorszerű hatást, a határokat elmoszák, a kontúrokat feloldódni engedik, Cézanne szférikus gondolkodását is idézik. Bizonyos nézőpontból festményeszerű a hatás, a konstrukció azonban határozott, kemény, és szerkesztett.¹⁰ Cézanne önmagával, tehetségével való elégedetlensége nem lankadt élete vége felé sem, a műveire is, mint az egész egy csonka és be nem fejezett részére tekintett. Az elvek meg nem értése nélkül az installáció sem fogható fel, talán még befejezetlennek is tűnik. Mintha nem állnának egyenesen a falak, úgy, mint máskor és másutt. Némelykor mintha zavarna az átlátás egy másik képre, falra, témára.

Geskó J.: Építkező festészet: A kiállítás születése. in: Geskó J. (szerk.): Cézanne és a múlt: Hagyomány és alkotóerő. Budapest: Szépművészeti Múzeum, 2012, 13-30.

9 Lásd Portfólió 354-355. oldal

10 A tervezésben igen fontos volt Megyik János aktív jelenléte. Cézanne művészetéhez közvetlenül – a bécsi kápolna okán – és közvetve téri-tárgyi kísérleteivel kapcsolódik, keresve a térbeliség érzékelésének és leképezésének lehetőségeit. János műveinek élményszerű sokasága, ha úgy tetszik életművének nagyszerűsége és együttműködő személyisége segítette a feladat megértésében és elveinek tisztázásában.

01|3 „Cézanne és a múlt” - időszaki kiállítási enteriőr / fotó: Schunk Szabolcs, 2012

O1

11 Hasonló koncepció alapult a „Ferdinand Hodler – Egy szimbolista látomás” c. kiállítás koncepciója is, amely egyszerű installációjával behelyezkedett a Hodlerrel és művészetével szintén kortárs tér adta lehetőségekbe. Szépművészeti Múzeum 2008. szeptember 9-december 14. Kurátor: Katharina Schmidt, tervező: Vasáros Zsolt és Ulrich Zickler.

12 Lásd Lásd Portfólió 17-es fejezet, továbbá Gyarmati J.-Lantos A. (szerk.): ...és akkor megérkeztek az inkák. Kincsek a spanyol hódítás előtti Peruból. Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2007. május 18.-szeptember 9., Budapest, 2007. Koncepció: Ana Verde Casanova, María Jesús Jiménez Díaz; rendezés: Gyarmati János, Lantos Adrián; installáció terve: Vasáros Zsolt, Megyesi Zsolt; tervező munkatársak: Holicska Ádám, Kovács Petra, Nagy Zsolt, Vasáros Ákos, Kormányos Anna, kiállítás grafika: Iván Mária.

13 A kiállításhoz kritika: Hamvay P.: Látvánnyal segíteni a kiállítás megértését: Akik megtervezik, mit hogyan lássunk a múzeumokban. Múzeumcafé-A múzeumok magazinja 9, 2009, 40-48.

Vagy nem is zavar? Vagy nem is ezt akartam mondani-látni? Ha arrébb állok, mintha mást látnék, máshogyan, mint az előbb... Vajon hogyan jobb? Úgy gondolom, így volt jobb meglátni-megélni Cézanne művészetét, hogy egy „klasszikus térben” vizuálisan dinamikus közeget teremtettünk. Egy olyan idealizált világban tettük ezt, amelyhez hasonló hajszolt és keresett talán egész életében.¹¹

...és akkor megérkeztek az inkák¹²

Az inka kultúrát bemutató időszak kiállítás volt ez első olyan tárlat, amelyhez lényegében kellett átszabni a terek arculatát.¹³ A dél-amerikai kultúra régészeti és művészeti emlékei nem kapcsolhatók ahhoz az európai kultúrkörhöz, amely örökségének logikus manifesztuma a múzeum téri világa. Határozott tervezői szándék volt az ebben az esetben „zavaró”, vagy inkább zavart keltő elemek, ornamentika kizárása, nem lehetett cél egy kolonialista felfogású, a témát depriváló, „Újvilág az Óvilágban” bemutató létrehozása. A megoldáshoz építészeti és világítástechnikai eszközökhöz folyamodtunk. Az *ión* oszlopok burkolatot kaptak, textil álmennyezetek zárták ki az antikizáló díszítés látványát. A vitrinek speciális világításával elsősorban a műtárgyakat, és kevésbé a teret láttattuk. A látszólag sok hasonló műtárgycsoport bemutatását a kronológián alapuló rendre, mint a látogatók számára egyetlen tájékozási lehetőségre szerveztük, ugyanakkor bizonyos tárgyak egyedisége és a terek dinamikája szépen oldotta fel a ritmikusságot. A három fő térhez három különböző felfogás társult. Az *Ión* csarnok hosszanti, sztoa-szerű terét tagoló, az oszlopokat rejtő „új” pillérekhez illesztettük a berendezést, a termet a vetítő zárta. Az *Ión* nyaktáglában kaptak helyet az építészeti rekonstrukciók, ott a Huaca de Luna – Holdpiramis lábázatának 1:1-es reliefszobáját helyeztük el különböző építési fázisokban, illetve ugyanennek a vetített animációja térbeli kontextust teremtett. A hangfűlkék meséket, mondákat rejtettek. A Pergamon Csarnok hatalmas terében kaptak helyet a nagyméretű textilek, és a monumentális művészet további rekvizitumai. A híres Nazca kultúra sivatagi jeleiből egy válogatást vetítettünk a falra, így használtuk ki a tér adta lehetőségeket.

A nagyszabású időszak kiállítás tervezésének folyamata példászerűen folyt, különös tekintettel a speciális megol-

dásokat igénylő installációs elemekre. A tárlat kurátoraival a tématervi szakasztól kezdve sikerült konstruktívan egyeztetni, így a helyszínhez és a közösen kialakított vizuális koncepcióhoz készültek a részletes tervek. A múzeum igénye volt, hogy a lehető legmagasabb szinten legyünk tekintettel a különböző fogyatékkal élőkre, vegyük figyelembe speciális téri és érzékelési igényeiket-lehetőségeiket. A tervezés így több szakember bevonásával folytatódott, akik segítettek a jogszabályi előírásoknak és ajánlásoknak megfelelő, valamint a gyakorlati tapasztalatokat hasznosító megvalósításában. A kiállítás vizuális megjelenésével kapcsolatban azonban adódtak alapvető kérdések, ezek feloldása jelentette igazán a tervezés fő gerincét. A tárlat törzsanyagát igen nagy számban alkották a különféle kerámiaedények, ennek ellensúlyozását a fő látványokban, tengelyekben elhelyezett más típusú tárgyakkal, rekonstrukciókkal oldottuk meg. Kis számban kerültek a tárlatba aranytárgyak, ezeket a fő fókuszokba, tengelyekbe állítottuk. Az alapvetően kétdimenziós textileken kívül más nagyobb, főként a kiállítótér méreteivel (Ión és Pergamon csarnok) összevethető tárgy nem volt az anyagban. A „nagyméretű” tárgyak, objektumok igényét összekapcsoltuk a látássérültek számára készített tapintható tárgyakkal, így készült a kősztelé-másolat, illetve nagyméretű reliefsor is. A műtárgyválogatás jórészt sírleletekből állt, a mindennapi élet és annak fizikai környezete egyáltalán nem jelent meg, ugyanígy a sírok és szentélyek építészeti világa is alig volt reprezentálva. Kiválasztott helyszínek bemutatására makett és animáció készült. A mozgássérültek figyelembevétele mellett cél volt a látás- és hallássérültek tájékoztatása, újszerű, valós látogatói élmény biztosítása. A kiállítás tárgyi anyaga igen hosszú időszakot és számos kultúrát ölelt fel, ezek tér- és időbeli interpretációja komoly gondot okozott, ezért a bonyolult kronológiai és térbeli-kulturális összefüggéseket viszonylag sok felirat, térkép, és az időbeliséget érzékeltető szinkódolás igyekezett visszaadni. A visszajelzések alapján a látogatók több helyütt soknak és bonyolultnak találták a szövegeket és a kísérő interpretációs anyagot. A kiállításban szereplő mintegy 300 műtárgy kompozíciója vizuális és világítástechnikai szempontból is igen erős volt, így a magyarázó szövegek ténylegesen egy második értelmező síkot képviseltek. Kiállítási keretek között ilyen hosszú időszaknak még a vázlatos történeti bemutatása is szinte lehetetlen vállalkozás, a kiállított tár-

01|4 „... és akkor megérkeztek az inkák”
Az időszaki kiállítás első terme / fotó: Vikman András, 2006

O1

14 Szépművészeti Múzeumban 2012. március 30-július 1. Baki Péter: A fotó A fotóművészet születése / The Birth of Art Photography. A piktorializmustól a modern fotográfiáig (1889-1929) / From pictorialism to modern photography (1889-1929), Szépművészeti Múzeum, Budapest, 2012. Lásd Portfólió 18-as fejezet.

gyak esztétikuma és látványa, valamint a kiállítást kísérő publikációk alkottak inkább szerves egységet. A látássérültek ugyanakkor üdvözölték a kezdeményezést, miszerint ezúttal nem egy „játszósarkot”, hanem valóban egy egész kiállítást kaptak. A tapintható tárgyak és rekonstrukciók a nem sérült látogatók körében is népszerűek voltak, egy-egy tárgy súlya, felülete, anyaga, egyáltalán a tapintás lehetősége igen fontos a figyelem fenntartása szempontjából, továbbá az oktató-interpretatív karakter bázisául is szolgált.

A fotóművészet születése¹⁴

A különleges tárlat ismét egy olyan korba kalauzolta a látogatót, amely az azt fogadó múzeumnak és a születését jelentette. Amikor a múzeum téri és ikonográfiai világa még historizáló, a művészet és a művészek javarésze is így alkot, főként a képzőművészetben, de az építészetben is már érzékelhető az új idők előszele. A fényképezés ebben az időszakban már technikailag kellőképpen fejlett, az alkotók a valóságot kívánták rögzíteni, amire szerintük kizárólag a kamera volt alkalmas. Ez volt a piktorializmuskora, jóllehet a felvételek témái inkább mindennapok sokszor nagyon profán helyzetein, semmint beállított kompozíciókon alapultak. A komponálás persze igen fontos szempont volt, a kiállításban ezt tartottuk elsődlegesen szem előtt.

Az installáció egyszerű síkjai, térbeli kivágatai a kamera keresőjét, nézőkéjét idézik. A bézs árnyalatú térszínnekhez hidegszürke falszínt választottunk, kiemelve a zömében monokróm, illetve szépia árnyalatú fotográfiák karakterét. A kor csúcstechnikája kellett persze az új felfogású kép-rögzítéshez, ugyanakkor a kiállított kamerák még a régi idők mives termékei, a kiállításban is műtárggyá nemesült alkotások, semmint eszközök. A Szépművészeti Múzeum eredeti berendezéséből megmaradt két felújított bronzvitrin - már az azonos kor és az anyag-, szín- és felülethasonlóság okán is - remekül illeszkedett a tárgy és a tér közé.

Jól érzékelhető feszültség keletkezett a tér dimenziói és a képek méretbeli adottságai között, a képek méretéhez képest minden bizonnyal túlzó installációs falak ezt a feszültséget próbálják egyrészt oldani, másrészt pedig tovább fokozni. A fénykép a lényeg, a mérete adott. A paszpartu, a keret, majd a képek egymáshoz viszonyított pozíciója szinte kánonszerű, így szép, esztétikus, néhol

szokványos, másutt újszerű. A mozgástér itt kevés. A tematikus vagy épp kronologikus egységek által igényelt tér és felület a kiállítótérhez kell illeszkedjen, esetünkben javarészt ki kell zárja, vagy arányosra kell maszkolja azt. A koncepció szerint ez is történt, a képekhez közeledve a történeti tér kizáródik, azoktól távolodva fragmentumaiban és perspektívájában is kinyílik, tovább vezeti a látogatót. Az oszlopsor mögötti feszes tér a négy évtized kronológiája, sűrű történések tára.

Kitekintés: Botticelli, Tiziano,¹⁵ Caravaggio és Canaletto¹⁶ – nagymesterek stílben

A négy év különbséggel létrehozott két nagyszabású tárlat a reneszánsz és barokk festészet itáliai remekműveit vonultatta fel, a múzeum mindkét alkalommal jelentős mértékben a saját gyűjteményére is támaszkodott. Ennél a két kiállításnál a legszembetűnőbb talán az installáció visszafogottsága, legalábbis az építettséggel, a volumen tekintetében. Ennek oka nyilvánvalóan az, hogy ezen két korszak művészete, így az építészetük is jelentős mértékben az antikvitás művészetén alapul, amely a múzeumépület előképül is szolgált. Schickedanz és Herzog ráadásul az Ión (és párja a Dór) terem esetében egy görög sztoa homlokzatát integrálta egy ilyen formában soha nem létezett belső térbe. A markánsan tengelyes termet, különösen a kolonnád mögötti feszes arányú teret mindkét kiállítás esetében jól tudtuk integrálni a zömében festményeket felvonultató tárlatban. Az Ión terem és a Pergamon Csarnokkal azt összekötő Nyaktag monumentális oszlopai és timpanonjai szándékoltan határozott elemei voltak a látványnak, akár a reneszánszot, akár a barokkot hitelesen idézték meg. A festmények jelentős részéről ez a formanyelv köszönt vissza, különösképp az architektúrális témájú képek esetében volt sikeres az installáció kompozíciója. A Pergamon Csarnok monumentális tere, és az azt fedő kazettás dongaboltozat szintén antik ihletettséggű, a barokkban kifejezetten kedvelt építészeti eszköz volt, ez mindkét esetben uralta is a terem hangulatát. A színvilág tekintetében a reneszánsz tárlaton a vörösek és a szürkék uralták a tereket, míg a barokkban a dinamikusabb látogatóvezetés érdekében több erőteljesebb szín dominált.

15 Botticellitől Tizianóig. Az itáliai festészet két évszázadának remekművei. Szépművészeti Múzeum Budapest, 2009. október 28 - 2010. február 14. Lásd Portfólió 20-as fejezet. Koncepció: Baán László, Tátrai Vilmos. Kurátor: Tátrai Vilmos, társkurátor: Sallay Dóra, Vécsey Axel.

16 Caravaggiótól Canalettóig. Az itáliai barokk és rokokó festészet remekművei. Szépművészeti Múzeum 2013. október 26 - 2014. február 16. Lásd Portfólió 19-es fejezet. Koncepció: Dobos Zsuzsanna, Baán László. Kurátor: Dobos Zsuzsanna, társkurátor: Tátrai Vilmos.

01|5

01|5 „Fotóművészet születése” időszak kiállítás
az Ión és a Pergamon Csarnokban / fotó: Mátyus László, 2012

A tézishoz kapcsolódó alkotás:

Szépművészeti Múzeum Budapest, Cézanne és a múlt. Hagyomány és alkotóerő – időszaki kiállítás,

Szépművészeti Múzeum Budapest, „...és akkor megérkeztek az inkák”. Kincsek a spanyol hódítás előtti Peruból – időszaki kiállítás, 2007. május 18-szeptember 30.

Szépművészeti Múzeum Budapest, A fotóművészet születése.

A piktorializmustól a modern fotográfiáig (1889-1929) – időszaki kiállítás, 2012. március 30-július 1.

A tézishoz kapcsolódó publikáció:

Vasáros Zs., Kiállító-tér. Múzeumi tárlatok kézikönyve. SZNM-MOKK, Szentendre, 2010, 199p.

Vasáros Zs., Látvány, hangulat, installáció mint a múzeumi kommunikáció elemei. In: Bereczki I. – Sági I. (szerk.): Múzeumi kommunikáció az oktatás szolgálatában. Múzeumiskola 7. Szentendre, SZNM-MOKK, 2010, 49-52.

Vasáros Zs., Történeti kiállítások a látványtervező szemével. In: Ihász I. – Pintér J. (szerk.): Történeti Muzeologiai Szemle 10, Budapest, 2010, 93-102.

A tézishoz kapcsolódó előadás:

Vasáros Zsolt: kultúra és építészet. Nemzetközi Építészkonferencia, Bálványos, 2014. március 8.

Vasáros Zsolt: Értékprezentáció műemléki környezetben: komplex szemléletű kiállítások. ArchExpo 2012 konferencia, Visegrád, Királyi Palota 2012. október 26-27., Rendező: Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma (2012)

Vasáros Zsolt: Történeti kiállítások a látványtervező szemével - Országos Történeti Muzeológus Konferencia, Nyíregyháza 2009. június 24-26. (Új utak, útkeresés. A történeti muzeologia helyzete kiállításai és intézményei tükrében)

A tézishoz kapcsolódó alkotásokról recenziók, hivatkozások:

Hamvay P.: Látvánnyal segíteni a kiállítás megértését: Akik megtervezik, mit hogyan lássunk a múzeumokban, MŰZEUMLÉNY 9: pp. 40-48. (2009), p. 44.

Geskó J.: Építkező festészet: A kiállítás születése. in: Geskó J. (szerk.): Cézanne és a múlt: Hagyomány és alkotóerő. Budapest: Szépművészeti Múzeum, 2012, 13-30.

P. Szűcs J.: Cézanne nem csak haladóknak, Artmagazin 7, 2012, 8-14.

Marosi E.-Csorba L.-Mélyi J.: Beváltja-e a Szépművészeti Múzeum Cézanne és a múlt viszonyát feldolgozó kiállítása a címével keltett várakozásokat? Múzeumlény – a múzeumok magazinja 7 (33), 2013, 28-32.

02|1 A Rudapithecus Látványtár védőépületének enteriőrje. Fotó: Lovas Klára, 2016

02|2 A védőépület bejárati ajtószora. Fotó: Lovas Klára, 2016

TÁJ ÉS KULTÚRTÁJ

- ANTROPOGÉN HATÁSOK TÉRBE ÉS IDŐBEN

02

A Földön még bizonyára léteznek érintetlen, kizárólag természet formálta, azaz olyan tájak, amelyek emberi tevékenység által még nem érintettek. Kultúrtájnak nevezhetjük az emberi tevékenység során átalakult-átalakított, azaz antropogén hatásoknak kitett környezetet. Építészeti értelemben az illeszkedés helyett a beillesztés fogalmát tartom relevánsnak. Ennek fő oka a beavatkozás és hely léptéke közötti, általában markáns különbség. A három példa mindegyik Nemzeti Park terület, amely a koncepciókat szellemi értelemben is összeköti. A Rudapithecus Látványtár esetében a felhagyott bányaterület, mint ipari örökség változott vissza a természeti környezetté, amelyben a történelem előtti idők fontos relikviája a tízmillió évvel ezelőtti élővilág leletegyüttese. A legnagyobb beavatkozás a védőépület kubatúrája, amely határait a lelőhely jelölte ki pontosan, az építészeti viselkedést a földtörténeti távlat absztrakt megközelítése és a geológiai adottságokra reflektáló metaforák alakították. A Kis-Balaton Látogatóközpont helyszíne egy művi táj, jelenleg az egykor lecsapolt és így javarészt megsemmisült élőhely rekonstrukciója. A területet behálózzák a csatornák, vízügyi létesítmények, utak, gázlók, amelyek az ember jószándékú rekultivációs kísérletét mutatják. A tervezett épület ezt a mai, mérnöki, nagyléptékű réteget ragadja meg, annak a része kíván lenni, ebbe a legújabb történetbe illeszkedik bele. A harmadik példa a Bükki Nemzeti Park Keleti Kapujának új terve. A nagyszerű adottságú telken egy korábbi beruházás torzói, és a végletekig amortizálódott kapuépítmény utal egy kevésbé sikeres beillesztési kísérlet szomorú következményeire. Az új javaslat kvázi régészeti emlékként tartja meg a kapuépítmény alapjait, ugyanakkor új koncepciót javasol. A kompakt, a hely geológiai rétegzettségét idéző tömeg kerek formájával a telek inflexiók karakterére utal, irányok, tengelyek helyett a helyet rögzíti.

O2

1 A Narmer Építészeti Stúdió és a BORSOD2050 - BME Építőművészeti Doktori Iskola projektje. A projekt sikeréért köszönet illeti Szobota Lajost, a település polgármesterét, Dr. Sallai Árpádot, a település címzetes főjegyzőjét, Dobosi Istvánt, a településfejlesztési és üzemeltetési iroda vezetőjét, Wächter Balázst, a projekt menedzserét, Novák Péter és Veres Lajos polgármester helyetteseket, Hadobás Sándor, Jancsurák Árpád, Szél Miklós és Szögedi Szabolcs képviselő urakat. A kutatásban és a megvalósítás elősegítésében kiemelt szerepet vállalt Kordos László professzor úr, az ásatások vezetője, Papp Andrea múzeumi igazgató, Cságoly Ferenc akadémikus, a BME Építőművészeti Doktori Iskola vezetője a kutatás idején, Balázs Mihály professzor, a BME Építőművészeti Doktori iskola jelenlegi vezetője, valamint Dr. Kerékgyártó Béla, Dobai János DLA, Szabó Levente DLA, Szabó Árpád DLA, Nagy Márton DLA, Karácsony Tamás DLA és Fejérdy Péter DLA, akik oktatóként, témavezetőként tanácsaikkal és kritikáikkal segítették a projektet.

2 Lásd: Kordos, L. 2015. *Rudapithecus Hungaricus: egy nemzeti érték ötven éve. Magyar Tudomány* 10.: 1226-1235, Budapest

3 Részletesen lásd: Kordos, L. 1997. *Environmental and Hominoid History in the Carpathian Basin During*

Egy tízmillió éves történet... a *Rudapithecus Látványtár*¹

Ezt a különös történetet 1965-ben kezdődött, jobban mondva folytatódott, amikor Hernyák Gábor rudabányai geológus a bánya területén egy állkapocstörédket talált. A lelet jelentőségét két évvel később Kretzoi Miklós ismerte fel, aki néhány nap tanulmányozás után a Magyar Nemzet 1967. október 10-i számában adta közre a felfedezést, miszerint egy 6-10 millió évvel ezelőtt élt lény maradványát vélte felfedezni a csontdarabban. Ez az emberszerű ősmajom már nem volt majom, épp elindult az emberré fejlődés hosszú útján, Kretzoi Miklós *Rudapithecus hungaricus*-nak nevezte el. A helybéliek Majomszigetnek hívják ma is a lelőhelyet, ahol a célzott helyszíni kutatások elindulásával mára mintegy háromszáz ősmajom maradványa került elő. Ahogy Kordos László írja: "A *Rudapithecus* és lelőhelyegyüttese azért hungarikum, mert Magyarország területéről került elő, és azért globális jelentőségű, mert az ember, a *Homo* eredetének világszerte meghatározó bizonyítéka. Természetesen máshol is vannak hasonló korú és jelentőségű leletek. Európában főleg Spanyol- és Görögországban, Afrikában pedig Kenyában és Namíbiában."² Amint az időközben megjelent publikációkból kiviláglik, az ásatások és az anyagfeldolgozás százával azonosított más gerinces és egyéb élőlényeket, illetve adott támpontot a 10 millió évvel ezelőtti környezet tudományos alapú rekonstrukciójához.³

Rudabánya gazdag történelme elsősorban a bányászatnak köszönhető, a közelében fellelhető vasércet és más színesfémeket már az ókorban is bányászták. A 14. század végére a hét felső-magyarországi bányaváros egyikévé vált, ekkor rezet és ezüstöt is bányásztak a környéken. Az 1500-as évektől kezdődően csak időszakosan folyt bányászati tevékenység, ez csak a nagyüzemi módszerek bevezetésével, a 19. század végén fejlődött fel újra. A századfordulóra Európa egyik legkorszerűbb bányüzemévé vált, amely a II. világháború után ismét ugrásszerű fejlődésnek indult. A vasércbányászatot és a vasércdúsítást a gazdaságtalan működés okán végül 1985. végén szüntették be.⁴ A külszíni fejtés következtében keletkezett bányagödör időközben feltelt vízzel, mára az ország egyik legmélyebb állóvizévé vált, a tó kiterjedése nagyjából 300x80 méter, mélysége 80 méter körüli. A tó hobby- és különleges nehézbúvárok kiképzőhelye is egyben. Számos elképzelés született a bányaterület rekul-

tivációjára és hasznosítására, ezek csak részlegesen valósultak meg. A bányászat felhagyása után némi tereprendezés történt, a teraszos bányaművelés többhelyütt még így is világosan kivehető. A meredek sziklaormok kivételével beerdősült a felszín, a lelőhely környezete az Aggteleki Nemzeti Park kezelésébe került. A tó és környéke kedvelt kirándulóhellyé vált, jóllehet a megközelítés a privatizáció következtében magántulajdonba került területek megközeledése nehézkes.

A "Majomsziget" lelőhely fölé már 1977-ben védőtető került, egy nagyobb területet bekerítettek, parkoló, büfé és minimális infrastruktúra is kiépült, valami elkezdődött. Idővel azonban a fenntartás és kezelés nehézségei amortizálták a létesítményt, a 2000-es évekre a védőtető megmaradt torzóján kívül csak nyomokban lehetett felfedezni egyáltalán az egykori bemutatóhelyet. 2011-ben merült fel a terület újbóli rendezése, illetve egy új bemutatóhely létesítése, a lelőhely újszerű bemutatására és védelmére kezdett egy új koncepció formálódni. A tervezéssel a Narmer Építészeti Stúdiót bízta meg az önkormányzat, a feladat a fejlesztési lehetőségek koncipiálásán túl a *Rudapithecus* lelőhelyben rejlő potenciál kifejtése volt.⁵

A folyamatba később a BME Építőművészeti Doktori Iskola négy hallgatója kapcsolódott be, akik az ipari örökség témájában kutatási lehetőséget kerestek, így egy a praxisban keletkezett élő feladat a doktori iskola "Közösség és építészet" tematikus évének esettanulmányává vált.⁶ A hallgatók a borsodi régió nagyobb területére terjesztették ki vizsgálatukat, amely lényege az ipari, a természeti és kulturális örökség fellelhető és tematikus tóraként megfogalmazható értékeinek, lehetséges desztinációinak összegyűjtése mellett konkrét tervjavaslatok megfogalmazása is volt.⁷ A több tucat helyszín elemzése után konkrét tervjavaslatok készültek Ózdra, az Esztramos hegyre és Rudabányára, a javaslatok és a terepkutatás eredményei vándorkiállításon és kerekasztal beszélgetéseken közismertté váltak, publikációk is készültek.⁸ Ekkor a Narmer Építészeti Stúdió keretében már előrehaladt a "Majomsziget" védőépületeinek és a látogatóközpontnak a tervezése, ehhez kapcsolódott a doktori iskolások átfogó rudabányai (jobban mondva felsőtelekesi) terve, amely a bányató körül tanösvény létesítését fogalmazta meg, illetve a település központjára is megfogalmazott fejlesztési koncepciót.⁹ Rudabánya így vált egy különleges esettanulmányává, sőt a teljes kutatási projekt modelljévé,

late Miocene. Climatic and Environmental Change in the Neogene of Europe. ESF Workshop. 13-14 Siena; Kretzoi, M. 2002. *The Fossil Hominoids of Rudabánya (Northeastern Hungary) and Early Hominization*. Budapest: Hungarian National Museum; Bernor, R. L. & Kordos, L. & Rook, L. (eds.) 2005. *Multidisciplinary Research at Rudabánya*. *Palaeontographica Italica* 90.:1-313 Pisa

4 Garami E. 2005. *A rudabányai vasércdúsító-mű története. Érc- és Ásványbányászati Múzeumi Füzetek* 34. (szerk.: Hadobás S.), Rudabánya

5 Lásd Portfólió 01-es fejezet

6 <http://dla.bme.hu/>

7 A kutatócsoport tagjai voltak: Antal Gabriella, Borzsák Veronika, Tanczos Tibor, Varga Piroška, projektvezető: Vasáros Zsolt DLA, lásd továbbá: borsod2050.hu

8 A tematikus évek záróriportjait lásd: Antal, G. & Borzsák, V. & Tanczos T. & Varga P. 2012. *Hajrá Borsod ipari táj! /Ipari táj rehabilitációja az észak-magyarországi periferián!/. In Szabó L. (szerk.), *Közösség és Építészet/Community and Architecture. Yearbook of the Doctoral School of Architectural Design*: 12-19. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola; Antal, G. & Borzsák, V. & Tanczos T. & Varga P. 2013. *BORSOD 2050 – Ipari táj rehabilitációjának lehetőségei Észak-kelet Magyarországon/ BORSOD 2050 – Go Borsod Industrial Landscape!* In Szabó L. (szerk.), "A kicsi szép" / "Small is beautiful". *Yearbook of the Doctoral School of Architecture*: 14-23. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola*

O2

9 Az építész- és szerkezettervezők: Vasáros Zsolt DLA vezető tervező, Megyesi Zsolt, Sasvári Áron, Somlai Anikó, Nagy Gábor, König Anna, Eiszrich Ágnes és Bandur-Juhász Emőke építész tervezők, Blasius Norbert statikus tervező (engedélyezési tervek), Kovács Olivér statikus tervező (kiviteli- és módosított engedélyezési tervek), Varga Péter István DLA látszóbeton specifikáció, valamint Antal Gabriella, Borzsák Veronika, Varga Piroska és Török Bence építészek, doktoranduszok.

10 Észak-Magyarországi Operatív Program

11 Generálkivitelező: Euro Campus Kft., képgaléria itt: http://www.rudabanya.hu/hu/latvanytar_projekt.html

12 A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeum részéről Papp Andrea igazgató és Hadobás Sándor korábbi igazgató volt segítségünkre.

13 Tájépítészethez átfogó esszék és esettanulmányok - van den Brink, A., Bruns, D., Bell, S. (szerk.): Research in Landscape Architecture. Methods and Methodology. Routledge, Oxon, 2017.

ahol az ipari örökség szinte teljesen elpusztult, csak nyomokban fellelhető alapjain, gyönyörű, jóllehet mesterséges alapú természeti környezetben az őstörténet egy ilyen különleges és egyedülálló történetét be tudtuk mutatni. A történet következő fordulata a 2012 őszen beadott ÉMOP¹⁰ turisztikai pályázat volt, amelyen a projekt sajnálatos módon nem nyerte meg a teljes összeget, ez a döntés csak 2014 őszére vált véglegessé. A település ambíciózus vezetői és képviselő-testülete mégis úgy döntöttek, hogy csökkentett tartalommal, jelentős saját vállalással mégis belevágnak a megvalósításba. 2015 tavaszán elindult az építkezés első üteme, amely lényegében ugyanezen év őszére be is fejeződött.¹¹

Az építészeti koncepció tekintetében az építési helyek kijelölése volt ez első feladat. Áttanulmányoztuk a korábbi revitalizációs és más, meg nem valósult terveket. Kordos professzor úr és a rudabányai múzeum munkatársai archív fotóanyagokat bocsátottak rendelkezésünkre, amelyekből fontos részletek derültek ki a bánya területi összefüggései és a lelőhely bemutatási lehetőségei tekintetében. Igen fontosnak bizonyultak a település polgármesterével, Szobota Lajos úrral folytatott beszélgetések, aki az egykori bánya mérnökeként hasznos tanácsokkal segítette a munkát.¹²

A tanösvény helyszíneinél elsősorban a tájbaillesztést tartottuk fontosnak, míg a Látványtár létesítményeinél a konkrét helyhez való viszonyulás volt elsősorú. A tanösvény három kilátója, a stégek és a pihenőhelyek pozíciója gondos kiválasztás eredményei, a tájjal való párbeszéd, az át- és összelátások, valamint az információs táblák a bánya történetét, a természeti- és ipari örökség értékeit hivatottak hangsúlyozni.¹³ Az elképzelés szerint a több tucat információs tábla geológiai, ipartörténeti, földtani, őslénytani és természetrajzi ismereteket közvetít, a Rudapithecus tudásanyaga a látogatóközpontban és a védőépületben, azaz a Látványtárban jelenik meg.

Helyszínen öntött, monolit vasbeton szerkezeteket és látszóbeton felületeket terveztünk. Ráadásul a betont anyagában színezettre javasoltuk, így is utalva az egykor itt nagy mennyiségben bányászott vasérc – több helyen ma is kibukkanó – színvilágára. A kilátók és kisebb elemek struktúrátlan, sima felületekként jelennek meg, míg a fogadóépület és a védőépület külső homlokzatai az ipari építészetben közismert trapézlemezburkolatra emlékeztetnek, azonban ez is betonból öntött. Ugyanígy betonból készültek a bejárati forgóajtók, mind a fogadóépület, mind

pedig a védőépület esetében, valamint a kültéri bútorok is. A fogadóépület aszimmetrikus, mintegy 5 tonnás öntött forgóajtói, valamint a védőépület nyolc egyforma 1.5 tonna körüli bejárata igazi műszaki kihívás volt.

A fogadóépület a turisták számára nélkülözhetetlen funkciókat tartalmazza, úgymint vizesblokkok, büfé, információs tér. Ezekon kívül csak az üzemeltetés helyiségei találhatóak a téli-nyári üzemű épületben, amelyet egyébként talajszondás rendszer hűt és fűt. A vizet a bányatóból egy speciális vízkiemelő és tisztító berendezés segítségével juttatunk fel, egy 50 kW-os napelemmező szolgáltatja majd az elektromos áramot, amely egy későbbi ütemben kerül a védőépület tetejére. A fogadóépületből kilépve a büfé teraszáról indulhatunk el a lelőhelyet bemutató épület felé. Két rámparendszer közül választhatunk, az egyik az épület tetejére, a másik a védőépület bejáratához vezet. Mindkét rámpa, azaz mindkét útvonal akadálymentesen bejárható. Az épület tetejéről páratlan kilátás nyílik a bányatóra és a környező tájra, az alsó kilátóhely kicsit alacsonyabbról nyújtja ugyanezt, de az elsősorban a kiállító- és bemutatótér előtere. Kordos professzor úr javaslatára nem csak a feltárt, mintegy 18x20 m-es terület került lefedésre, hanem ennek pontosan a duplája, azaz egy 18x40 m-es felület. A kutatások szerint ugyanis a már feltárt területtől délkeletre egy még egyszer ekkora felületen kerülhetnek még elő leletek, ennek feltárása a mai módszerekkel azonban már valószínűleg nem hoz új eredményt. Emiatt az új védőépület a feltárt felületet lefedi és bemutatja, a még fel nem tártat pedig megvédi a rongálásoktól és a jövő számára tartalékolja, amikor új módszerekkel, akár feltárás nélkül is több információhoz juthatunk. A 18x40 méteres tér belső alátámasztás nélküli, a látogatók a falakhoz konzolosan rögzített járórácsokon közlekedhetnek, illetve a terek kettéosztó hídról szemlélhetik meg az emberré válás ezen kiemelkedő helyszínét, valamint a kapcsolódó interpretációkat. Az elképzelés szerint a belső tér falain animációs filmként elevenedik meg a Rudapithecus története, valamint a korabeli öskörnyezet jellemző vonásai, míg a lelőhely terében kiállítás informálja a látogatókat a legfontosabb tudnivalókról. A kiállítóteret elhagyva a nyugati oldali rámpán haladhatunk tovább, és léphetünk ki a játszóparkba, ugyanitt érkezik le a fenti kilátó látogatója is egy lépcsőn, azaz aki fent kezdi a bejárást, itt is folytathatja a kiállítás megtekintésével. Sok vitát, egyeztetést provokált az építészeti koncepció.

0213 A Rudapithecus Látványtár védőépülete és fogadóépülete.
Fotó: László János-CIVERTAN, 2016

0214 A Rudapithecus Látványtár és a bányató. Fotó: László János-CIVERTAN, 2016

O2

14 A tájjal való párbeszédhez lásd Bornhauser, R., Kissling, Th.: Landscape as a cabinet of Curiosities. In Search of a Position. Lars Müller Publishers, Zürich, 2015.

15 A felmérőcsapat tagjai: Kovács Kata, Lovas Klára, Tóth Viktor, Szűcs Imre Ferenc és Pokol Júlia építészhallgatók, valamint Borzsák Veronika, Varga Piroska és Vasáros Zsolt DLA építészek.

A tervezett formákban van valami szokatlan, egyszerű, monolitikus, ha úgy tetszik időtlen karakter. Ez különösen fontos, mivel a legtöbb funkció tervezése esetében a mában és a mának tervezünk. Történeti korok bemutatásánál is szerencsés esetben meg tudunk fogalmazni egy olyan új világot, amely jól viszonyul a régihez, vagy a régít tartjuk fontosnak és azt restauráljuk. A Rudabányán megidézett kor a 8-10 millió évvel ezelőtti világ, ez nem történelmi, hanem földtörténeti-geológiai léptékű. Emiatt a mának megfogalmazott építészeti keret, a befogadó forma is ehhez mérhető kellett legyen: ez az egyszerű, tektonikus világ véleményünk szerint így alkalmas közvetítő közeg lehet. Az építésznek szeretnek igazodási pontokat, referenciákat keresni, nem az önigazolás, hanem a tervezett épület(ek) illeszkedése céljából.¹⁴ Rudabánya esetében az illeszkedés inkább eszmei és elvi, mintsem konkrét. A beerdősült tájseb, a tóvá változott bányagödör és a világörökség részét képező Aggteleki Nemzeti Park részévé vált *Rudapithecus* lelőhely olyan kontrasztokat képez, amelyet csak erős építészeti beavatkozással javasolhattunk feloldani, jobban mondva új keretbe foglalni. Az új létesítmény várhatóan 2017 tavaszán nyílik meg a közönség előtt. Rudabányán a fentiekben említett Swiss Found jóvoltából tájház és játszóház nyílt, a településen található a Megyei Bányászattörténeti Múzeum, az egykori hatalmas gótikus templom egy része ma református templomként működik. A jövő is tartogat még lehetőségeket. A városközpont és a tópart, azaz egy egykori külszíni fejtés között az altáró ma is járható, jól-lehet műszaki állapotán bizonyára javítani kell egy esetleges megnyitáshoz, mindenesetre óriási élmény volna a városból közvetlenül a tóhoz kijutni. A nemzetközi szintű és érdekeltégű bűvárokattatás és képzés számára állandó bázis létesülhet a tó közelében, a romos kompresszorház utolsó relikviaként információs pontnak adhat helyet. A város megmaradt ipari emlékeinek felmérése 2015 nyarán a BME építészhallgatóinak részvételével folytatódott, a csillejavító, a központi műhely és az altáró bejárata valamint kapcsolódó épületei dokumentálásra kerültek.¹⁵ Ezek bontására már remélhetőleg nem kerül sor, a hasznosításuk a közeljövő feladata. Számos további túraútvonal, attrakció, szabadidős és ismeretterjesztő program lapul még az önkormányzat és a fejlesztők, tervezők fiókjában, bányászat nélkül a település másban nem remélhet jelentős előrelépést. A doktori kutatás számára is így válhatott Rudabánya és

ez a projekt modellértékűvé.¹⁶ A régió szintű felmérések és kiértékelések számos lehetőségre hívták fel a figyelmet, Rudabánya potenciálja kiemelkedett mind közül, ehhez társult a világhírű *Rudapithecus*-történet és a település agilis vezetőinek aktív támogatása, ezúton is köszönjük mindenkinek a projekt eddigi sikereit.

Művi tájban új épület: Kis-Balaton Turisztikai Látogatóközpont - Keszthely/Fenekpuszta¹⁷

A telken jelenleg az elismert ornitológusról, Vönöczky Schenk Jakabról elnevezett kutatóház áll, mely kutatóknak, a Balaton-felvidéki Nemzeti Park dolgozóinak biztosít a működéshez szükséges háttérrel. A telek fennmaradó része jelenleg kihasználatlan, ám jelenleg is fontos kiindulópontja a Kis-Balaton iránt érdeklődőknek, szakvezetések, különböző programok kezdőpontjaként funkcionál évek óta sikeresen: közel évi 10.000 látogató fordul meg itt annak ellenére, hogy jelenleg a területen csupán egy pavilon-szerű vizesblokk áll rendelkezésére. Erre a jelentős látogatói érdeklődésre épül a „Kis-Balaton Turisztikai Látogatóközpont”, nevében világosan utalva a főfunkcióra, azaz a Balaton-felvidéki Nemzeti Park látogatóinak, illetve a környék nevezetességei, látnivalói iránt érdeklődőknek méltó infrastruktúrát, tájékoztató és információs lehetőséget nyújtó együttesre.¹⁸ A kiszolgáló és az üzemeléshez szükséges háttér-funkciók mellett valamennyi, az épületben és az épületen kívül tervezett attrakció kínálati elemekre épített koncepció alapul. Az épület alapfunkcióin túl megjelenő kiállítási installáció tematikai egységei, továbbá a kapcsolódó, különböző csomagokban igénybe vehető látogatói funkciók tematikailag összekapcsolódnak, komplex, turisztikailag értékelhető egységet alkotnak.

Az építészeti koncepció a telekből és helyből eredeztethető, ez adja ikonikus, szokatlan karakterét. A környező telkek beépítésére nem alapozhattunk, sem léptékben, sem a közvetlen környezetben nem találunk szignifikáns beépítést. A nagyméretű, téglalap formájú telek hosszanti oldala párhuzamos a déli oldalon húzódó Gyöngyöspatak-kal, mely fontos tengelyt jelölt ki a tervezett épület beépítéséhez a telek fáktól mentes részén – összhangban a meglévő kutatóház beépítésével. Számos koncepcionális felvetés és a program véglegesítése után a szándékoltan földszin-

16 Nemzetközi kitekintéshez lásd: G. Fairclough, S. Rippon (eds.): Europe's Cultural Landscape: archaeologists and the management of change. EAC Occasional Paper 2, Brussels, 2013.

17 Lásd Portfólió O2-es fejezet. Generáltervező: Narmer Építészeti Stúdió, felelős tervező: Vasáros Zsolt DLA, építész tervezők: Bandur Juhász Emőke, Eiszrich Ágnes, Kovács Petra, König Anna, Megyesi Zsolt, Nagy Gábor, Sasvári Áron, Somlai Anikó, Vasáros-Lévai Melinda.

18 Tudományos és szakmai tanácsadók, szakértők: Fejes Éva, dr. Kopek Annamária, Kovács Zoltán, Puskás Zoltán, Somlai Szilárd, Szinai Péter

tesre tervezett épület tömegéhez egy különös analógiát, az autópályák fölött átívelő, ún. vadhidakat vettük alapul. A hosszanti, lineáris szerkesztést az egykor természeti környezetet rehabilitálni szándékozó művi táj is indokolja, emiatt is érezzük helyénvalónak az alapvetően mérnöki jellegű megjelenést. Tervünk szerint a ház tetőszerkezete egy nagy, törtvonalú híd, amely járható zöldtetős kialakítású. A szerkezete látszóbeton minőségű vasbeton, alatta a részben transzparens beépítés könnyedebb fa és üveg szerkezetekkel tervezett, amely a megnyitásokon keresztül vizuális és fizikai összeköttetést is jelent a közvetlen környezettel. A látogatók a tetőn végigsétálhatnak, a biztonságot fa cölöpsor és az ültetett növényzet adja.

A „felhúzott” tetőlemez alatt az épület homlokfalai a főbejáratnál, valamint a belső udvari kijáratnál hátrahúzottak, így ezzel a visszametszéssel az épület homlokzatát meghatározó, egyfajta modern tornác képe is megelevenedik. Ez nemcsak tömegalakítási eszköz, hanem az épület árnyékolásában, ezáltal egy gazdaságosabb fenntarthatóságban is nagy szerepet játszik. Az árnyékolás kérdése nem csupán a belső terek kapcsán merült fel, hanem a külső környezet alakításában is segítségül hívtuk: az épület alól kifutó nagyméretű teraszok formáját az épület nyári napfordulókora a talajra vetett árnyékának kontúrja szabta meg. Így a tervezett épület egyfajta napóráként működik, a déli oldalon a 10 óraker, tehát a látogatóközpont várható nyitáskor kialakuló vetett árnyékot figyelhetjük meg, az átellenes, belső udvari oldalon pedig a 18 órai – záráshoz közeli állapotot mutatja a terasz vonalvezetése. Az épület pozicionálása és orientációja gondos mérlegelés eredménye. A főbejárat a telek feltárása felé fordul, vele szemben a keleti oldalon lehet kilépni a belső udvarba, mely a játszótér mellett izgalmas tanösvényt és madárbemutatót rejt. A külső funkcionális működés vizesblokkot és büféhasználatot nyújt a túrázóknak. Az épület belső szerkesztése szerint középen kialakul egy tágas tér, melyből minden látogatói funkció könnyűszerrel elérhető, úgymint a kiállítótér, a shop, büfé vagy az előadó. Ezt a magot fogja közre az északi oldalon az üzemeltetési szárny, míg a déli oldalt teljes egészében kitölti a kiállítótér.

Újraillesztés: Szeleta Park Látogatóközpont¹⁹

Az épület „helyfoglalása”, építészeti alapvetései, további belsőépítészeti és kiállítási installációs kialakítása azonos koncepció mentén készül. A telken már korábban részben megvalósult Keleti Kapu létesítményei és a geológiai tanösvény anyagi avultságuk okán is mára egy teljesen új létesítmény tervezését indokolták. A tervezési programban megfogalmazott „Szeleta Park Látogatóközpont” világosan utal a főfunkcióra, azaz a Bükki Nemzeti Park látogatóinak, illetve a környék nevezetességei, látnivalói iránt érdeklődőknek infrastruktúrát, tájékoztatói és információs lehetőséget nyújtó együttesre, továbbá a világhírű Szeleta barlang közelsége nyújtotta turisztikai lehetőségekre. A kiszolgáló és az üzemeléshez szükséges háttérfunkciók mellett valamennyi, az épületben és az épületen kívül tervezett attrakció ÖT kínálati elemre épített koncepción alapul. Mind a kiállítási installáció öt fő tematikai egysége, mind pedig a kapcsolódó, különböző csomagokban igénybe vehető látogatói funkciók tematikai és vizuális értelemben is összekapcsolódnak, komplex egységet alkotnak.²⁰

Az attrakciók vizuális, térbeli és szellemi-spirituális keretét az épület és annak helyfoglalása adja. Fontosnak tartottuk az ikonikus, de mégis mértéktartó, az adott helyből eredeztethető és „megjegyezhető” épület tervezését. Az épület helyét a telek „súlypontjában”, beépítetlen és fáktól is mentes helyen képzeltük el. A nagyméretű telket a Lillafüredre vezető út nagy ívű kanyarulata határolja északról és nyugatról, keletről parkolók és zöldfelületek, délről pedig a Szinva patak és a partja mentén vezetett gyalogos és kerékpáros turistautak veszik körbe. A környező telkek beépítése nem határoz meg egyértelmű igazodást, így világossá vált, hogy a beépítésnek és az épület formájának önálló entitást kell tükrözni. Számos koncepcionális felvetés és a program véglegesítése után a szándékoltan földszintesre tervezett épület tömegének lényege egy ötven méter átmérőjű kör alaprajz fölé szerkesztett henger. Jóllehet számos megnyitást terveztünk az épületre, amely vizuálisan és fizikailag is összeköttetést jelent a közvetlen környezettel, ugyanakkor a fő funkciók elhelyezését tekintve inkább introvertált karakterű a szerkesztés. A falszerkezete a talajmechanikai vizsgálatok eredményét megidéző föld-beton karakterű, ezt pigmentált és lazúrozott, speciális felületképzésű és frakciójú betonkéreggel tudjuk elérni.

¹⁹ Lásd Portfólió 05-ös fejezet. Generáltervező: Narmer Építészeti Stúdió, felelős tervező: Vasáros Zsolt DLA, építész tervezők: Bandur Juhász Emőke, Megyesi Zsolt, Nagy Gábor, Nusszer Diána, Sasvári Áron, Somlai Anikó, Szabó Anna.

²⁰ Tudományos és szakmai tanácsadók, szakértők: Baráz Csaba, Dudás György, Dr. Hevesi Attila, Holló Sándor, Dr. Lénárt László, Dr. Mester Zsolt, Murányi Ákos, Paulikovics Ildikó, Dr. Pusztai Tamás, Dr. Ringer Árpád, Rónai Kálmánné, Tóth G. Péter, Uramné Lantai Katalin, Dr. Varga Zoltán, Veres Péter.

O2

Ez a meghatározó látványelem az épület külső és belső falain megjelenő, ráadásul a valós földtani rétegződést mintegy kondenzáltan megjelenítő rétegsor rögtön a Bükk geológiai jellegzetességeire utal, alapvetésként jeleníti meg azt az épület léptékében. A bejárat „monumentális” léptékű kiképzése több építészeti metaforát is megidéz. A bejárat feletti kiemelés léptékében, arányában a tipikus bükki ún. nagyszádájú barlangokat juttatja eszünkbe. A nagyméretű bejárat előtér-előtető karcsú oszlopai a cseppkövek, illetve a bükki erdők világára is utal. A tetőfelépítmények üvegezett additív tömegei kristályszerűek, amelyek a bükki mészkö fő alkotóelemeit is sejtetik. A hengeres alap-tömegeből a bejárat geometriája további metszésekkel, ki- és beharapásokkal alakul ki, amely absztrakt formák szintén nem idegenek a bükki karsztjelenségek tárházából. Az északi és déli oldalon sorakozó irodai és egyéb, bejáratokat és bevilágítást igénylő funkciók egységes, homogén, nagyvonalú megnyitást kapnak, amelyek a „földtömegeből” ki-metszéssel készülnek, a homlokzatuk üvegfelülete ismét kristályos, metszett, csiszolt nemes felületű. Az épület pozicionálása és orientációja gondos mérlegelés eredménye. A főbejárat a telek feltárása felé fordul, a turisztikai szolgáltatások délre, a turistaút felé nyitnak, míg az irodák és a foglalkoztató északnyugatra, a kertre néz. A nyugati oldalon, mondhatni a Bükk felé nyílik meg a kiállítótér, itt lehet kilépni a parkba, ahol a megújult geológiai tanösvény mellett több új attrakció is várja a látogatókat. Az épület belső szerkesztésének fontos elve, hogy középen a legnagyobb egyidejű kapacitással működő funkciók kaptak helyet, azaz a játszóház és a vetítőterem, illetve közöttük a nyitott átrium. Ezt a magot öleli körül a belépő-előtér, a kiállítás, továbbá az előcsarnok, a büfé és a shop, amelyet így egyfajta áramló térként is felfoghatunk.

A téziszhez kapcsolódó alkotás:

Felsőtelekes-Rudabánya, Rudapithecus Látványtár és Tanösvény, 2011-2016

A téziszhez kapcsolódó tervek:

Keszthely-Fenekpuszta, Kis-Balaton Turisztikai Látogatóközpont, 2013-2016
Miskolc, Bükki Nemzeti Park – Szeleta Park Látogatóközpont, 2015-2016

A téziszhez kapcsolódó alkotás díjai:

2017 S.ARCH AWARD Hong Kong – shortlist, döntés 2017. júniusában
2017 LANXESS Colored Concrete Works Award 3. díj
2016 Média Építészeti Díja – Zsűri különdíja
2016 Piranesi Díj 2016 – shortlist
2016 Betonépítészeti Díj I. díj

A téziszhez kapcsolódó kiállítás:

2016 Piran Days of Architecture
– Rudapithecus Spectacle of Monkey Island
2015 Centrális Galéria - kiállított projektek, MTA CEU,
6-7. February 2015
2013 FUGA Építészeti Központ (04.09-04.25) BORSOD 2050 – Hajrá,
ipari táj! - kiállított terv
2013 Miskolci Galéria (01.24-04.02) BORSOD 2050
– Hajrá, ipari táj! - kiállított terv
2012 Miskolci Galéria Ózdi Művelődési Intézmények „Olvasó”
(09.24-11.06) BORSOD 2050 – Hajrá, ipari táj! - kiállított terv

A téziszhez kapcsolódó TDK:

Iterációs tervezési kísérlet rozsdáövezeti környezetben - Tanszéki különdíj

Szerzők: Szűcs Imre Ferenc, Tóth Viktor, Pokol Júlia

Konzulens: Vasáros Zsolt DLA

Vissza a jövőbe: Rudabánya ipari örökségének perspektívái – III. helyezett

Szerzők: Lovas Klára, Kovács Kata

Konzulens: Vasáros Zsolt DLA

A téziszhez kapcsolódó publikáció:

Vasáros Zs., Rudapithecus Now! Synergie of Cultural, Natural and Industrial heritage. In: Bassa, Lia-Kiss, Ferenc (eds.), Proceedings of the TCL2016 Conference. Tourism and Cultural Landscapes: Towards A Sustainable Approach, 12-16 June, 2016 Budapest, Hungary, INFOTA, 2016, 599-411.

Antal G., Borzsák V., Tánczos T., Varga P., Borsod2050-Hajrá, ipari táj! Átjáró 2013/1, 59-70.

Jerem E., Mester Zs., Ringer Á., Vasáros Zs., Szeleta Museum and Archaeological Park. In: Árpád Ringer (Ed.), Praehistoria 3, Miskolc 2002, 327-333.

Jerem E., Mester Zs., Ringer Á., Vasáros Zs., Back to the Szeletians – a museum project for virtual and real Prehistoric tour in NE Hungary. In: Magistrat der Stadt Wien – Referat Kulturelles Erbe – Stadtarchäologie Wien (ed.), [Enter the Past] The E-way into the Four Dimensions of Cultural Heritage. CAA 2003. BAR International Series 1227, 2004, CD-ROM.

Vasáros Zsolt DLA: Tízmillió éves történet a monolit tömbök között
<http://epiteszforum.hu/tizmillio-eves-tortenet-a-monolit-tombok-kozott>

Vasáros Zsolt DLA: Kis-Balaton Látogatóközpont
<http://epiteszforum.hu/kis-balaton-latogatokozpont>

A téziszhez kapcsolódó alkotásról recenzió:

Botzheim B.: Az ősök helye. Rudapithecus Látványtár, Felsőtelekes, Régi-Új Magyar Építőművészet 2016/06., 16-21., <http://meonline.hu/aktualis/tema/az-osok-helye/>

Csontos Gy.: Hungarikum a hungaricusnak. Építészet – Újrahasznosított ipari táj és régészeti örökség Rudabányán. Magyar Idők 2016. november 26.

Tatai, M. (szerk.): Építész Évköny MMXVI Architect's Yearbook. Magyar Építész Kamara Nonprofit Kft. 2017., p. 21.

A tézishez kapcsolódó előadás:

Vasáros Zs.: Practice-research-education and beyond... Discussion on the multilayered structure of architecture in time and space. Jury Conference-CONCURS BETA 2016, Timișoara 23. November 2016.

Vasáros Zs.: educatio extra muros / doctoral research, site projects and praxis based teaching at the bme budapest. BETA 2016 Timișoara architecture biennial, Conference Pedagogical Models, Timișoara 13. October 2016.

Vasáros Zs.: A ten million years long story... WMCAUS-World Multidisciplinary Civil Engineering –Architecture-Urban Planning Symposium, 13-17 June, 2016, Prague, Czech Republic (www.wmcaus.org/files/WMCAUS%202016%20Program_Published.pdf)

Vasáros Zs.: Rudapithecus now! Synergie of Cultural, natural and Industrial Heritage. Tourism and Cultural Landscapes: Towards A Sustainable Approach 12-16 June 2016, Budapest. (http://tcl.infota.org/documents/tcl_2016_program.pdf)

Zsolt Vasáros: Home for Rudapithecus! Synergie of Cultural, Natural and Industrial Heritage. International Conference with Exhibition S.ARCH-Environment and Architecture, 19-20 May 2015, Budva, Montenegro, (<http://s-arch.net/html/programme2.html>)

Vasáros Zsolt: Hungary/Rudabánya: New home for Rudapithecus Visitor Centre and Site Museum. New Digital Technologies and Hungarian Innovations in Heritage Management. Archaeology, Historical Landscape and Built Heritage. MTA-CEU Budapest, 06-07-02-2015., poster

Dobai János, Antal Gabriella, Varga Piroska, Borzsák Veronika, Vasáros Zsolt: Hungary/Rudabánya: 3in1 - Cultural, Natural and Industrial Heritage. Interdisciplinary Project of the Doctoral School of the BME. New Digital Technologies and Hungarian Innovations in Heritage Management. Archaeology, Historical Landscape and Built Heritage. MTA-CEU Budapest, 06-07-02-2015., poster

Vasáros Zsolt: A Growing Project in the Doctoral School: A Case Study on the Current Research of the Industrial Heritage in Hungary. 2nd International Workshop/Questions 2, Technical University of Cluj-Napoca, Faculty of Architecture and Urban Planning/Interferences in Architecture and Urban Planning, July 14-16, 2013. (www.utcluj.ro/media/notices/2013/Questions2_program.pdf)

Vasáros Zs.: Magyar Nemzeti Parkok Hete 2015-Új irányok, fejlesztési lehetőségek az ökoturisztikai létesítmények kialakításánál konferencia, 2015. június 12. előadás

Vasáros Zsolt: kultúra és építészet. Nemzetközi Építészkongresszus, Bálna, 2014. március 8.

SZELETA PARK LÁTOGATÓKÖZPONT

Bükk Nemzeti Park

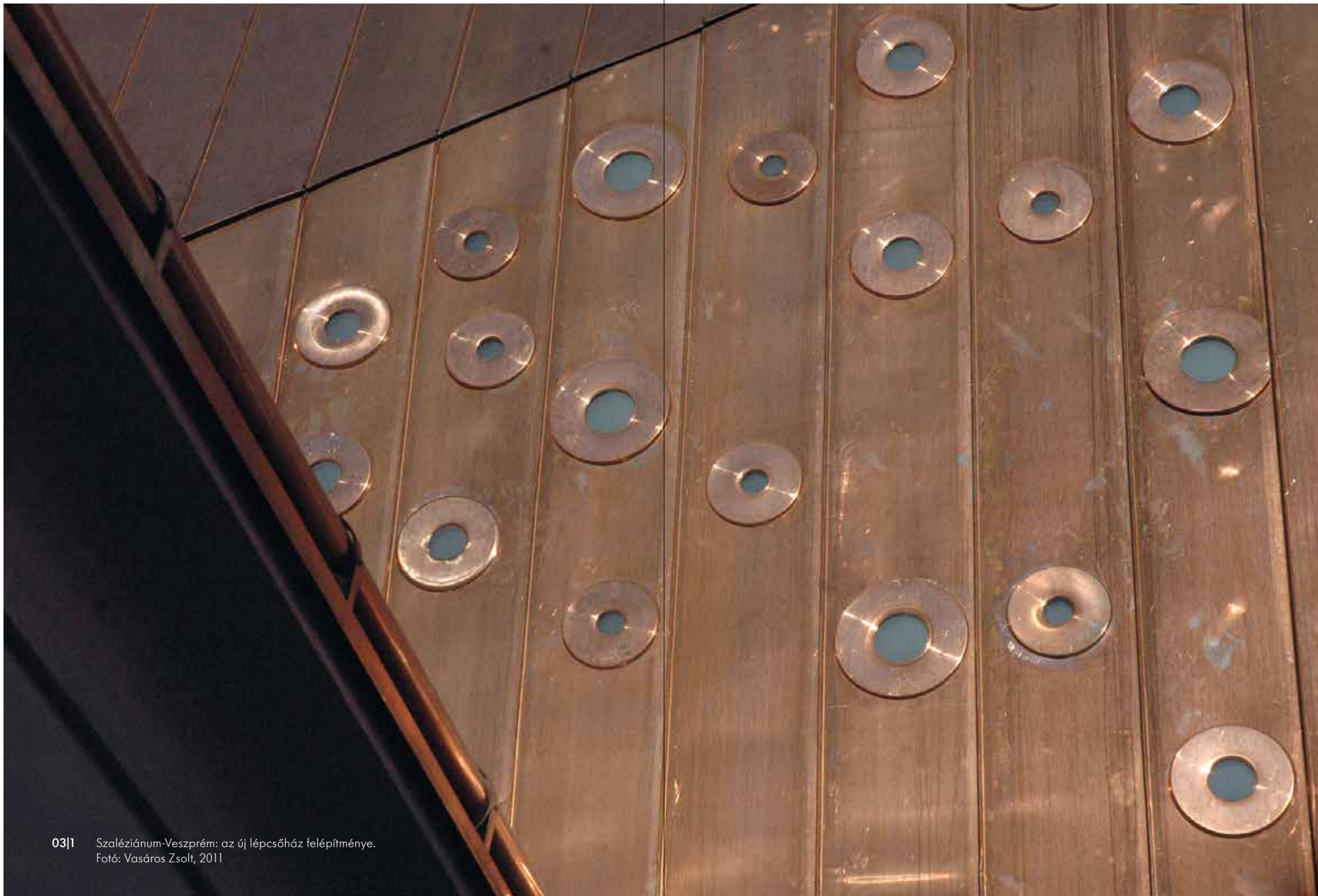

KIS-BALATON TURISZTIKAI LÁTOGATÓKÖZPONT

03

ÉRTÉK ÉS VALÓSÁG

- BIZONYOS MŰEMLÉKEK TERMÉSZETE

03|1 Szaléziánum-Veszprém: az új lépcsőház felépítménye.
Fotó: Vasáros Zsolt, 2011

03|2 Szaléziánium-Veszprém: a főbejárat a kapualjban.
Fotó: Vasáros Zsolt, 2011

ÉRTÉK ÉS VALÓSÁG

- BIZONYOS MŰEMLÉKEK TERMÉSZETE

03

A régi, történeti vagy épp csak funkciójukat veszett épületekkel való foglalatosság egyre inkább építészeti szakmagyakorlásunk, napi praxisunk részévé válik. Részben vagy teljes egészében a legtöbb beruházás barnamezős, vagy annak indul, a tervező fontos feladata a megtartható vagy megtartandó értékek kataszterének feltárása. Alapvető különbséget jelent azonban, ha az adott épületre valódi értéként tekintünk, vagy csupán szerkezeti, (ki-nyerhető) építőanyagai révén jelent pillanatnyi hasznot. A nem műemlék, vagy jól körülírható értéket nem képviselő épületek esetében a megtartás, illetve felhasználás volumene jelentős részben a tervező kompetenciája lehet. A tézisben tárgyalt három épület közül kettő műemlék, a harmadik, a Somló hegyi példa pedig egy gazdagon rétegzett struktúra, a műemlékiség és a kontextus árnyalataival gazdagítva. Mindhárom esetben a tervezési koncepció fontos része volt a történeti rétegek kibontása, azok térbeli értékelése, az újak beillesztése, majd a rétegek újrendezése. Ebben a rétegződésben korántsem annak van jelentősége, vagy előnye, amely a legrégebb, vagy valamely szempontrendszer alapján a legértékesebb. Sokkal fontosabb komplex módon - a sejthető végeredményt figyelve - visszafejteni az egyes rétegek helyét, helyzetét és építészeti karakterét. Így elképzelhető, hogy akár a legértékesebb elemek rejtve, visszatemetve maradnak, míg más, az értékleltár szerint marginálisabb elemek meghatározóvá válnak. A veszprémi Szaléziánium esetében a késő középkori/kora újkori maradványok alapjain több korszakban jellemzően additív módon bővült és gazdagodott házat azonosítható kortárs elemekkel bővítettük. A devecseri Esterházy uradalmi együttesnél a tereket bántó módon szabdaló falakat kibontottuk, ugyanakkor mind a külső, mind pedig a belső tekintetben a korok lenyomatát az „emléktár” koncepció mentén igyekeztünk megőrizni. A Somló hegyi példa bővítése-befejezése additív módon járult hozzá a mintegy százötven év alatt keletkezett együtteshez.

1 Recenziókat lásd: Róna Katalin, A Madaras-háztól a Szaléziániumig. In: Örökség 2012/1-2., 17-22.; Nyári Erika, Uniós forrásból: Szaléziánium Érsekségi Turisztikai Központ. In: Metszet 2013:5, 16-23., továbbá lásd a Portfólió 06-os fejezetét.

2 1988-92, Lovassy László Gimnázium

3 Lásd Portfólió kötet 06-os fejezet. Generáltervező: Narmer Építészeti Stúdió 2009-2011, Vasáros Zsolt DLA vezető tervező, Nagy Zsolt, Schunk Szabolcs, Véner Ágnes, Siket Vanda, Tóth Márton Zoltán, Lévai Melinda tervezők.

4 tervezők: Kovács Zsolt és Beránková Jana

5 Fontos referencia volt a szomszéd telken megvalósított Dubniczay palota rekonstrukció, itt köszönöm meg Karácsony Tamás, Kern Orsolya és Klobusovszki Péterrel folytatott beszélgetéseket.

6 1696, Padány, Pozsony vármegye – 1762, Veszprém

7 1723 k., Gyöngyös – 1786, Veszprém

Szaléziánium¹

Veszprémhez gimnáziumi éveim kötnek.² A Vár akkor még igen elhanyagolt képet mutatott, mára ez alaposan megváltozott. Az egyházi épületek mellett több kulturális funkció is helyet kapott, az egyik ezek közül a 2011 októberében átadott Szaléziánium, amelynek generáltervezését stúdiónk végezte.³ A tervezést egy jól kigondolt koncepció mentén folytattuk, jobban mondva újrakezdtük. A Veszprémi Építész Műhely engedélyezési terveit egyrészt funkcionális megfontolások, másrészt a kortárs építészeti eszközök lehetőségeiről való eltérő elképzelésünk okán gondoltuk újra.⁴ Így 2009-2010 során új engedélyezési és kiviteli tervek is készültek. Az épület kommunikációs-turisztikai központ, funkciója szerint igen sokrétű: információ, könyvesbolt, a halimbai „füves” pap, dr. Szalai Miklós esperes munkásságának kiállítása, hegedűkészítő látványműhely, teázókávézó, gyertyaöntő műhely, vetítőterem, barokk enfilád, időszaki kiállítás, gyerekfoglalkoztató, liturgiai kiállítás. Mint minden tervezés során fontosak a referenciák, analógiák, de kezdettől fogva nem szándékoztunk másutt akár jól működő megoldásokat adaptálni. Úgy érzékeltük, hogy a ház kellőképpen bonyolult, összetett, amelyből kiindulva kidolgozható egy csak itt érvényes koncepció, olyan építészeti, amely ezt a közeget, térbeli és időbeli összetettséget oldja fel és foglalja új, mai keretbe.⁵

Eredetileg két középkori telken épült fel 1733-ban Padányi Biró Márton⁶ földszintes háza, ennek mára csak kevés nyoma maradt fenn. A bemutatott pincék feltehetően középkori vagy kora újkori eredetűek, egy részük a középkori várfalakat is magába foglalja. Az 1600-as évek derekán még két nemes család háza állhatott a kettéosztott telken, ezt a régészeti feltárások is igazolták. Giczey (Göczey) István⁷ örkanonok 1772-ben folytatta az építkezést, emeletessé átépített háza 1780-ra készülhetett el a kapu zárkövének évszáma szerint. A hátsó udvari szárny és a kisház több periódusban épül meg, a 19. század során számos átalakítást végeznek, különösen a belső faldekoráció árulkodik az ízlés változásairól. 1909-ben leég a tetőszerkezet, ezután egyszerű nyeregtető kerül a házra. A 20. század utolsó évtizedeiben kisebb átépítések színtere, utoljára a Balatonfelvidéki Nemzeti Park Igazgatósága használja, majd visszatér egyházi tulajdonba, végül 2011-re készül el jelenlegi állapotára. A tervezés során az építéstörténeti összefüggések

sokaságát igyekeztük figyelembe venni, így a megvalósult állapot vizuális értelemben - a funkciók sokszínűségéhez hasonlóan - a kortárs beavatkozásokkal együtt szándékoltnan sajátos, mozaikszerű képet mutat. A pinceszinteken a nyers kőstruktúra érvényesül, a földszinten jórészt a 19. századi állapotokat állítottuk helyre, az emeleti barokk térsor rekonstruktív bemutatásához egyszerű-kortárs installáció társul, míg a tetőtér manzárd geometriájú felépítménye az „üres fedélszéssel” korszerű kiállítást rejt. A tetőtérbe vezető új lépcsőházi felépítmény az egyetlen nagyobb, kortárs elem, amely nemes rézlemez fedésével és letisztult enteriőrjével képez kapcsolatot régi és új között. A következőkben a számtalan tudott, valamint előre nem látott helyzet tervezési kérdéseibe, és az ezekhez kapcsolt építészeti-belsőépítészeti eszköztárba adok betekintést.

Az egykori gazdaasszony szobájánál – a kapualjtól balra – a felmérési rajzok szerkesztésénél különös dologra lettünk figyelmesek. A pinceboltozat felső síkja és a padlószint között közel két méteres szintkülönbség volt, ennek az építés közben feltárását, kutatását szorgalmaztuk. A kíváncsiságon és tudományos érdeklődésen túl több kérdést is felvetett a jelenség. Végül a masszív feltöltésből a konyhahulladék állatcsontokon és néhány kerámiatöredéken kívül más nem került elő, viszont az épület történetének fontos mozzanatai láthatóvá váltak. A műemlékes szakemberekkel és a kivitelezővel egyetértésben üvegpadlót terveztünk, úgy véljük, hogy ennek itt valóban helye és értelme is volt. Egyrészt láthatóvá vált a pince boltozata, a Padányi féle építkezés miatt szükséges teherhárító ívek és a főfalak szerkezete, továbbá installáltuk az itt talált leleteket is. A térnek különleges atmoszférát adott az üvegpadló, így a kurátorokkal egyetértésben ide került dr. Szalai Miklós halimbai esperes munkásságának bemutatása.⁸ A lépcső alatti búvótér valaha faskamra volt, a felújítás során sajátos „emlékkamrává” alakítottuk. A térben és közvetlen közelében előkerült tárgyakat, leleteket helyeztük el az „időkapszulákban”. A folyosóról nyíló, egykor flóderes festésű helyiség feltehetően vendégszoba, talán fürdőszoba lehetett, most a kávézó egyik fogyasztótere, a pult a szomszédos, valaha szabadkéményes konyhatérben kapott helyett. A flóderes szoba rekonstruktív díszítése a lábmatnál magasabban megmaradt minta analógiák alapján visszafesthető volt, míg a szomszédos, valamelyik periódusában arabeszk mintás helyiségben nem állítottuk helyre a díszítő-

8 A „füves” pap az 1980-as években vált ismertté, elsősorban gyógynövényekből készített teái révén.

03

9 Sajnálatos módon az átadás után nem sokkal a „használhatóság” érdekében a tulajdonos „kiegyenesítette” a hullámzó gypeszőnyeget.

festést - egy mintafelületen jellemző szakaszát mutattuk be. Az egykori konyha mellett, a közlekedő padlójából indítva több méter mély verem került el a kivitelezés során. A későbbi hátsó traktus főfalai részben a verem fölé kerültek, így statikai megerősítés után sikerült a vermet megtartani és bemutatni. Az üvegpadró alá egy plexitálcába visszahelyeztük az ott előkerült, főként cserép és csontanyag – azaz konyhahulladék – válogatott darabjait, így is utalva az egykori funkcióra. A hátsó traktus minden bizonnyal a 19. század során épül ki, a konyha mögötti sarokszobában a század végére jellemző szecessziós faldíszítés maradt fenn, ennek jellemző részletét is bemutattuk. A hátsó pince miatt szintkülönbségekkel is tagolt tereket összenyitottuk, jelentős védendő érték itt nem került elő, itt a vetítőtermet, és a teljes szintet kiszolgáló vizesblokkokat alakítottunk ki, ennek végéből indul a lépcsőház az emeletre. A bejárat másik oldalán az információs pult és a múzeumi bolt kapott helyett, a feltárt többretegű fal- és mennyezetképeket nem restauráltuk, a tisztított állapotban is felismerhető motívumok konzerválást kaptak. Az információhoz közel, az egykori vizesblokk helyén, kívülről akadálymentesen közvetlenül is megközelíthető felvonó készült, ez az emeletre és a tetőtérbe is felvisz. Az udvarról az utcai traktus alatti, rendezvényterekké alakított pincékbe juthatunk le, az udvar egyben a kávézó-teázó nyári fogyasztótere. A Dubniczay palotához csatlakozó kisház fákamraként működött, a rekonstrukció során Sümegi Elemér hegedűkészítő- és javítómester vette birtokba. A műhely látogatható, a mester muzeális értékű darabokkal, szerszámokkal gazdagította az élményt. Az udvarról a hátsó traktus régi várfalakra épült pincéin át vezet az út az alacsonyabban fekvő és teraszos kiképzésű kertbe. A két pincehelyiség egyikében az itt feltárt régészeti leletekből rendeztünk be kiállítást, a másikban ostyasütő műhely és kiállítás készült. A kert felső részén a halimbai témához kapcsolódó gyógynövénykert, lent hullámos felületű játszókert készült. Az alsó kert egyben kisebb rendezvények színtere is.⁹

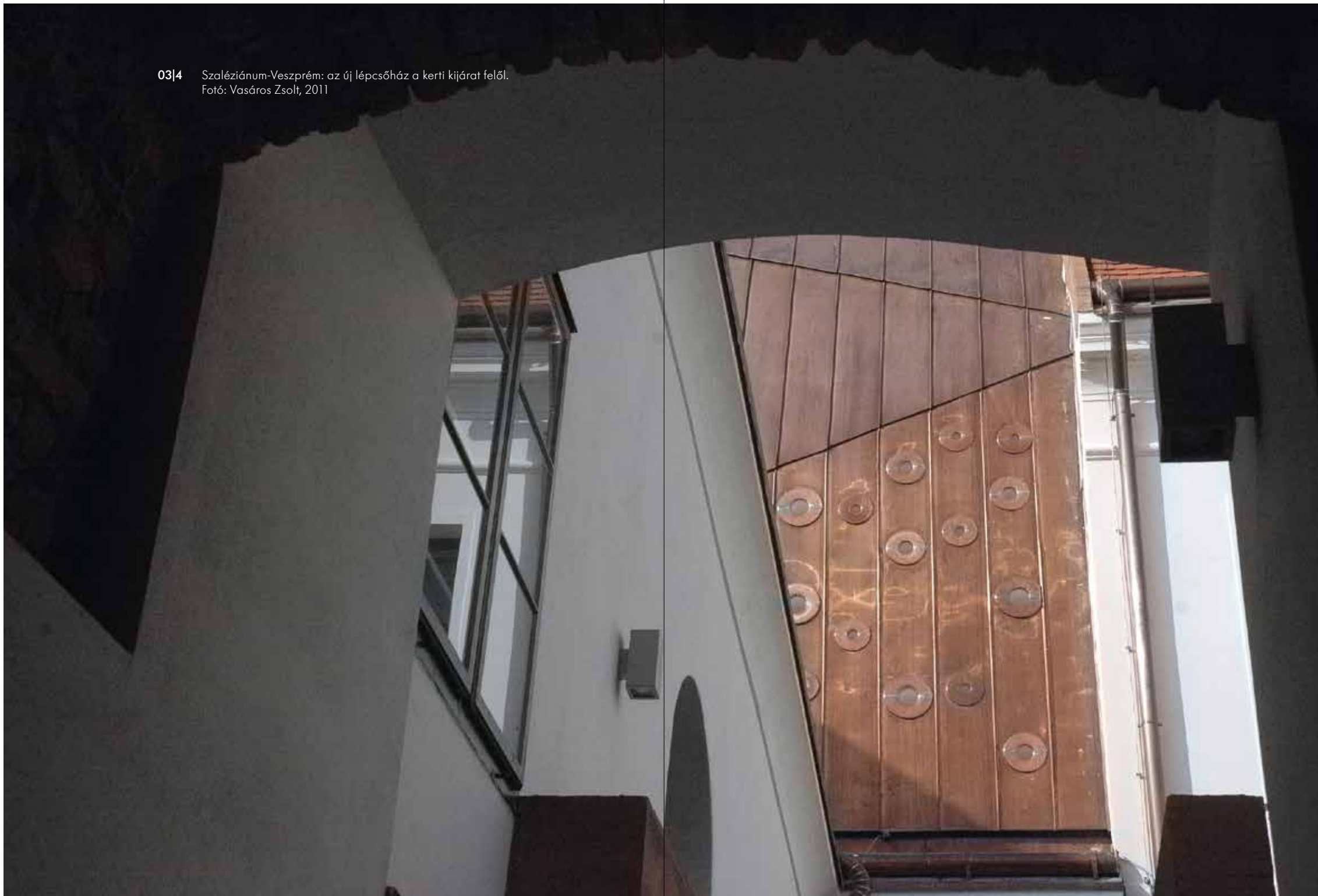
A ház különleges örökségi értéke a barokk fal- és mennyezetseccóval díszített négy szobából álló kanonoki terem sor Giczey István idejéből, ide korabeli falépcső vezet fel. Valamennyi fal- és mennyezetfelület tisztításra és restaurálásra került, a gondos munkát alapos kutatás(ok) előzték meg. A mennyezetek, különösen a középső nagyteremé jobb

állapotban maradtak meg, mint az átépítéseknek jobban kitett falak, ablakkávák. Mindezt a retusálás-kiegészítés során vizuálisan közös nevezőre kellett hozni, azaz a mennyezetek visszafogott retusálása mellé az oldalfalak markánsabb, de hiteles restaurálása társult. A terek berendezésének koncepciója egyrészt az Érsekség gyűjteményeiben fellelhető barokk bútorok, a kanokoki világhoz illeszkedő műtárgyak bemutatását, ugyanakkor a mozaikszerű épületbemutatás és információközlés folytatását is célozta. A falképek esetében főként a később kialakított ajtók miatt több helyütt nagyméretű hiányokkal szembesültünk. Az új installációt és a műtárgyak elhelyezését ezek figyelembevételével terveztük. Az egykor ebédlőként működő nagyterem falképei parkot ábrázolnak, miközben a mennyezet mitológiai kompozíciója igazi különlegesség ebben a környezetben. Az Egri Püspökség birtokában lévő, stílusában és korban ide illeszkedő cserépkályha tartós letétként került az enteriőrbe, a Gizella Múzeum néhány barokk bútora gazdagítja még a teret. A többi seccós térbe egyszerű installációt terveztünk, filigrán acélvázat és pácolt amerikai diófurnér felületeket alkalmaztunk. A nagyteremben elhelyezett két „képtároló” asztalon a restaurálás hosszú, alapos folyamatát kísérhetjük végig, a monitorok egy az asztal alatt elrejtett becsúsztható fedlappal eltakarhatók, így rendezvényteremként is működik a tér. Az ebédlőből jobbra a zöldes alapszínű, lugast és madarakat ábrázoló szoba nyílik, itt néhány műtárgytól eltekintve a festett enteriőr uralkodik, a városlódi plébánia – feltehetően egykor itt állt – zöld cserépkályhájának másolata került a térbe. A következő helyiség a leltárok tanúsága szerint kanonoki hálószoba és levéltár is volt, a mennyezeti secco négy puttója a teológiát, a literatúrát, az asztrológiát és a geográfiát szimbolizálja. Az Érseki Levéltár és Könyvtár ősnymotványyaiból, okleveleiből és kéziratáiból állítottunk ki néhányat, az installáció karaktere azonos a többi teremével. A fent említett gyűjteményben szerencsés módon maradtak fenn az ónozott felületű térképszekrények és egy levéltári szekrény fémfiókjai, valamennyi a 18. századból, elképzelhető, hogy egykor a ház berendezéséhez tartoztak. A fiókos szekrényt az installáció anyaghasználatával rekonstruáltuk, a régi fiókokat és modern eszközöket is így egy keretbe foglaltuk. Az ebédlőtől balra az egykori kanonoki dolgozószoba falait tájképek, vitorlás, szobrok, kerti pavilon képe díszíti, az installáció itt is visszafogott.

03|3 A felújított Biró-Giczey palota / fotó: Hack Róbert, 2012

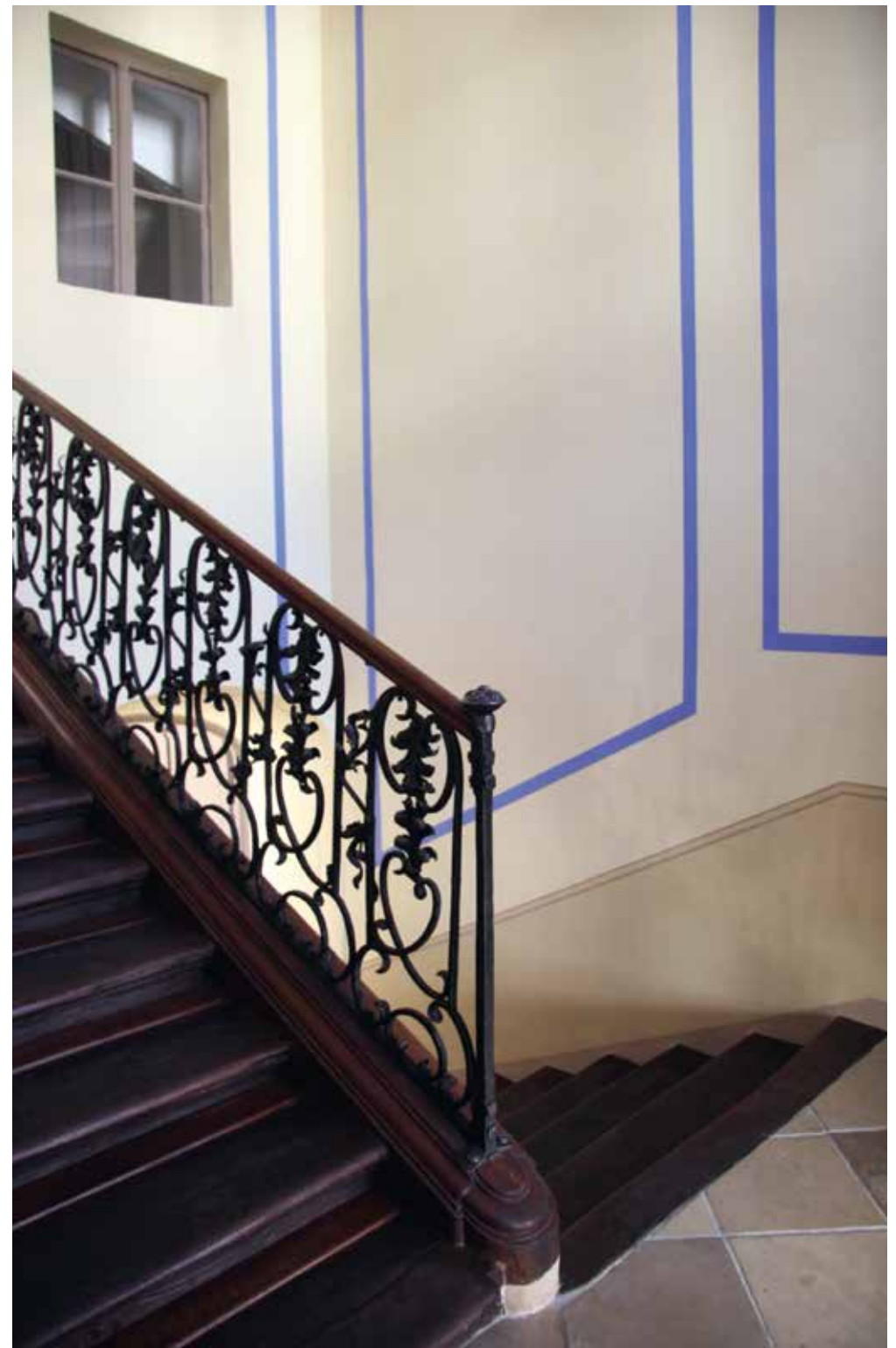

03|4 Szaléziánium-Veszprém: az új lépcsőház a kerti kijárat felől.
Fotó: Vasáros Zsolt, 2011

03|5-6 Szaléziánium-Veszprém: az új tetőtéri kiállítás és a restaurált fülépcsőház részlete. Fotó: Vasáros Zsolt, 2011

Az udvari szárny többször átalakított három ablakos helyisége időszaki kiállítóterként szolgál, ebből nyílik az új, a rekonstruált manzárd tetőtéri kiállításba vezető lépcső. A barokk falépcső mellett fennmaradt egy csigalépcső, amely továbbvezetett a padlástérbe, de a tetőtér megközelítéséhez ez nem volt elégséges, így új lépcső készült. A lépcsőház formája kristályhoz hasonlít. Az egyes tetősíkok mindegyike valamely létező síkot használ referenciaként, a külső borítás nemes vörösréz, az enteriőr homogén fehér, a lépcső borítása és a padló tölgy. A lépcsőház tere magába foglalja a régi kéménytestet, amely a földszinti egykori konyha fölött maradt fenn. A lépcső induló karja nem támaszkodhatott a födémre, így azt teljes mértékben a lépcső orsófala hordja. A tetőtéri kiállítóter az építészeti koncepció szerint üres manzárdként készült, ennek fő indoka a tetőtér használhatóságában rejlett. A viszonylag keskeny traktus, és még keskenyebb udvari szárny, továbbá a fennmaradt két nagyméretű kéményttest egy rekonstruált fedélszékkal használhatatlanná tette volna a teret, így az acélszerkezetű tető kívülről formailag helyes rekonstrukció, belülről pedig nagyvonalú teret eredményezett.

Dr. Márfi Gyula érsek az egyik egyeztetés alkalmával egy sajátkezű rajzot nyújtott át, amelyen a liturgikus egyházi évet ábrázolta egy időkerék alakjában. Ezt vettük alapul a kiállításához, a tér közepén a liturgikus időkerék sugarihoz rendeztük az adott ünnephez, eseményhez kapcsolódó műtárgyakat, mediális tartalmakat, mindezek együtt térben és időben illusztrálják az „egyházi idő” ciklikusságát. A további téregységekben a Veszprémi Egyházmegye archív térképei, zenesarok, miseruhák, a gyűjtemény reprezentáns, eddig ki nem állított darabjai láthatók. Igazi különlegesség a monostorapáti templom barokk, festett két-szárnyú ajtaja, hasonlóképp a keszthelyi templom erősen sérült korpuszára, mindkét műtárgyat ezen kiállításra restaurálták.

Ritka lehetőség egy házat generáltervezőként úgy végiggondolni, hogy az építészeti és belsőépítészeti terveken túl a kiállítások és az új funkció tartalmi és koncepcionális részébe is rálátás nyílhat, majd az installáció tervezését és a kiállítás berendezését is részben a tervezők végezzék. Tették ezt úgy, hogy a kivitelezés alatt folyamatosan dokumentálták az épületben előkerült értékes maradványokat, amelyekből a közeljövőben a ház régi és új életét bemutató monográfia készül. Mindehhez meghatározó volt Németh

Katalin műemléki felügyelő és G. László Judit művészettörténész jelenléte, és konstruktív részvétele a tervezési folyamatban is. A ház funkciója és használata tekintetében Tóth G. Péter kurátor szerepét kell kiemelni, aki veszprémiént jelentős tudástöbbletet volt képes mozgósítani a gazdag tartalom kibontása érdekében.

Műemlékből emléktár ¹⁰

Devecser neve 2010. október 4-en a tragikus kimenetelű vörösiszap katasztrófa kapcsán vált világszerte ismertté. A megelőző nagyjából két évszázadban több alkalommal érte csapás a települést, a 19. század során több áradás, 1850-ben és 1861-ben tűzvészek pusztítják el a város jelentős részét. A 20. század elején elveszíti mintegy 500 éves mezővárosi rangját, majd 1971-ben megfosztják járási székhelyi címétől is. A végső csapást az iszapkatasztrófa jelentette, akkor úgy tűnt, innen nincs felállás. Az „összefogás városa” azonban lassan kiheverte a pusztítást, de a város képe átformálódott.

Devecser és térsége igen gazdag, még az ottlakók számára is alig ismert kulturális örökséggel rendelkezik. Ennek látható, kézzelfogható lenyomata a városban szinte alig van, a járásban is alig akad számottevő, vagy korszerűen bemutatott látnivaló. Devecser igen régóta lakott terület, az őskori, majd ókori kultúrák után már a 13. században település létezett nagyjából a mai város területén, Devecser néven 1274-ben említik először a települést. ¹¹ Az izgalmas történet a középkorban a Choron család felemelkedésével kezdődik, akik a 15. század végétől jó száz éven át meghatározzák a város és birtokaik révén a Dunántúl jelentős részének a sorsát. ¹² Később, mintegy 300 éven át az Esterházyak birtokolták az uradalmat. ¹³

Az iszapkatasztrófa után felértékelődtek a közterületek, közösségi helyek. Részben kényszerből, részben határozott koncepció mentén a teljes belvárosra új közterület-tervek készültek, egy részük meg is valósult. ¹⁴ Fontossá váltak a megmenthető, és új, identitásnövelő célokra hasznosítható létesítmények. Az Önkormányzat számos elképzelése mellett új, kulturális és turisztikai célzatú fejlesztések is előtérbe kerültek. A megmentett egykori postahivatali épületben (ma Rotary Ház) az újonnan alapított Városi Galéria kezdte meg működését, továbbá Kulturális Didaktikai Központ

10 Lásd a Portfólió 09-es fejezetét.

11 Bakay Kornél-Kalicz Nándor-Sági Károly: Veszprém megye régészeti topográfiája - A devecseri és sümegi járás 3. kötet Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970.

12 Koppány Tibor: A devecseri kastély bemutatása Bp. 1983. Építés- és Építészettudomány, 15. (1983), 261-271.

Koppány Tibor: A Közép-Dunántúl reneszánsz építészete. Ars Hungarica, 1984/2., 183-232.

Koppány Tibor: A castellumtól a kastélyig. Tanulmányok a magyarországi kastélyépítés történetéből. Históriaantik Könyvesház, 2006.

13 Cs. Dobrovits Dorottya: Építkezés a XVIII. századi Magyarországon - Művészettörténeti Füzetek 5. 1. Bp. 1983.

László Péter: A Pápa-Ugod-Devecseri uradalom a 17. század második felében. In: Acta Musei Papensis - Pápai Múzeumi Értesítő 7. Pápa, 1997. 109-123.

László Péter: A Pápa-ugodi Esterházy uradalom gazdasági szervezete a 18. század első felében. In: Acta Musei Papensis - Pápai Múzeumi Értesítő 8. Pápa, 2003. 57-101.

0317 Devecser-egykori Esterházy uradalmi gazdatiszti ház helyreállítása során a „padlásokszból” a művetésés során megmentett iratok és tárgyak. Restaurálás: Tóth Eszter, fotó: Dávid Dóra, 2017.

0318 Devecser-egykori Esterházy uradalmi magtár, későbbi gőzmalom köztes földémszintje.
Fotó: Schunk Szabolcs, 2012.

03|9-10 Devecser-egykori Esterházy uradalmi magtár, későbbi gőzmalom és a gazdasági ház földszintje a kivitelezés megkezdése előtt. Fotó: Schunk Szabolcs, 2012.

03

14 Felelős tervező:
Mezei László, Pápa.

15 A városközponthoz
lásd: Devecser műemléki és
városképi vizsgálata. É.M.
Városépítési Tervező Vállalat,
1957, Törzsszám: 27-266-1;
Devecser városszerkezeti
és építészeti vizsgálata.
Városépítési Tudományos
és Tervező Intézet, IV. Iroda,
1984, TSZ: 6526/83-15

is funkcionál. Tovább működik a Művelődési ház és a Városi könyvtár, utóbbi ráadásul a Choron és Esterházy családok ősi fészkeiben, a kastélyban. A városközpontban fennmaradt az egykori uradalom központi épületcsoportja, amely szinte valamennyi épülete védett műemlék, ugyanakkor mára a megmenthetőség határára kerültek. A legnagyobb, valaha legimpozánsabb egykori Esterházy uradalmi magtár épületében valódi értékteremtő és turisztikailag is számottevő projekt megvalósítását terveztük Devecser városával egyetértésben.

A részben megvalósított tervjavaslatunk a városközpontban fennmaradt egykori Esterházy uradalmi épületegyüttessel foglalkozott.¹⁵ Az Emléktár koncepcióban az egykori istálló, majd magtár és malom, valamint a gazdatiszti ház új, komplexen összefüggő, egymást támogató funkciókat kapott. Így a magtárépület földszintjen büfét, vásárcsarnokot, az udvaron piac- és rendezvényteret terveztünk, a főbejárat előtt kialakított új buszpályaudvar fogadóépületeként már működik az egykori gazdatiszti ház. A térség szempontjából az Esterházy örökség jelentős hatása a mai napig, ezt mutatja majd be az „elvesztett uradalom – 300 év Esterházy öröksége” című kiállítás. Az elmúlt években jónéhány számottevő, turisztikailag is jelentős fejlesztés történt a régióban és a távolabbi vonzáskörzetben. Egyre másra újultak meg a kastélyok (Keszthely, Pápa, Fertőd), a természeti környezet bemutatása is vonzó-látogatóbarát bemutatásokon keresztül válik élményszerűvé (Salföld, Levendula ház Tihanyban, Pannon Csillagda Bakonybélben, Kemenes Vulkánpark Celldömölkön). Sümegen az egyelőre homlokzatában megújult püspöki palota, míg Veszprémben a turisztikai központként megújított Szaléziánium népszerűsíti az egyházi emlékeket, a pápai Református Gyűjtemény is új kiállítást tervez az Ó-templomban. A Somló-hegy a természetjárók és borkedvelők kedvelt uticélja, Devecser a „Somló fővárosa”. Úgy tűnik, hogy a várak, a középkori lebilincselő történelme, majd az újkor felemelő évszázadai eleddig még kiaknázatlan lehetőségeket tartogattak, célunk volt, hogy a devecseri emléktár és turisztikai központ a kezdeményezés élére álljon, egyedi, fenntartható, és látogatókat vonzó értéket hozzon létre. Terveink szerint az épület földszintjén büfé, vásárcsarnok, az udvaron piac és rendezvényteret kapott volna helyet, a főbejáratok előtt az új buszpályaudvar már működik. Mindez a Kastély, az iskola

és Művelődési ház közvetlen szomszédságában páratlan szinergiát hozhatott volna létre.

A helyben lakó, azaz devecseri lakosoknak a régen vágyott helytörténeti kiállítás és az Esterházy örökség Devecserre vonatkozó elemei nyújthatnak élményt és élményszerű tudást. A kistérség, illetve járás számára az egykor volt Esterházy uradalom szellemi és anyagi örökségének, továbbá a Balaton-felvidék egykori végvárainak megismerése tágítja az ismeretanyagot. A tervezett turisztikai központ az országos érdeklődésen túl valódi európai kitekintés, jelesül a 16-17. századi Magyarországnak, mint a “kereszténység előretolt védőbástyájának” megismerése valódi élmény lehet a látogatók számára. Ebben a harcos világban voltak pillanatok, évek-évtizedek, amikor a Balaton-felvidék a Habsburg Császárság és az ereje teljében lévő Oszmán Birodalom valószínű ütközőzónájává vált. A vérzivataros 16. század két jeles devecseri személyisége volt Choron András és fia, Choron János, akik a kor végvári harcaiból alaposan kivették részüket. Mindkettejük székhelye a megerősített Devecser volt, ügyességük, vakmerőségük okán a kor tehető birtokosai és hadászatban jártas, sikeres várkapitányai voltak. Különösképp érdekes számunkra Choron János élete, aki egy I. Ferdinánd királynak küldött levele mellékleteként 1563 táján egy feltehetően általa készített, kézzel rajzolt térképen ábrázolta nagyjából Bécsből nézve a Dunántúl számottevő erődítményeit. Ez a kézi térkép unikális darab, mindezidáig a legkorábbi fennmaradt magyar vonatkozású haditérkép.¹⁶ Jelentőségét a szempontunkból növeli, hogy Devecsert központi módon ábrázolja, mintegy a kor fontos helyeként, erősségeként. Ezt a mozzanatot ragadjuk meg, és a térkép, valamint a két Choron személyisége által mutatjuk be Magyarországot és a Dunántúl végvárvidékét a legkorszerűbb interpretációs és multimediális eszközök segítségével. A hazai végvárak, különösképp a dunántúli váraink általában romos állapotban maradtak fenn, ennek okai részben még a török idők harcaiban, másrészt a későbbi történelmi események okaiban keresendők. A sümegi várat leszámítva szinte nincs egyetlen olyan vár sem, amely legalább az egykori állapot megidézését segítené. Az örökségvédelem célja és sajnos lehetősége is egyben a fennmaradt romok fenntartása, konzerválása, kismértékű – etikailag és esztétikailag elfogadható mértékű – kiegészítése lehet. Az így elért eredmény a hely szellemének átélése és az eredetiség megélése mellett inkább kérdéseket vet fel, semmint valódi élményeket nyújt.

16 Lásd: Pálffy G.: Európa védelmében. Haditérképészet a Habsburg Birodalom magyarországi határvidékén a 16-17. században. Pápa, 2000., I. melléklet

17 Lásd: Höft, Th.: Welt aus Eisen – Waffen und Rüstungen aus dem Zeughaus in Graz. Springer, 1998.

Az elképzelésünk szerint a tervezett turisztikai központ szellemi és vizuális tárháza is lesz az egykori végvári világnak. Nagyméretű terepasztalként mutatjuk be Choron János egyedülálló térképét. A térkép alapján kiképzett terepasztalon makettekben mutatjuk meg az 1563-ban fennállt várak lehetséges, legvalószínűbb rekonstrukcióját. A sokszor érdekes korábbi és későbbi állapotokat, vagy éppen soha meg nem valósított terveket a legkorszerűbb animációs eszközökkel jelenítjük meg. Rekonstrukciós megidézzük a fegyvertárat, ehhez kiváló analógia a stájer rendek Graz-ban fennmaradt arzenálja, a Zeughaus.¹⁷ A fegyverek, egykori öltözetek fel is próbálhatók. A kincsespadlás, a vetítőterem és az interaktív terminálok is a korszerű ismeret-szerzést szolgálják.

A ház a hegyen

Tapolcan születtem, Devecserben éltem középiskolás koromig. A Somló – a Hegy – akkor még nem túlzottan érdekelt. Amint elköltöztem, és egyre ritkábban jártam vissza, úgy erősödött a kíváncsiság. Először a hely, a domborzat, majd a történelem és persze a borok iránt. Magyarország egyik leggazdagabb őskori és jelentős római régészeti lelőhelye, mozgalmas középkori történelemmel, izgalmas újkorral és hanyatló 20. századdal. Antropogén hatásoknak így nagymértékben „kitett” volt a terület. Jelentős táji változások feltehetően a bronzkorban és a vaskorban kezdődtek, amikor földvárak épültek a hegyen, temetőket alakítottak ki, és talán a szőlőművelés is ekkor kezdődött. Az ember tájformáló hatásának ezen bizonyítékai ma a hegy tetején a beerdősült területeken érzékelhetők. Ezek felmérése hagyományos módszerekkel lehetetlen, így nem is tudjuk pontosan az objektumok kiterjedését. Ebben a LiDAR, azaz a légi lézerszkennelés lett a segítségünkre. Pontosan nem tisztázott a római kor települési struktúrája, azonban intenzív légifotózással igyekszünk ezen a területen is többet megtudni. A későbbi korok tájhasználata javarészt a szőlőműveléshez kapcsolódik, a hegyen egykor komoly erőt képviselő középkori eredetű vár, valamint több kápolna is található. A 20. század végére az egykori – főként egyházi – birtoktömbök feldarabolódtak, több mint 3000 kisméretű pince és szőlőterület tagolja a borvidéket. Az 1960-as évektől kezdve néhány termelőtől eltekintve jórészt az ajkai körzet bányász-

nyaralóhelye, úgy 2800-3000 parcellára tagolódik, ez ma is érzékelhető. A 90-es évek itt is a minőségi bortermelés újrakezdését jelenti, feltűnik Fekete Béla, Györgykovács Imre, Csordásék, Kreinbacherék, és persze Tornaiék, akik több mint 50 hektárjukkal az egyik legnagyobb termelőkké váltak. A nemrégiben a 90. életévében elhunyt Tornai Endre fáradhatatlanul gondozta és fejlesztette a birtokot, az utóbbi időkben fia, Tamás vette át a vezető szerepet. Kapcsolatom a családdal mondhatni régi, tervezői minőségben új volt. 2007-ben az épületegyüttes keleti szárnyában egy kis kiállítóteret alakítottunk ki, abban az első történeti kiállítást a hegyen. A jól sikerült közös munka után megbízást kaptunk a pincészet befejező ütemének tervezésére. A keleti szárny 1868-ban épült, eredetileg elől teraszos kiképzéssel. A keleti toldalék, a mai kiállítóteret az 1930-as években épülhetett, ugyanekkor épül be a terasz is. A 90-es években készül el az északi szárny, majd a 2005-ig a pince-terek és kiemelt terasz, a tervező Kovács Attila zalaegerszegi építész volt. A makettfotón látható ez a befejezetlen állapot és a megvalósult kiegészítés tömege.¹⁸ A feladat egy étterem-rendezvényterem tervezését jelentette, konyhával, vinotékával és a terasz használatát segítő installációkkal együtt. Az U-alakú beépítés alkotta terasz kissé furán elfordul a hegytől, a kilátás ugyanakkor a Tapolcai-medence felé meg élvezhető. A régi épület geometriai, de absztrahált tükrözésével és egy sajátos – a hegyen jellemző –, a szintvonalakkal párhuzamos tornáccal komponáltuk egybe a régit és az újat. Az étterem nyit nyugatra és délre, valamint a terasz felé is. A teraszon a haránttengelyben a vinotéka pavilonja kapott helyet, amely a keleti bejárat felől is megközelíthető. A tömegnél fontos szempont volt a tagolás, az amúgy nagy épületegyüttes volumenének csökkentése. Jóllehet a hegy lábánál nem bántó a méretes birtokközpont, ugyanakkor a páratlan beépítési struktúra és annak léptéke a Somló megőrzendő értéke.

Érzékelve a hegy különlegességeit 2015-ben „ember és természet - az észlelés rétegei egy különös kultúrtájon” mottóval széleskörű szakmai együttműködésen alapuló terepmunkát indítottunk.¹⁹ Ez nem volt előzmény nélküli, 2008 óta nyaranta a stúdióban nyári gyakorlatot teljesítő hallgatók több alkalommal vettek részt a hegyen található épületek felmérésében, dokumentálásában. Létrejött egy korpusz, mintegy ötven értékes épület felmérése, dokumentálása. A hegyen megjelenő kortárs építészet és az

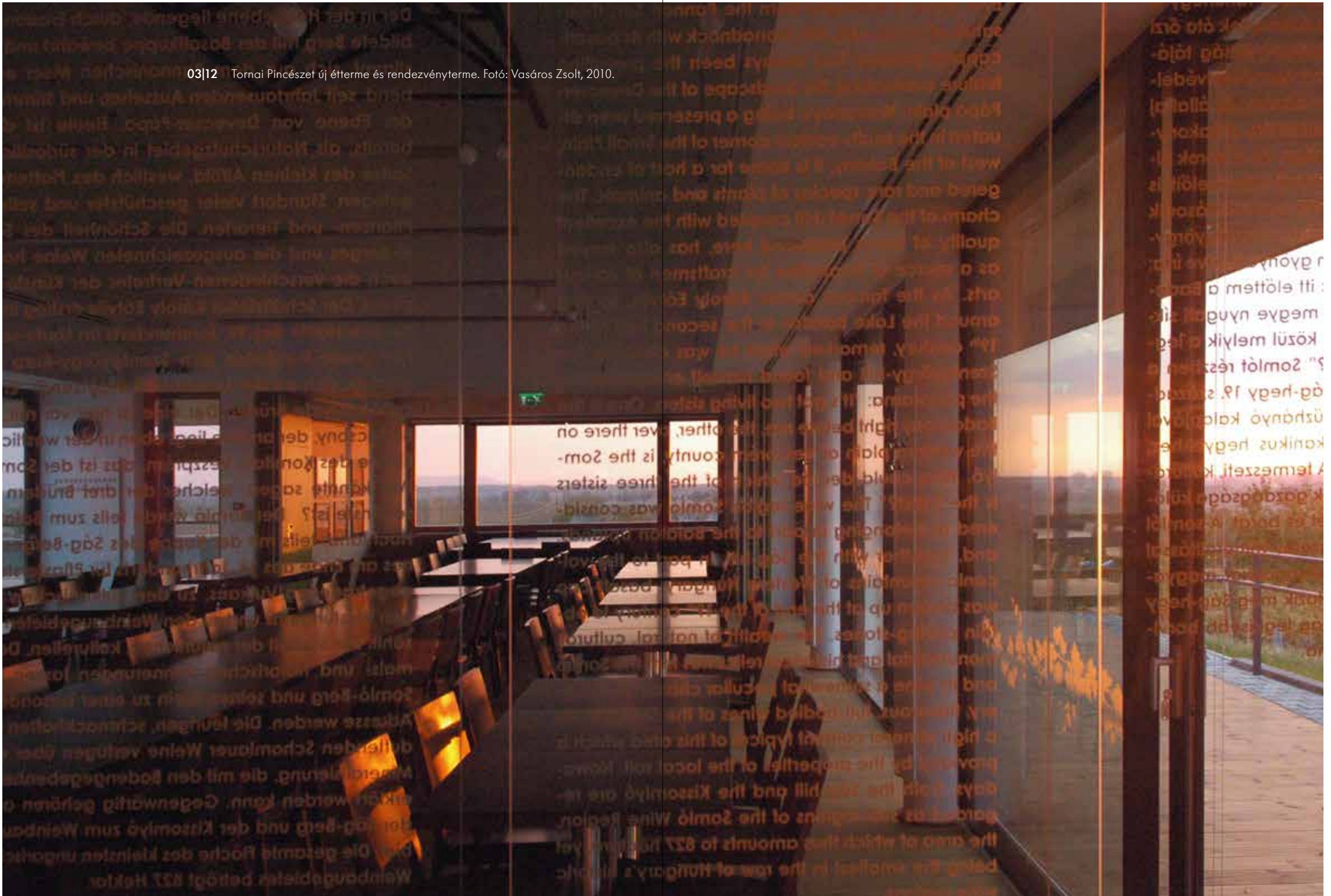
18 Lásd Portfólió 340-341. old.

19 Résztvevő hallgatók és oktatók: Balázsik Stefánia, Dávid Dóra, Hurták Gabriella, Kosárhó Klaudia, Lovas Klára, Miklós Bernadett, Odry Szilvia, Pásztor Péter, Szabó Dávid, Szűcs Imre Ferenc, Vasáros Zsolt

03|11 Somló délnyugat felől, középtől kissé le és jobbra a Tornai Pincészet.
Fotó: László János-CIVERTAN, 2016.

03|12 Tornai Pincészet új étterme és rendezvényterme. Fotó: Vasáros Zsolt, 2010.

03

egyre fejlődő infrastruktúra is jelentős inspirációt adott. A tanszéki kollégákkal úgy véltük, hogy érdemes volna a világörökségi jelölést megcélozni, a sikeres szerepléshez szükséges dokumentációkat összeállítani. Feladatként az ember és természet évezredes viszonyának megfigyelését, az észlelés rétegeinek rögzítését jelöltük meg ezen a különös kultúrtájon. A topográfia megértéséhez az alapvető adatokkal rendelkezünk, a légi szkennelés ebben jelentős eredményeket hozott. Régi térképek és a mai felmérések segítségével térben és időben követjük a táj (át)változásait, az emberi tevékenység hatásának építészeti lenyomatait. A hegy drasztikus átalakulása az utóbbi években figyelhető meg. Megjelentek az első „nagy házak“, a tehetősebbek támfalakat építenek, szilárd burkolatú utak készültek, megújulnak a pincék. A „romantikus“ világ korszerűvé, ha úgy tetszik kortársá alakul, kérdés, hol és mikor ér véget. Munkánk egyik fő célja, hogy még „időben“ felvegyük ezt a pillanatképet, amelyből a múlt rétegei sikeresen visszafejthetők, a jövő pedig – szándékunk szerint – koncipiálható. Eljutunk az építészetig és a részletképzések világáig, amelyben a hegy különleges példákat tartogat.

A tézishez kapcsolódó alkotások:

Veszprém, Szaléziánium-Érsekségi Turisztikai Központ, 2009-2011
Devecser, egykori Esterházy uradalmi épületegyüttes revitalizációja, 2011-
Somló, Tornai Pincészet bővítése, 2008-2009

A tézishez kapcsolódó alkotás díja:

2012 ICOMOS díj (Szaléziánium Veszprém)

A tézishez kapcsolódó alkotás(ok)ról recenzió:

Róna K.: A Madaras-háztól a Szaléziániumig, Örökség 2012: (1-2)
pp. 17-22. (2012)

Nyáry E.: Uniós forrásból: Szaléziánium Érsekségi Turisztikai Központ,
Metszet 2013: (5) pp. 16-23. (2013)

ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság: Szaléziánium Veszprém.

In: Műemlékek a jövő számára. ICOMOS-díjas helyreállítások / Historic
properties for prosperity. ICOMOS award winning rehabilitation projects,
2012-2016. Budapest: ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság, 2016. p. 50.

A tézishez kapcsolódó TDK:

Kapocs – Somló_(ki)látópontok – Jutalom: Metszet folyóirat

Szerzők: Vági Péter, Bedő László, Kovács Christopher

Konzulens: Vasáros Zsolt DLA

Hexagon – Somló_(ki)látópontok

Szerzők: Huszár Tamara, Kalmár Dorina, Tóth Annamária, Kalász Dóra

Konzulensek: Vasáros Zsolt DLA, Somlai Anikó

A tézishez kapcsolódó előadás:

Vasáros Zs.: Magyar Nemzeti Parkok Hete 2015-Új irányok, fejlesztési
lehetőségek az ökoturisztikai létesítmények kialakításánál konferencia, 2015.
június 12. előadás

Vasáros Zsolt: kultúra és építészet. Nemzetközi Építészkongresszus, Bálna,
2014. március 8.

Vasáros Zs.: Practice-research-education and beyond... Discussion on the
multilayered structure of architecture in time and space. Jury Conference-
CONCURS BETA 2016, Timișoara 23. November 2016.

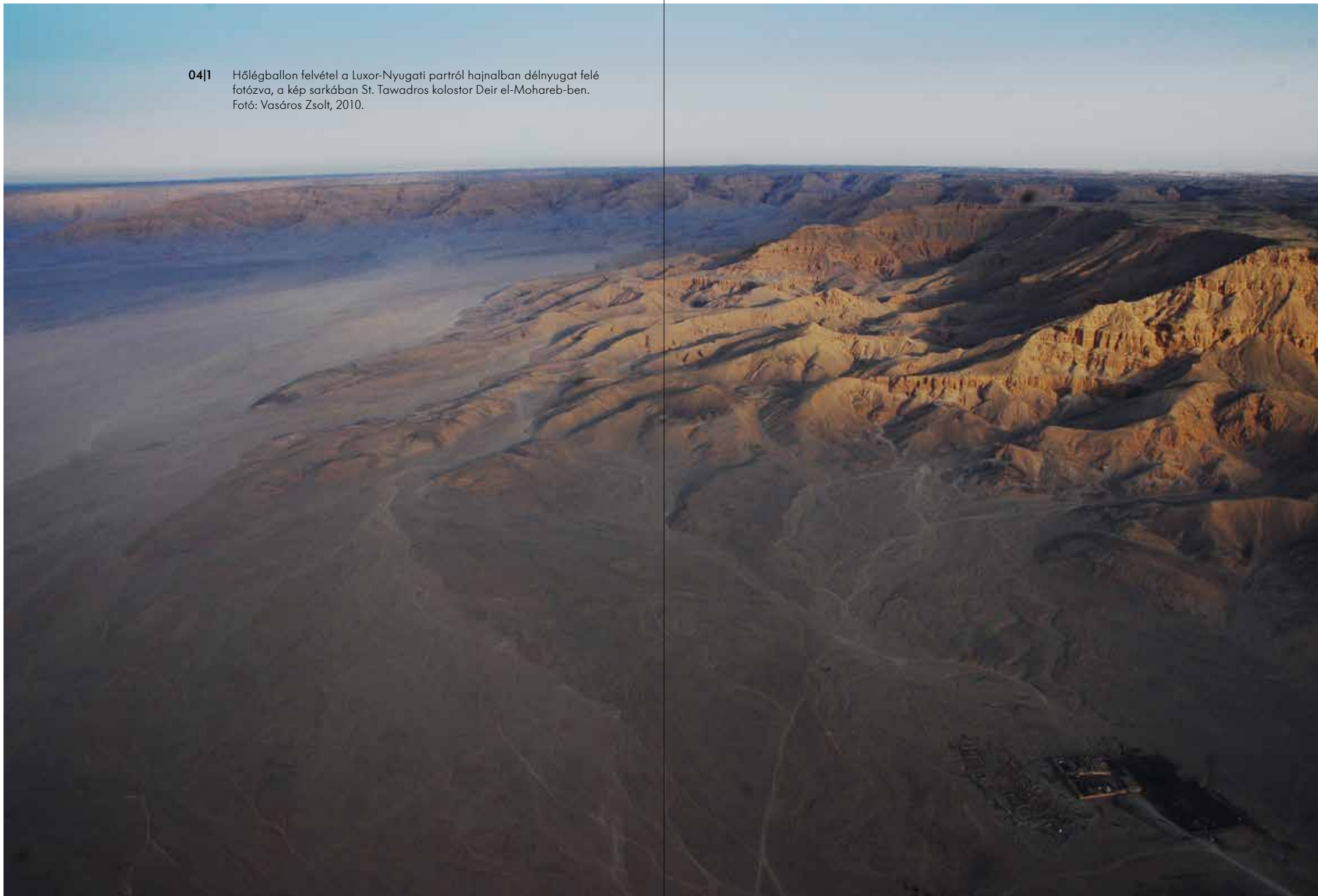
Vasáros Zs.: educatio extra muros / doctoral research, site projects
and praxis based teaching at the bme budapest. BETA 2016 Timișoara
architecture biennial, Conference Pedagogical Models, Timișoara 13.
October 2016.

04

MOST ÉS AKKOR

- „AZ ÖRÖKKÉVALÓSÁG HORIZONTJÁN”

04|1 Hőlégballon felvétel a Luxor-Nyugati partról hajnalban délnyugat felé
fotózva, a kép sarkában St. Tawadros kolostor Deir el-Mohareb-ben.
Fotó: Vasáros Zsolt, 2010.

„ἦν μὲν οὖν ἡ Αἴγυπτος εἰρηνικὴ τὸ πλεον ἐξ ἀρχῆς διὰ τὸ αὐταρκες τῆς χώρας καὶ τὸ δυσείσβολον τοῖς ἔξωθεν, ἀπὸ μὲν τῶν ἄρκτων ἀλιμένῳ παραλία καὶ πελάγει τῷ Αἰγυπτίῳ φρουρουμένη, ἀπὸ δὲ τῆς ἕως καὶ τῆς ἑσπέρας ἐρήμοις ὄρεσι, τοῖς τε Λιβυκοῖς καὶ τοῖς Ἀραβίοις, ὥσπερ ἔφαμεν: λοιπὰ δὲ τὰ πρὸς νότον Τρωγλοδύται καὶ Βλέμμυες καὶ Νοῦβαι καὶ Μεγάβαροι οἱ ὑπὲρ Σύνης Αἰθίοπες: εἰσὶ δ' οὗτοι νομάδες καὶ οὐ πολλοὶ οὐδὲ μάχιμοι, δοκοῦντες δὲ τοῖς πάλαι διὰ τὸ ληστικῶς ἀφυλάκτοις ἐπιτίθεσθαι πολλακίς: οἱ δὲ πρὸς μεσημβρίαν καὶ Μερόην ἀνήκοντες Αἰθίοπες, οὐδ' οὗτοι πολλοὶ οὔτε ἐν συστροφῇ, ἅτε ποταμίαν μακρὰν καὶ στενὴν καὶ σκολιὰν οἰκοῦντες, οἶαν προεῖπομεν: οὐδὲ παρεσκευασμένοι καλῶς οὔτε πρὸς πόλεμον οὔτε πρὸς τὸν ἄλλον βίον.”

Strabo, 17.1.53., A. Meinecke, Geographica. Leipzig, Teubner, 1877.

„Egyiptom tehát kezdettől fogva többnyire békében élt, mert az ország önellátó volt, s idegenek csak nehezen közelíthették meg, mert északon a kikötő nélküli partvidék és az Egyiptom-tenger védte, keletről és nyugatról pedig a libyai és arábiai kopár hegyek, amint már mondtuk, s dél felé fekvő többi vidéken a tróglodyták, a blemmyesek, a nubák, a megabarosok és a Syénén túl lakó aithiopoulosok vannak. Ezek nomádok, nem nagyszámúak, s nem is harciasak, bár a régiek ilyeneknek hitték őket, mivel a védetlenekre rablók módjára gyakran rátörtek. De a dél felé és Meroéig húzódó aithiopoulosok sincsenek sokan, s nincsenek egyesítve, mert hosszú, keskeny és kanyargós folyóvölgyekben laknak, mint már előbb is mondtuk; nincsenek berendezkedve sem háborúra, sem más életre. Most is hasonló helyzetben van az egész ország.”

Strabón: Geógraphika, 17. I. 53. (részlet), fordította Dr. Földy József, 1977.

MOST ÉS AKKOR

- „AZ ÖRÖKKÉVALÓSÁG HORIZONTJÁN”

Meggyőződése, hogy nyitott, absztrakt módon gondolkodni képes, információkat kritikusan szemlélő fiatalokat kell képezzünk az oktatás valamennyi szegmensében. Különösen igaz ez a felsőfokú építészoktatás területén, ahol a világlátás és életszemlélet pallérozása elemi kötelességünk. A középiskolai tanulmányokban megszokott lexikális tudásanyag frontális átadásához képest az egyetemi szintű oktatásban a legfőbb különbség a modellalkotó készség fejlesztésében rejlik. Ezt kell célozzák a szintetizáló tantárgyak, - tulajdonképpen mindegyik az kellene legyen -, de különösen a tervezés oktatása ilyen természetű. Párhuzamos egyetemi tanulmányaim során figyelmem sokszor a történelem sűrű rétegei felé fordult, alapvetően az időbeli és térbeli gazdagság érdekelt, erre a Mediterráneum, kiváltképp Észak-Afrika és a Közel-Kelet, azon belül Egyiptom kiváló terepnek bizonyult. A sok évezredes kultúra rétegei a mai napig aktív kölcsönhatásban vannak, nincs lezárt történet, és nincs abszolút értékrend sem.

A Nílus-völgy kultúrája egyetemes örökségünk, lehetőség szerint kötelességünk azt megismerni, dokumentálni és közzétenni, ezt célozzák terepmunkáink is. A hallgatók bevonása ismereteik jelentős bővítése mellett készségeik komplex fejlesztését is eredményezik. Helyek, helyzetek, emberek, társadalmak és mindezek történeti mélysége és a ma világa sokszor éles kontrasztban áll információinkkal, a saját tapasztalás egy ilyen gazdagon rétegzett „kultúrtájon” meghatározó élmény és tudásforrás. A történelmi rétegek mellett kiemelkedően fontos a kortárs környezet, abban az itt különösképp jelen lévő informális, építészek nélküli, de építészettel telítődött világ tanulmányozása. A tanszéki kutatás/educatio extra muros választható tantárgy a terepmunkán alapuló ismeretszerzés és tervezői szemléletű terepkutatás háttérül szolgál, ugyanakkor az így megszerzett tudás alapján a modell-alapú gondolkodást és az eredmények széleskörű disszeminációját is segíti.

04|2-3 A Hungarian Archaeological Mission-South Khokha Project és tágabb környezete a thébai nekropoliszban. Fotó: Vasáros Zsolt, 2015.

01 Áttekintéshez lásd: Frerks, G., Goldewijk, B. K. (szerk.), van der Plas, E. (vizuális szerk.), Cultural Emergencies in Conflict and Disaster. NAI Publishers-Prince Claus Fund for Culture and Development, 2011. ; Aquilino, M. J. (szerk.): Beyond Shelter. Architecture for Crisis, Thames&Hudson, London, 2011.

02 2015. október elején, az orosz bombázások első napjaiban a szíriai Tartusban egy az UNESCO védnöksége alatt szervezett konferencián voltam Major Balázssal invitálására meghívott előadó. A konferencia-workshop témája a háború utáni helyreállítás, hasznosítás lehetőségei esettanulmányok és a szíriai magyar kutatások tapasztalatai alapján.

03 Ki kell emelnem Prof. Kákósy Lászlót (1932-2003), akinek különösen sokat köszönhetek, mind szakmailag, mind emberileg. Prof. Gaál Ernővel (1941-2005) jó barátságban, hosszú éveken keresztül dolgoztunk együtt thébai ásatásain, Dr. Bács Tamás elsőként invitált a kutatására még 1997-ben, Dr. Fábrián Zoltán Imre is megírt, hogy részt vegyek az ásatásán, mindannyiunknak köszönet jár ezért. Prof. Luft Ulrichnak igen sokkal tartozom, egyrészt szerepet kaphattam a Keleti Sivatagba vezetett expedíciójában, továbbá támogatott a DAAD ösztöndíjamban, amellyel

Minden rajz, minden dokumentáció és minden fénykép a készítése pillanatában már a történelem része – ezt szoktam mondani a kollégáknak, hallgatónak, különösen a közel-keleti helyszíneken végzett kutatásaink alkalmával. Sajnos ebben semmi túlzás nincs, látjuk a háború pusztítását az emberéleteken túl a fizikai környezet minden szegmensében. Lakóhelyek, kórházépületek, iskolák, lényegében az ember környezete is megsemmisül, különösen fájdalmas látni az emberiség egyetemes kultúrtörténeti kincseinek rombolását, tönkremenetelét.¹ 2011-óta lényegében változott meg az észak-afrikai és közel-keleti helyzet, a stabilnak hitt országok háborúba, polgárháborúba sülyedtek, merényletek, terrorcselekmények sokkolják immár az európai városokat is. Ebben a helyzetben minden jobban számít, mint az értékek mentése, jóllehet pont Szíriában tapasztaltuk ennek az ellenkezőjét is.² A '90-es és 2000-es évek még „boldog békeidőnek” számítottak, néhány területet kivéve szabadon járhattunk-kelthetünk a térségben, ennek a két iraki és az afganisztáni háború, majd az „arab tavasz” eseményei vetettek véget – úgy tűnik hosszabb időre, mint bárki sejtette volna.

Az ELTE egyiptomi expedícióiba még hallgatóként kerültem, 1994-1996 között a BTK Egyiptológiai Tanszékének vendéghallgatója,³ majd a 2005-2011 Történelemtudományi Doktori Iskola PhD hallgatója voltam.⁴ 1997 óta a mintegy 30 expedíció és terepmunka aktív résztvevőjeként sokféle terület szakembereivel lehetett és kellett együttműködni, gondolkodni, a mindig töredékes múlt megismerésében kiemelkedően fontos az interdiszciplináris együttműködés. Időről-időre sikerült hallgatótársakat, kollégákat, majd hallgatókat meghívni egy-egy terepmunkára, így készül a thébai sírok felmérése és készült a Keleti Sivatag expedíciójának dokumentációja. A Hassan Fathy Survey Mission a BME Építésmérnöki Karán indított tanszéki projekt, amely számos partner aktív közreműködésével zajlik. Alapvetés volt a hallgatói részvétel, és a diákok aktív bevonása mind az előkészítésbe, a terepi munkákba, mind pedig a feldolgozásba. TDK kutatások alapjául,⁵ továbbá publikációk kiindulásául szolgál az egyre nagyobb adatbázis,⁶ miközben az egyre szélesedő tanszéki kutatások bázisául 2017-től egy választható tantárgy is szolgál.⁷ A terepmunkáink lényege a helyszíni kutatás, az észlelés és tervezés, és a továbbgondolás.⁸ A történelem mérhetetlen gazdagsága a kortárs építészetben is érzékelhető, a figyelmes szemlélő érzékeny építészetet is talál az informális települések

szomorú világa és az Öböl-országok megalomániája mellett.⁹ Jónéhány afrikai építész munkássága példaértékű, Francis Kéré⁹ és David Adjaye¹⁰ többek között, a külföldiek, mint Hollmén-Reuter-Sandman,¹¹ vagy a magyar származású francia építész, László Mester de Parajd¹² munkái különösen ajánlottak tanulmányozásra. Elsősorban azért, hogy a kortárság fogalmát Afrikában, illetve a történelem által „terhelt” területeken a hazai viszonyoknál élesebben láthassuk, így másfajta tanulságot kínálnak. Módszertani forrásul a térség világát vizsgáló kutatások publikációi szolgálnak, itt az ETH munkáit kell kiemelni.¹³

Egyiptomban diákként, építészként, oktatóként¹⁴

Egyiptomot különleges topográfiája nemcsak az ókorban tette kivételessé, a termékeny, ámbár az ország méretéhez képest szinte elenyésző Nílus-völgy éles kontrasztban áll a sivatagos területekkel. Az oázisokon, néhány tengerparti településen, valamint a sivatagi bányákon kívül sem ma, sem az ókorban nem volt lakott a sivatag nagy része. Különös jelenség, amikor az öntözött, lakott, termékeny terület egyszer csak véget ér, és kezdődik a sivatag világa. Nem egyiptomiként felfoghatatlan számunkra ez, a sivatag, a halál, a félelem zónájának ilyen éles lehatárolása.¹⁵ Egészen a legutóbbi időnkig az építkezések is kizárólag a termőterületeken folytak, azaz az egyre gyarapodó népesség saját termőföldjét áldozza fel újabb és újabb házak építésére, a meglévők bővítésére. Nyilvánvaló, hogy ennél gyorsabban nehéz a katasztrófa felé sodródni...¹⁶ Érthetetlen, hogy a termőföld peremén túl mitől lehet rosszabb vagy veszélyesebb élni, mint néhány méterrel beljebb megküzdeni a talajvízzel, és elveszíteni a sokszor egyetlen megélhetést nyújtó földet is. Ahol még a kvázi falusi életmódot láthatjuk, csak elvétve látunk példát a sivatag beépítésére, azok jobbra az utóbbi évtizedekben, és kizárólag központi kormányzati projektek keretében keletkeztek, illetve a nagyvárosok körzetében így épültek és épülnek a luxusnegyedek is. Nem térek ki a nagyvárosok, különösen Kairó problémáira, az informális városrészekben élő milliókra, mivel az ott élők életmódja réges-rég elszakadt hagyományos Nílus völgyi világtól.¹⁷ Az itt tárgyalt szempontból a túlnépesedés és az ebből fakadó, sokszor nem kontrollált építés sok szempontból felfoghatatlan az európai, vagy „nyugati”

fontos időszakot töltöttem a Kölni Egyetemen 1998-2000 között. Dr. Schreiber Gáborral 1998-óta dolgozunk együtt a thébai projekteken, régi barátság és szakmai egyetértés fűz össze. Horváth Zoltánnal, az Illahun-i expedíció vezetőjével még a thébai ásatásokon dolgoztunk együtt, később Ő invitált az expedíciójába építészeknek.

04 Témavezető: Prof. Gaál Ernő, majd Dr. Bács Tamás

05 Részletesen lásd a fejezet végén

06 Vasáros Zs.-Dávid D. (szerk.), Current Research of the Hassan Fathy Survey Mission in Egypt. Publications of the Office of the Hungarian Cultural Counsellor in Cairo 2016-2017. Cairo, 2017. (angolul és arabul), in print

07 tanszéki kutatás / educatio extra muros, lásd <http://www.ipar.bme.hu/tantargy.php?id=61>

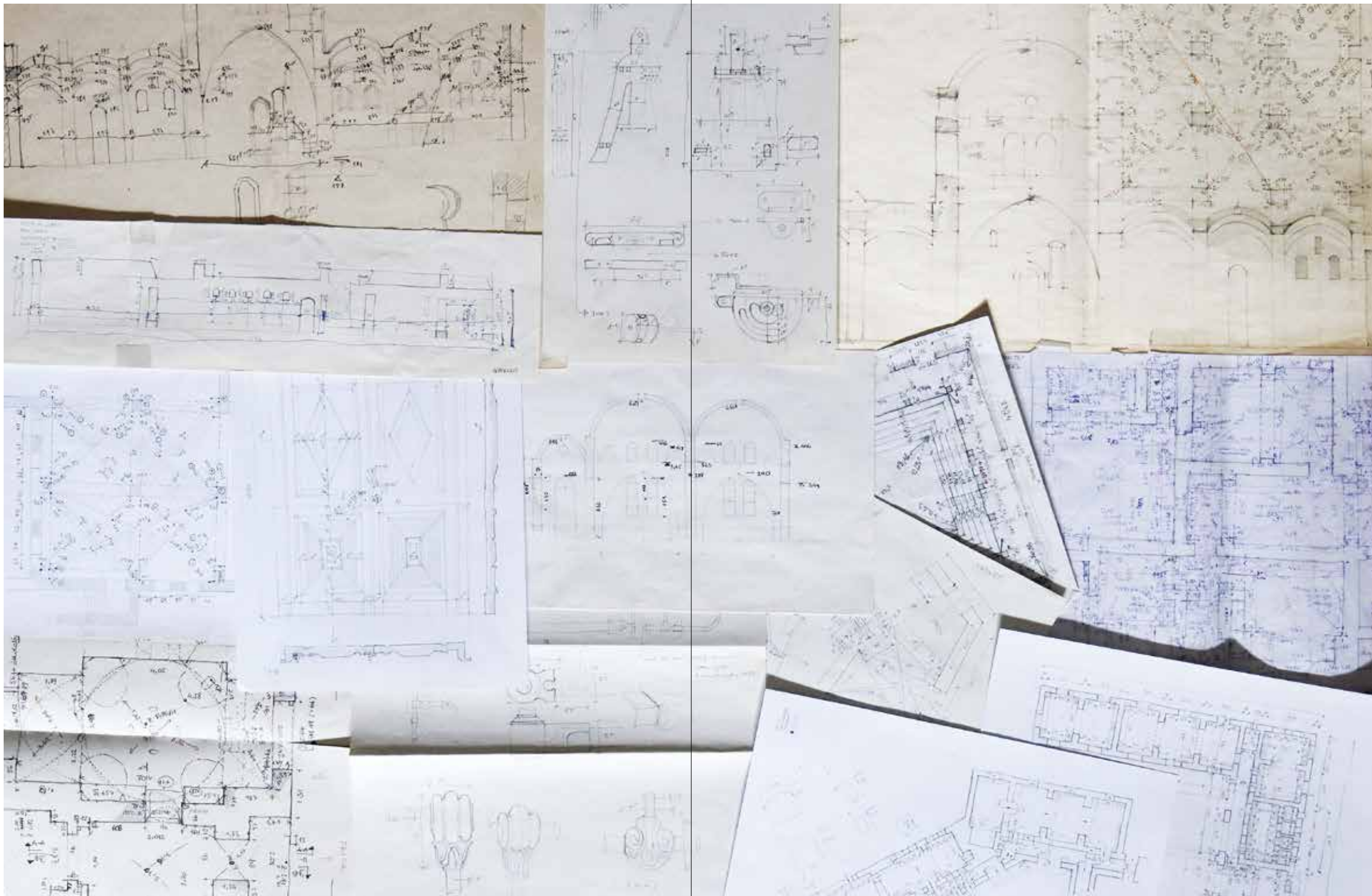
08 A témához lásd: Howard, M. (szerk.): Research – Observe – Make (ROM). An Alternative Manual for Architectural Education. Birkhäuser, Basel, 2015.

10 Lásd: Lepik, A., Beygo, A. (szerk.): Francis Kéré: Radically Simple. Hatje Cantz, 2017.

11 Adjaye, D.: Adjaye Africa Architecture: A Photographic Survey of Metropolitan Architecture. Thames and Hudson, London, 2011.

12 Lásd: <http://www.hollmenreutersandman.com/>

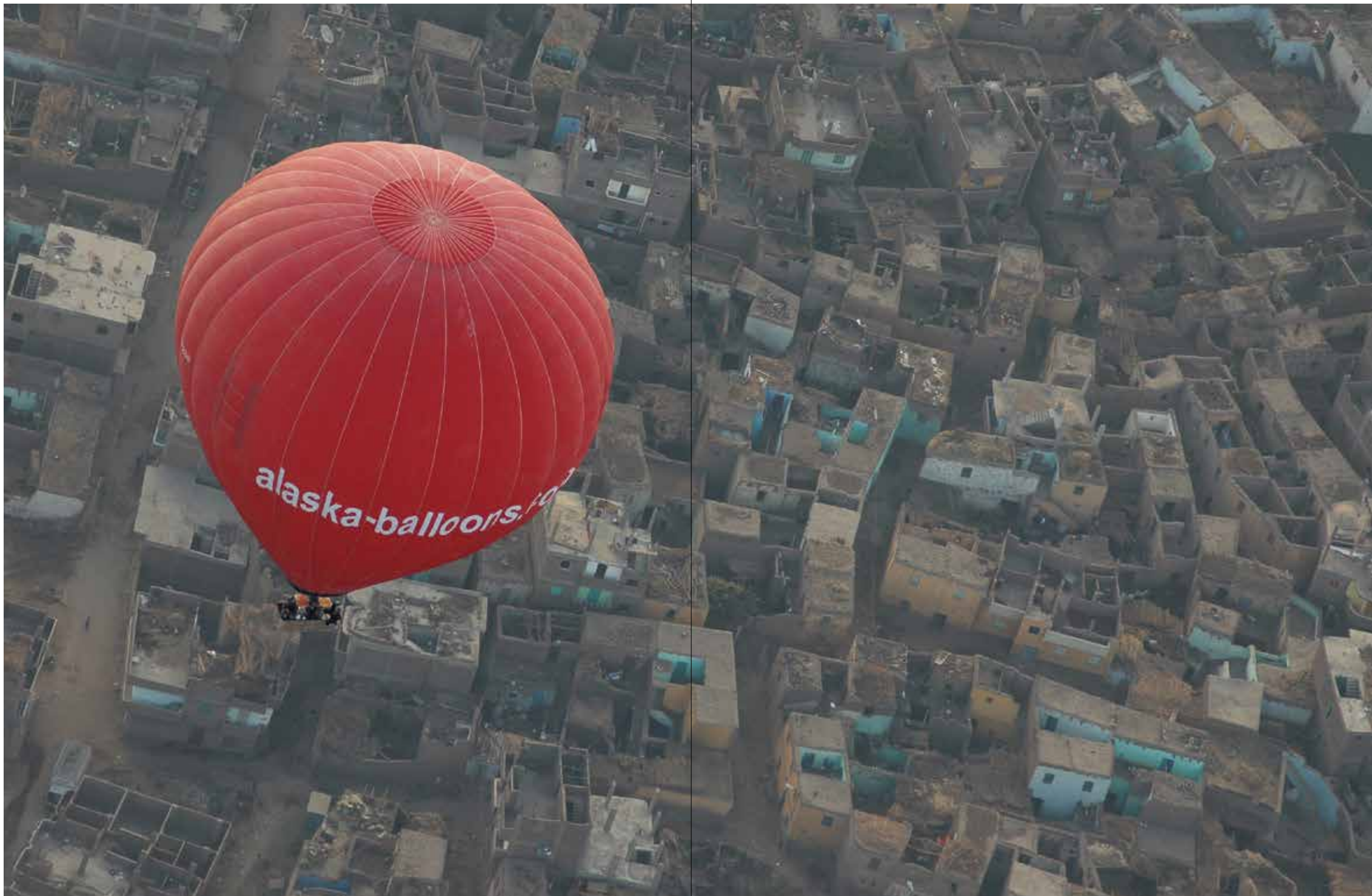
13 A munkásságához lásd: Mester de Parajd, L., Mester de Parajd, C.: Regards sur l'habitat traditionnel au Niger, Créer, 1999.

04|4 Építészhallgatók és építészek a Hassan Fathy Survey Mission keretében készített manuáléi, 2015-2017. Fotó: Dávid Dóra, 2017.

04|5 Luxor és környéke egy 1968-ban készült műholdképen /
forrás: CAMEL - Center for Ancient Middle Eastern Landscapes
Oriental Institute, University of Chicago, 1018179_KH4B_DSI1105-1106DA060_1968_7_1

04|7 Zombor Gábor építész a Keleti Sivatagban, B'ir Minayhban a település felmérése közben 2003-ban / fotó: Bihary Sarolta

04

14 Lásd: Mateo, J. L., Ivanišin, K. (szerk.), Middle East: Landscape, City, Architecture. Architectural Papers Monograph II. Park Books-ETH Zürich, 2013.; Gunz, M., Inderbitzin, Ch. M., Jenni, R. (szerk.), Nile Valley – Urbanization of Limited Resources. ETH Studio Basel, Basel, 2010.

A terepi kutatások példaértékű publikációjára példa: Herz, M. (szerk.), From Camp to City. Refugee Camps of the Western Sahara. ETH Studio Basel, Lars Müller Publishers, 2013.; ETH Studio Basel (szerk.): The Inevitable Specificity of Cities. Lars Müller Publishers, Zürich, 2015

15 Példaértékű terepmunka és publikációja – Gunz, M.: Nile Valley, Egypt. Urbanization of an Oasis. In: ETH Studio Basel (szerk.): The Inevitable Specificity of Cities. Lars Müller Publishers, Zürich, 2015, 58-87.

16 Átfogóan a témához: Sims, D., Egypt's Desert Dreams. Development or Disaster? AUC Press, Cairo, 2015.

17 Lásd: Sims, D., Understanding Cairo. The Logic of a City out of Control. AUC Press, Cairo, 2012.

18 Lásd Portfólió 10-es fejezet.

szem számára. Itt most néhány, örökségvédelmi szempontból is tanulságos esetet villantok fel, amelyekben magam is részt vettem.

Tapasztalataim szerint óriási a különbség a helyiek és a külföldiek szemlélete között. Nekünk minden érték, legyen az régi, ókori, középkori, iszlám, kopt vagy akár „kortárs”, a helyiek számára mintha mindez nem jelentene ma sem mást, mint építőanyagot, vagy éppen újra beépíthető telket. Vannak esetek, amikor ez tényleg így van, azonban sokszor a felszínes értékítéletünk sugallja a nem mindig egyértelmű tudásunk. Mintha azt gondolná az az Egyiptomban dolgozó néhány száz külföldi régész, egyiptológus, építész, restaurátor, hogy nekik, nekünk fontosabb volna az ősi, az emberiség szempontjából alapvető kultúrincsek megmentése, de legalább a dokumentálása, mint az ott élőknek. Ez a mi szemléletünk, értékítéletünk szerint így is van, jelenleg lényegesen több „külföldi” kutatja Egyiptomot, mint amennyi ottani kolléga, akik között természetesen mindig voltak és vannak kiváló szakemberek. Az egymásra rakódó kulturális, esetünkben építészeti rétegek a változó világban gyorsan kapnak új értelmet, értelmezést. Ne felejtjük el, több mint ötezer éve Egyiptom az emberiség egyik első magaskultúrájává vált, és máig az egyetlen, amely azóta is nagyjából ugyanabban a földrajzi keretben fennáll. A római hódítás végéig, tehát több, mint háromezer éven át lényegében ugyanabban a társadalmi hierarchiában öröklődött tovább az ősi világ, miközben a legkülönbözőbb népek uralták Egyiptomot, mégsem akarta/tudta senki azt lényegében megváltoztatni. Az ország, az uralkodó és a hit legyőzhetetlen volt. Az évenként eljövő pusztító, de mégis az új élet reményét is elhozó áradás sajátos időbeliséget adott a korabeli világnak, ennek a mindennapi életre gyakorolt hatása csak a 20. században változott meg alapjaiban. A következőkben négy merőben eltérő esettanulmánnyal árnyalom a fentiekben kifejtett tézist.

Théba¹⁸

Luxor nyugati partja az ókori Théba temetője, egyben a világ egyik legfontosabb, talán a leggazdagabb régészeti lelőhelye. 1983 óta folynak magyar érdekltségű ásatások, helyszíni kutatások, amelyekben építészként 1997 óta veszek részt.

Így mintegy húsz éve dokumentálom az ásatások építészeti maradványait, leleteinek egy részét, idővel azonban helyreállítási és bemutatási feladatok is következtek. A helyszín rendkívüli gazdagsága nem csak az előkelő leletek tízezeiben és különleges értékükben rejlik. A mintegy három évezred során folyamatosan használt temetőben építészeti ritka, bonyolult térstruktúrák jöttek létre, feltárásuk idő- és munkaigényes, tudományos feldolgozásuk fáradtságos munka. Kutatásunk thébai helyszíne Egyiptom egyik legnagyobb magánsírjának körzete, amely a Kr.e. 13. században épült eredetileg két előkelő, Dzsehutimesz és felesége, Iszet számára, akik II. Ramszesz (Kr.e. 1279-1213) korában éltek. Több korábbi, főként a 18. dinasztia korából származó sír volt már a területen, azokat figyelembe véve, nagy érzékenységgel épült meg a mintegy 150 méter hosszú komplexum, amely kiképzését, méreteit, és különleges kompozícióját tekintve Egyiptomban is egyedülálló. Az újbirodalmi, ún. templomsír területét, részben kamráit és udvarait a későbbi korokban többször „újrahasznosították”, így egy rendkívül bonyolult, térben és időben gazdagon rétegződött együttes jött létre. 2004-ben fejeztük be a Dzsehutimesz sírjának területébe ékelődő különös építmény feltárását, amely a Kr.e. 6. századra keltezhető, később a Ptolemaiosz korban átépítették, bővítették.¹⁹ Ebből a sírtípusból mára csak néhány maradt Thébában, restaurálása, bemutatása különösen fontos volt. Szembesültünk számos gyakorlati problémával, illetve ekkor irányult figyelmem Hassan Fathy munkásságára, aki boltozatépítési inspirációit részben szintén az ókori építészetből szerezte, továbbá nemzetközileg is jelentős vályogépítészeti munkássága épp temető közelében, a Nyugati parton található. Ráadásul Fathy első komoly állami megbízása a vernakuláris építészeti munkássága kapcsán annak az ún. Régi Gurna falunak kitelepítése és Új Gurna megtervezése volt, amely házai között mi is kutattunk.²⁰ A restauráláson és a szerkezeti megerősítéseken túl a felfalazásokkal, és részrekonstrukciókkal építészeti érthetővé tettük az együttest. Közben a templomsírt több ütemben restauráltuk, a piramis, a pülónok, az oldalfalak megóvása egy nagyszabású helyreállítási munka előkészítő lépései is lettek. Időközben újabb és újabb sírok kerültek és kerülnek elő, a sokszor egymásba átszakadt, vagy szándékosan, rablójáratokkal összenyitott földalatti kamrák és föld feletti építmények dokumentálása tovább folyik. Az évezredek

19 Schreiber G., Vasáros Zs.: A Theban tomb of the late Third Intermediate Period on El-Khokha, Acta Archaeologica 2005, 1-27.

20 Lásd: van der Spek, K.: The Modern Neighbors of Tutankhamun. History, Life, and Work in the Villages of the Theban West Bank. AUC Press, Cairo, 2011.

21 Lásd Portfólió 33-as fejezet, továbbá Keleti Sivataghoz - Sidebotham, S. E., Hense, M., Nouwens, H. M., The Red Land. The Illustrated Archaeology of Egypt's Eastern desert. AUC Press, Cairo, 2008.

22 Green, F. W.: Notes on some inscriptions in the Etbai District, Journal of the Society of Biblical Archaeology, 1909, 247-254.

23 Beduin törzs neve a Keleti Sivatagban.

24 Lásd: Vasáros Zsolt: „megtaláltuk azt a helyet, amiről nem is volt biztos, hogy létezik” - interjú <http://epiteszforum.hu/vasaros-zsolt-megtalaltuk-azt-a-helyet-amiro-l-nem-is-volt-biztos-hogy-letezik>

25 Luft, U. (szerk.), Bir Minayh. Report on the Survey 1998-2004. Staeg III, Budapest, Archaeolingua, 2010.

26 1998-ban Fábry Zoltán, 2003-ban Bihary Sarolta és Zombor Gábor építészek segítették a helyszíni felmérési munkákat, a geodéziai felmérést Szűcs László és Gregori Ákos végezték. Az építészeti leírást lásd: Vasáros Zs., Architectural remains. In: Bir Minayh. Report on the Survey 1998-2004 (szerk.: Luft U.), Staeg III, Budapest, Archaeolingua, 2010, p. 197-253.

át folyamatosan használt temető egykori tulajdonosait, a különböző korok kulturális jellegzetességeit a töredékes leletanyag alapján ismerjük meg, az építészeti ehhez a fizikai kontextust adja, továbbá az adott kor temetkezési szokásairól is tovább árnyalja elképzelésünket.

Expedíció a Keleti Sivatagba – egy *Terra Incognita*

1998-2004 között az ELTE a BME közreműködésével több expedíciót is indított az egyiptomi Keleti sivatagba.²¹ Kezdetben a cél egy bizonyos Frederick Green 1902-es utazása alapján az 1909-ben megjelent riportjából ismert B'ir Minayh nevű helyen sziklarajzok és feliratok újbóli megtalálása és dokumentálása volt.²² Már az első évadban *ababda*²³ kíséreinél segítségével sikerrel jártunk, megtaláltuk a helyszínt újrafelfedezése után világossá vált, hogy az addig jórészt ismeretlen több száz sziklarajz és felirat, valamint őskőkori leletek mellett késő antik építmények, és sírok százai is találhatóak a területen. Mindez többéves projektet indított el, amely sokszor rendkívül nehéz körülmények között zajlott, de a szerény lehetőségekre támaszkodva mégis jelentős eredménnyel zárult.²⁴ A feldolgozás fáradságos éveitől 2010-ben jelentette meg a szerzői kollektíva a tudományos eredményeket bemutató monográfiát.²⁵ Építészeti szempontból a sziklarajzok és feliratok dokumentálása mellett elsősorban az épületek és síremlékek felmérését, elemzését végeztük.²⁶ Az őskőkori leletek, a kőkori, ókori és későbbi rajzoktól, feliratoktól eltérően az épületek és sírok a Kr.u. 4-6. századból származnak. Ezt egyrészt a régészeti leletek meghatározására, másrészt az utóbbi évtizedekben felgyorsult Keleti Sivatag kutatás eredményeire alapozhattuk. A geológiai vizsgálatok eredményei egykori aranybányászatra utalnak, talán ez lehetett évezredek óta a hely vonzereje. A település az utolsó használati fázist mutatta, különös módon az általában szerény léptékű kunyhók között néhány ház és sír már-már monumentális léptékű volt. A szerény infrastruktúrával bejárható nagyjából 20 km²-es területen valamennyi megtalált épületről felmérés készült, a sírok reprezentatív példái is dokumentáltak. A terület megközelítése rendkívül nehéz. Még az egykor Coptos-ból induló, és a Római Birodalom Indiába irányuló expedícióinak kiindulásául szolgáló Berenice kikötőjéig vezető karavánúttól is viszonylag messze esik az az alig járható útvonal,

amely a *b'ir*-hez, azaz a kúthoz vezet a Wadi Minayh végén. Ez egyben azt is jelenti, hogy néhány utazón és kutatón, illetve a sivatagot járó ababdakon kívül ide szinte senki nem jut el, ez részben a speciális engedélyek miatt van, másrészt a nehéz körülmények is sokakat elriasztanak.

Különös érzés egy ilyen helyen évről-évre heteken át dokumentálni, majd hátrahagyni sok ezer, jobban mondva sok százezer év hagyatékát, emlékét. Ugyanakkor páratlan lehetőség is, hogy egy hajdan igencsak prosperáló területen az emberi lét nyomait, tájformáló, azt átalakító tevékenységét megfigyelhettük és elemezhetjük. A terület kiettségére egészen más, mint a ma is emberlakta területeké, ezért is maradhatott meg az eredeti kontextusában sok minden szinte érintetlenül. Kötelességünk ezt a nehezen megszerzett információt kiértékelni, interpretálni, ahogy ezt az építészeti felmérés esetében a statisztikai elemzésekkel és rekonstrukciós lehetőségek felvázolásával meg is tettük.²⁷

Egy királyi együttes²⁸

2008-tól a Szépművészeti Múzeum koncessziót kapott a Fajjúm oázisban található El-Lahun nagyleptékű lelőhely (mintegy 1000 hektár) feltérképezésére, továbbá az építészeti maradványok hagyományos és geofizikai felmérésére.²⁹ A lelőhely értékeit tekintve egyetemes jelentőségű. II. Szeszoztrisz (Haheperré Szenuszert, Kr.e. 1897-1878) középbirodalmi király temetkezési helye és az ahhoz kapcsolódó létesítmények, például az unikális település az építészettörténetben kimagasló értéket képvisel.

Sir William Matthew Flinders Petrie 1889-1890-ben feltárta a piramis és a település jelentős részét,³⁰ majd 1911-ben, '14-ben és '20-ban további kutatások folytak, ekkor került elő a New York-i Metropolitan Museum-ba a Lahun-i kincsként ismert Sithathoryunet hercegnő halotti felszerelése.³¹ A területen a helyszíni kutatás csak jóval később, 1988-ban, majd '90-ben és 1992-1997 között folytatódott, amikor a kanadai Royal Ontario Museum expedíciója Nicholas Millet vezetésével elsősorban a korábban feltárt struktúrák azonosítását, pontosítását tűzte ki célul.³² Millet 2002-es halála után a teljes archívum 2007-ben további kutatási és publikálási célból a budapesti Szépművészeti Múzeumba került. A nagyszabású expedíció első éveiben a település és a halotti templom

27 Rekonstrukciókhoz és analógiákhoz szakirodalom - Prussin, L.: African Nomadic Architecture. Space, Place, and Gender. Smithsonian Institution Press and The National Museum of African Art, Washington and London, 1995.; Mikhail, G.: Egypt's Wilderness and the Quest for Conservation. Cairo, 2003, 38-41.

28 Lásd Portfólió 34-es fejezet.

29 Projektvezető: Horváth Zoltán, lásd: http://www.szepmuveszeti.hu/egyptian_art/the-el-lahun-survey-project-357, továbbá: <http://lahun.blogspot.hu/>

30 Kahun, Gurob and Hawara (1890), and Illahun, Kahun and Gurob (1891).

31 G. Brunton, Lahun I: The Treasure. London, 1920; W.M.F. Petrie-G. Brunton-M.A. Murray, Lahun II. London 1923.

32 The Journal of the Society for the Study of Egyptian Antiquities 34 (2007).

04

33 A 2009-es szezon résztvevői: Horváth Zoltán, Petrik Máté, Vasáros Zsolt, Szűcs László, Stephen Quirke, Ashraf Senussi, Tomasz Herbich, Égető Csaba, Mnyerczán András, Hudecz András, Vasáros Ákos, Dawid Swiech, Jakub Ordutowski és Mátyásfalvi János. A 2009-es év jelentős eredményéről: http://mult-kor.hu/20110629_okori_idokapszulak_es_a_magyar_regeszek

34 A témához adalékok: <http://lahun.blogspot.hu/>

35 Átfogóan lásd Fathy, H.: *A Tale of Two Villages*. Cairo, Ministry of Culture, 1969.; Hamid, A.: *Hassan Fathy and Continuity in Islamic Arts and Architecture. The Birth of a New Modern*. Cairo, AUC Press, 2010.; Steele, J.: *An Architecture for People. The Complete Works of Hassan Fathy*. Cairo, AUC Press, 1997.; el-Wakil, L.: *Hassan Fathy dans son temps*. Gollion: Infolio, 2013.

azonosítására, felmérésének kiegészítésére, valamint az akkor folyó útépitési munkák során előkerült különös, a piramishoz vezető rámparendszer dokumentálására fókuszáltunk. Mind a hagyományos felmérések, mind pedig a geofizikai és geodéziai munkák új eredményeket hoztak, ezekre alapozva az épületegyüttes szinte minden pontján új rekonstrukciós javaslatokat adhattunk.³³ Foglalkoztunk a helyszíni bemutatás lehetőségével is, az innen származó és folyamatosan előkerülő nagyszámú lelet helyszíni bemutatása, továbbá a hely értelmezése a jövő kiemelkedően fontos feladata. Sajnálatos módon több rongálás, vandál pusztítás, és szakszerűtlen feltárás is történt a lelőhelyen, amely vizsgálatai nem zárultak még le, így 2009 óta nem térhettünk vissza a területre.³⁴

A projekt tanulsága – a hely építészettörténeti jelentőségén túl – a nagyléptékű kultúrtáji karakter értékeinek felismerésében rejlik. Távlati cél a teljeskörű megismerésen túl a helyhez arányos építészeti válaszok megfogalmazása, amelyek a sérülékeny értékek megmentését megőrzését, míg mások bemutatását célozhatják. A hatalmas vályogtéglá építmények, mint pl. a piramis konzerválása, hosszú távú megőrzése nagy kihívás, hasonlóképp a csak nyomokban érzékelhető, egykor a területet monumentális „halotti tájjá” formáló építészeti elemekhez. A jelenlét – mind tudományos, mind fizikai értelemben – mindenesetre itt is fontos, mondhatni az egyetlen esély.

Egy egyiptomi világsztár³⁵

Hassan Fathy (1900-1989) jelentős, Egyiptomban található életművének felmérése személyes indíttatásból kezdődött. 1996 óta folyamatosan részt veszek építésztként különböző régészeti és felmérési projekteken, a legtöbb időt Luxorban a Nyugati parton töltöttem. Itt található Fathy életművének jelentős része, Új Gourna és a Stoppelaëre ház, ezek tanulmányozásának hosszabb időt szenteltem.³⁶ Világossá vált, hogy az épületek élettartama véges, különösen Új Gourna esetében vált kritikussá helyzet, alig maradt mára valami az eleve csak részben megépült kísérleti faluból (Új Gourna-Model Village).

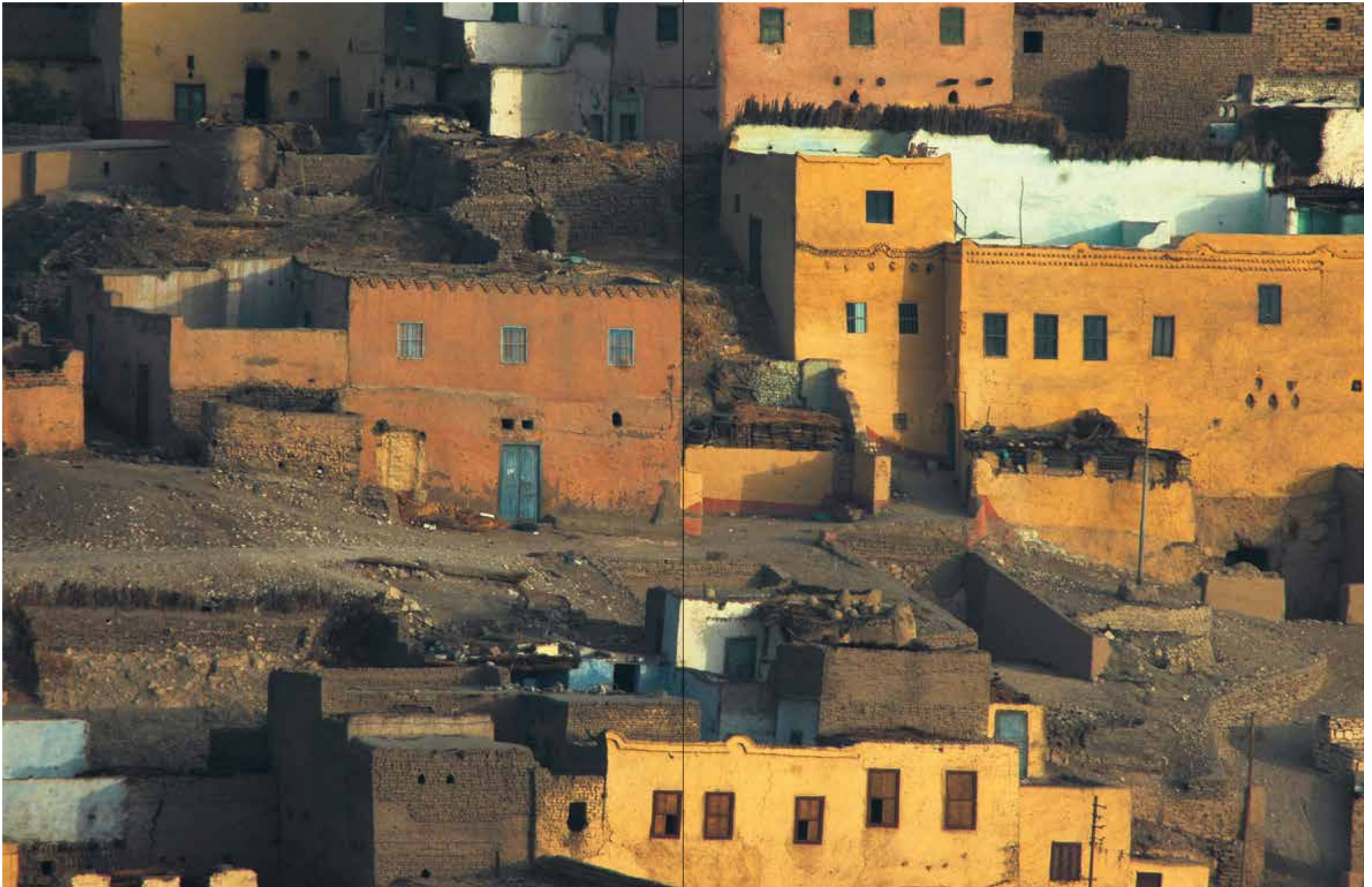
Látva az egyre gyorsuló amortizációt döntöttem úgy, hogy 2015 januárjától a források és lehetőségek szerint dokumentálnunk kell jelenlegi állapotukban az épületeket.

2015 januárjában végigjártam a potenciális helyszíneket. Luxoron kívül a Kharga oázisban és Garagusban 2015. márciusában 14 hallgatóval és építésszel kezdtük meg a munkát. 2016. tavaszán 12-en folytattuk a felméréseket, időközben megkaptuk a Supreme Council of Antiquities Cairo engedélyét az ún. Stoppelaëre ház dokumentálására, amely a Királyok Völgye zónájában található. 2017 január végén-február elején ismét Garagusban dolgoztunk, majd Faresben és Gerf Husseinben is felkerestük a még megmaradt épületeket. 2017 márciusában folytatódottak a munkák, így a Felső-Egyiptom-i életmű dokumentálását hamarosan be tudjuk fejezni. A projekt kezdetén is világos volt, hogy munkánk sok szempontból hiánypótló. A Fathyról megjelent publikációk tanúsága szerint eddig még nem készült átfogó építészeti felmérés az épületei megvalósult állapotáról. Sokszor ismétlődő fotók, tervrajzok, illetve Fathy rajzai, festményei illusztrálják munkásságát, de köszönhetően az építész aktív építés közbeni jelenlétének, sok minden másként valósult meg, mint ahogy a terveken látható. Az életmű egyiptomi alkotásainak dokumentálása és kiértékelése túlmutat a hiánypótláson és az adatközlésen. Látva az életművet és az arról szóló publikációkat szembeötlő a kritikai attitűd hiánya, igen kevés tanulmány utal az építész tevékenységének visszasságaira, a sok tekintetben koherensnek tűnő tervekben és alkotásokban rejlő nyitott kérdésekre.³⁷ Fathy vernakuláris építészeti világa a 19. század végi Arts and Crafts mozgalom jeles képviselőinek Közél-Keleti tevékenységéig nyúlik vissza, ennek gyökerei izgalmasak különösen. Az 1856-ban született magyar származású Herz Miksa (Max Herz Pasha) Hauszmann Alajos tanítványa volt a Műegyeten, 1880-tól Egyiptomban dolgozik, 1890-1914 között az Arab-Iszlám Építészeti Emlékek Műemlékvédelmi Bizottságát (*Comité de conservation des monuments de l'art arabe*) vezette, számos emlék megmentése fűződik a nevéhez. Később az Iszlám Múzeum első igazgatója, illetve minden bizonnyal a Kopt Múzeum alapítása is jelentős részben hozzá kötődik.³⁸ Ebben a korban érzékelhető először számottevő érdeklődés az iszlám és a kopt építészet hasonló formai világú és szerkezeti kialakítású építészetéhez, majd ez vezet évtizedekkel később ahhoz a vályogépítészethez, amely Fathy által vált az egyetemes építészetben ismertté és Fathy védjegyévé. Itt nem csak a vernakuláris építészetre kell gondoljunk, hanem korát messze megelőzve már az 1940-es években munkamódszere

36 Vasáros Zs.: *Final report on the Work of the Survey Mission of Hassan Fathy's Architecture / Project Stoppelaëre House – Luxor West Bank. The 2016 Season*. Luxor-Cairo, 2016.

37 Kritikai észrevételekhez lásd Habraken, N. J.: *The Structure of the Ordinary. Form and Control in the Built Environment*. The MIT Press, Cambridge, 1998. Chapter 16-Systems Misunderstood, 265-266.

38 Max Herz munkásságáról lásd: Ormos I.: *Max Herz Pasha (1856-1919). His Life and Career*. Le Caire, IFAO (Études urbaines, 9), 2009.; https://hu.wikipedia.org/wiki/Herz_Miksa

04|8 Luxor-Nyugati part: Régi Gourna megmaradt házai a Gurnet Murrai dombon.
Fotó: Vasáros Zsolt, 2010.

04

39 A témához átfogóan lásd: Frey, P.: Learning from Vernacular. Towards a New Vernacular Architecture. Actes Sud, Arles, 2010.

40 A témához kiváló tanulmányok - Guarneri, A. B.: Bernard Rudofsky and the Sublimation of the Vernacular. In: Lejeune, J.-F., Sabatino, M.: Modern Architecture and the Mediterranean. Vernacular Dialogues and Contested Identities. Routledge, Oxon, 2010., 231-250.; Avermate, T.: CIAM, Team X, and the Rediscovery of African Settlements. In: uo., 251-264.

részévé tette a közösségi tervezés és szociális építés, a szegényépítészet ma sokszor hallható szellemiségét, ennek egyik első aktív példáját ismerhetjük meg az Új Gourna-i projektben.

Úgy vélem, hogy a történeti háttérű terepmunkák az észlelés és megismerés határait tágítják, közben ismereteinket jelentősen gazdagítják. Eközben figyeljük korunk és a közelmúlt történéseit, tervező építészként elsősorban ez a feladatunk. Emiatt is izgalmasnak és egyetemre való kutatási feladatnak tartom Fathy életművének alapos feltárását. Nem csak az életmű megismerése és közzététele szempontjából, hanem a számtalan, napjainkban aktuális lehetséges téma felvetés irányából is.³⁹ A környezettudatos építés egyik első alakját is tisztelhetjük Fathyban, céljai, elvei, mégha utólag utopisztikusnak is láthatók, mindenképp elismerésre méltók, korát messze meghaladók voltak. A Nílus-völgy a túlnépesedés globális és lokális problémáinak megismeréséhez kiváló terepnek bizonyul, a tervezett, de működésképtelen, és az informális, viszont tízmilliók számára – úgy tűnik – elfogadható életkörülményeket biztosító építészet ott a mindennapok része, nem csupán a távoli jövő víziója. A tanszéki projektek és tanulmányutak sorában kiemelten fontos a modern építészet megismerése és tanulmányozása, első TDK szekciónk 2012-ben egy olasz építész, Giuseppe Terragni munkásságára irányult. Az olasz modernista építészet jelentős „exportja” ma is létezik pl. Eritreában és Líbiában, de más afrikai országok is számottevő modern örökséggel rendelkeznek. Ez azért is érdekes, mert napjaink és a közeljövő építészeti kihívásai minden bizonnyal nem kezelhetők csupán a tradicionális építészet eszköztárával, ahogy Fathy sem tudta már a saját korában, ugyanakkor pusztán esztétizáló, egyedi kísérletként sem. Mindezek megértése, a folyamatok tisztán látása, és a tapasztalatok absztrakciója feltétlenül gazdagítja ismereteinket, fejlesztí készségeinket.⁴⁰

A tézishez kapcsolódó alkotás:

Egyiptom, Luxor-West Bank, 32-es számú sír (Dzsehutimesz és Iszet sírja) és környezetének építészeti kutatása, elemzése, rekonstrukciója és bemutatása / 1997-2017, folyamatosan épül

A tézishez kapcsolódó kiállítás:

- 2015 Centrális Galéria - kiállított projektek, MTA CEU, 6-7. February 2015
2009 Egypt, Cairo Museum – Hungarian Excavations in the Theban Necropolis. A Celebration of 102 years Fieldwork in Egypt, November 6, 2009 – January 15, 2010 – kiállított művek
2008 On the Road to Reconstructing the Past, Budapest, 2-6 April 2008 – kiállított művek
2008 n&N Galéria – 40 év / barátok és tanítványok Lázár Antal kiállítása – kiállított művek
2005 Retorta Galéria: architektúra/ archeológia – önálló kiállítás, 2005. július 11-22.
2004 „Építészek és Mesterek” – Magyar Nemzeti Galéria, kiállított művek
1999 Science in the Arts - Art in the Sciences, kiállított művek a nemzetközi Ars(Dis)-Symmetrica '99 kiállításon – Műcsarnok/ Magyar Képzőművészeti Egyetem

A tézishez kapcsolódó TDK:

“DDD” Data Doing Dimension / Műemléki felmérés és dokumentáció konfliktuszónában – I. díj, Pro Progressio Alapítvány különdíja / OTDK 2017 – I. díj

Szerzők: Molnár Ádám, Kovács Kata, Miklós Bernadett

Konzulensek: Vasáros Zsolt DLA, Dr. Major Balázs (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar, Régészeti Tanszék)

Hely, udvar és tér. / Vernakuláris építészet és modernizmus Észak-Afrikában – I. díj és jutalom: Metszet folyóirat / OTDK 2017 – III. díj

Szerzők: Veres Laura, Tibai Friderika

Konzulens: Vasáros Zsolt DLA

Mítosz és valóság – I. helyezett / OTDK 2017 – II. díj

Szerző: Nagy Eszter

Konzulensek: Vasáros Zsolt DLA, Dolmány Rita

Informális és tervezett városok a Közel-Keleten: tendenciák és lehetőségek a jövőben

Szerzők: Dávid Dóra, Balázsik Stefánia

Konzulensek: Vasáros Zsolt DLA, Bach Péter

A tézishez kapcsolódó publikáció:

Vasáros Zs. Dávid D. (szerk.): Current Research of the Hassan Fathy Survey Mission in Egypt. Publications of the Office of the Hungarian Cultural Counsellor in Cairo 2016-2017. Cairo, 2017. (angolul és arabul), in print

Vasáros Zs., The architectural description of TT-61-. In: Schreiber G., The Tomb of Amenhotep. Chief Physician in the Domain of Amun. Theban Tomb -61-. Archaeology and Architecture, Staeg IV, Budapest, Archaeolingua, 2015, p. 61-65. Pls. LXXXIII-XCIX.

Vasáros Zs., The cemetery architectural report. In: Bir Minayh. Report on the Survey 1998-2004 (szerk.: Luft U.), Staeg III, Budapest, Archaeolingua, 2010, p. 259-263.

Vasáros Zs., Architectural remains. In: Bir Minayh. Report on the Survey 1998-2004 (szerk.: Luft U.), Staeg III, Budapest, Archaeolingua, 2010, p. 197-253.

Vasáros, Zsolt, Head of half-statue of Djehutymes. In: T. A. Bács, Z. I. Fábíán, G. Schreiber, L. Török (szerk.), Hungarian Excavations in the Theban Necropolis. A Celebration of 102 Years of Fieldwork in Egypt, Cat. No. 13, Budapest 2009, 54.

G. Schreiber, Zs. Vasáros, A. Almásy, Ptolemaic and Roman Burials from Theban Tomb -400-. In: Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Abteilung Kairo, Band 69, 2013, 187-225.

Schreiber G., Vasáros Zs., A Theban tomb of the late Third Intermediate Period on El-Khokha, ACTA ARCHAEOLOGICA 2005, 1-27.

Gábor Schreiber, Balázs Tihanyi, Zsolt Vasáros, Hungarian Excavations in Theban Tomb -400-: A note on the New Kingdom occupants. Hungarian Archaeology Online 2013:(summer)

Vasáros Zs., Analysis-reconstruction-design: case studies on ongoing projects. In: Proceedings of the 7th International Symposium on Virtual Reality, Archaeology and Cultural Heritage VAST (2006), 30 October-4 November 2006, Nicosia, Cyprus (Szerk.: M. Ioannides, D. Arnold, F. Niccolucci, K. Mania), 336-341.

Vasáros Zs., Divinyi G., Progressive 3D modelling of the Theban Tomb 32. Enter the Past, Vienna/Austria 8-12 April Workshop 8, CAA 2003, 555-557.

A tézishez kapcsolódó előadás:

Kákósy L., Bács, T. A., Bartos, Z., Fábrián Z. I., Gaál E., The Mortuary Monument of Djehutymes (TT32) Vol 1-2. Archaeologia, 2004., Architectural drawings by Zsolt Vasáros

Schreiber, G. The Mortuary Monument of Djehutymes II. Finds from the New Kingdom to the Twenty-sixth Dynasty. Archaeologia, 2008., Architectural drawings by Zsolt Vasáros

Vasáros Zs.: Practice-research-education and beyond... Discussion on the multilayered structure of architecture in time and space. Jury Conference-CONCURS BETA 2016, Timișoara 23. November 2016.

Vasáros Zs.: Hassan Fathy and the Egyptian Vernacular. The Hassan Fathy Survey Project. 2016 Annual Conference & Design Awards, American Institute of Architects Middle East Chapter, 18. November 2016 The American University in Cairo

Vasáros Zs.: educatio extra muros / doctoral research, site projects and praxis based teaching at the bme budapest. BETA 2016 Timișoara architecture biennial, Conference Pedagogical Models, Timișoara 13. October 2016.

Zsolt Vasáros: It was really modern? Questions on Hassan Fathy's architecture. International Conference with Exhibition S.ARCH-Environment and Architecture, 19-20 May 2015, Budva, Montenegro, poszter (<http://s-arch.net/html/programme2.html>)

Vasáros Zs.: világ-nézetek - praxis.kutatás.oktatás. Vác Építész Kamara, 2016.05.03.

Vasáros Zs.: Minden kincs Palmyra sorsára jut? conflict zone projekt, előadás, FUGA Budapest, 2016. 02. 24.

Vasáros Zs.: A sunken world? New research on the Architecture of Hassan Fathy. 12. February 2016 Université Saint-Esprit Kaslik, Junieh, Libanon

Vasáros Zs.: hassan fathy építésze. Mesteriskola, 2015.11.27.

Vasáros Zs.: Bakenamon és Amenhotep sírjai a szép nyugaton. Gaál Ernő ásatásai. Vámbéry Ármin Keleti Szabadegyetem, Egyiptomi szombatok XIX., 2005.szeptember 24.

Vasáros Zsolt: Egypt – Spatial analysis of the ancient temples. Selected examples

New Digital Technologies and Hungarian Innovations in Heritage Management. Archaeology, Historical Landscape and Built Heritage. MTA-CEU Budapest, 06-07-02-2015., poster

Vasáros Zsolt, Schreiber Gábor, Nagy Gábor: Egypt – Luxor/Thebes West Bank: 3D thinking - 3D objects. Selected visual results of 20 years

fieldwork. New Digital Technologies and Hungarian Innovations in Heritage Management. Archaeology, Historical Landscape and Built Heritage. MTA-CEU Budapest, 06-07-02-2015., poster

Vasáros Zsolt: Egypt – Luxor/Thebes West Bank: Multilayered Cultural Landscape International Joint Project focusing on the progressive analysis of the built heritage New Digital Technologies and Hungarian Innovations in Heritage Management. Archaeology, Historical Landscape and Built Heritage. MTA-CEU Budapest, 06-07-02-2015., poster

Vasáros Zsolt: New forms of Networking for education and research: Faculty of Architecture, BME Budapest. 16th Meeting of Heads of European Schools of Architects, Dealing with Change. For an adaptive, responsive, engaging and dynamic architectural education, Chania, Greece, from August 31 to 3 September 2013

Vasáros Zs., Tombs of the Nobles/Egypt-West Bank – proposal for a multilayered spatial analysis and visual interpretation of the tomb structures. Layers of Perception. Advanced technological means to illuminate our past. CAA 2007 Berlin, April, 2-6 – poszter prezentáció

Vasáros Zs., Bauforschung-Rekonstruktion-Präsentation: Konzepte für die Beamtennekropole Theben-West, Ägypten. Bauforschungsperspektiven – DAI Kolloquium, 17-19. Nov, 2005.

Vasáros Zs., Architectural reconstruction and 3D modelling of the Theban Tomb 32 (Tomb of Djehutymes) and its Environment. Third Central European Conference of Young Egyptologists. Egypt 2004: Perspectives of Research. Warsaw 12-14 May 2004. – előadás

Vasáros, Zs., 3D modelling of an archaeological landscape in the Eastern Desert of Egypt. In: Workshop 9 – Archäologie und Computer. Abstracts der Sessions DEM, Wien, 2004 – előadás

Vasáros Zs., Divinyi G., Progressive 3D modelling of the Theban Tomb 32. Enter the Past, Vienna/Austria 8-12 April Workshop 8, CAA 2003 – előadás

Vasáros Zs., Thebes/Egypt – Tombs of the Nobles. 3D Reconstruction of the archaeological structures, CAA 2004 Florence – előadás

Vasáros Zs., Luft U., Bihary S., Bir Minih 3D – reconstruction of an archaeological landscape in the Eastern Desert of Egypt, CAA 2004, Prato 13-17 April 2004 – előadás

Vasáros Zsolt: kultúra és építészet. Nemzetközi Építészkonferencia, Bálna, 2014. március 8.

05

EGY ÉS SOK

- AZ ISMÉTLŐDÉS VÁLTOZATOSSÁGA

05|1 OMRRK építkezés 2017. február végén. Fotó: László János-CIVERTAN, 2017.

EGY ÉS SOK

- AZ ISMÉTLŐDÉS VÁLTOZATOSSÁGA

05

A múzeumok egyik alapfeladata a műtárgyak, muzeális értékek megőrzése. Ezt szolgálják többek között a raktárak, műhelyek, laborok és műtermek. A múzeumi világ folyamatos változásban van, a reneszánsz Wunderkammerek világától hosszú út vezetett az első valódi múzeumokig. Idővel aztán a műtárgyak tömegének kiállítását felváltották a tematikus, illetve különböző elvek mentén rendezett tárlatok, a műtárgyvédelmi szempontok – tapasztalatok okán – egyre markánsabbá váltak. A megvalósítás alatt álló tervünk lényegében egy nagyléptékű műtárgyraktár és ahhoz kapcsolódó restaurátor- és kutatóközpont, amely Magyarországon egyedülálló módon ötvözi a műtárgyvédelmi funkciókat. A nagy alapterületű és a több azonos, ismétlődő funkciót magába foglaló épületeknek általában sajátossága a monotonitás, mind alaprajzi, mind szerkezeti és ebből fakadóan formai értelemben is. Az OMRRK projekt esetében kontextus és az egyediség különleges helyzetet teremtett, a látszólagos monotonitásból és az egyediségből következő változatosságból érdekes feladat keletkezett. A beépítés karakterét a megtartott két épületből vezettük le; az új épületek térbeli pozíciója és fő építészeti döntései figyelembe vették a régiék karakterét. A kutatóintézet bejárati pavilonjának aszimmetrikus pozíciója a fogadóépület helye miatt indokolt, a főépület főbejáratának visszahúzása és a főtömeg tagolása is a látogatóközpont „hatása”. A látszóbeton felületek faktúrája a klinkerburkolat léptékét veszi át, miközben annak időtállóságával összemérhető külső burkot ad. A több százezer műtárgy és több millió fotó és dokumentum számára tervezett raktárak tervezése, méretezése, kapacitászámítása mellett az azonos alapvetéseken nyugvó, de mégis különböző műtermek tervezése jelentett izgalmas és összetett feladatot.

05|2 « OMRRK-egykori Bródy kórház felvételi épületének külső téglaburkolata. Fotó: Lovas Klára, 2016.

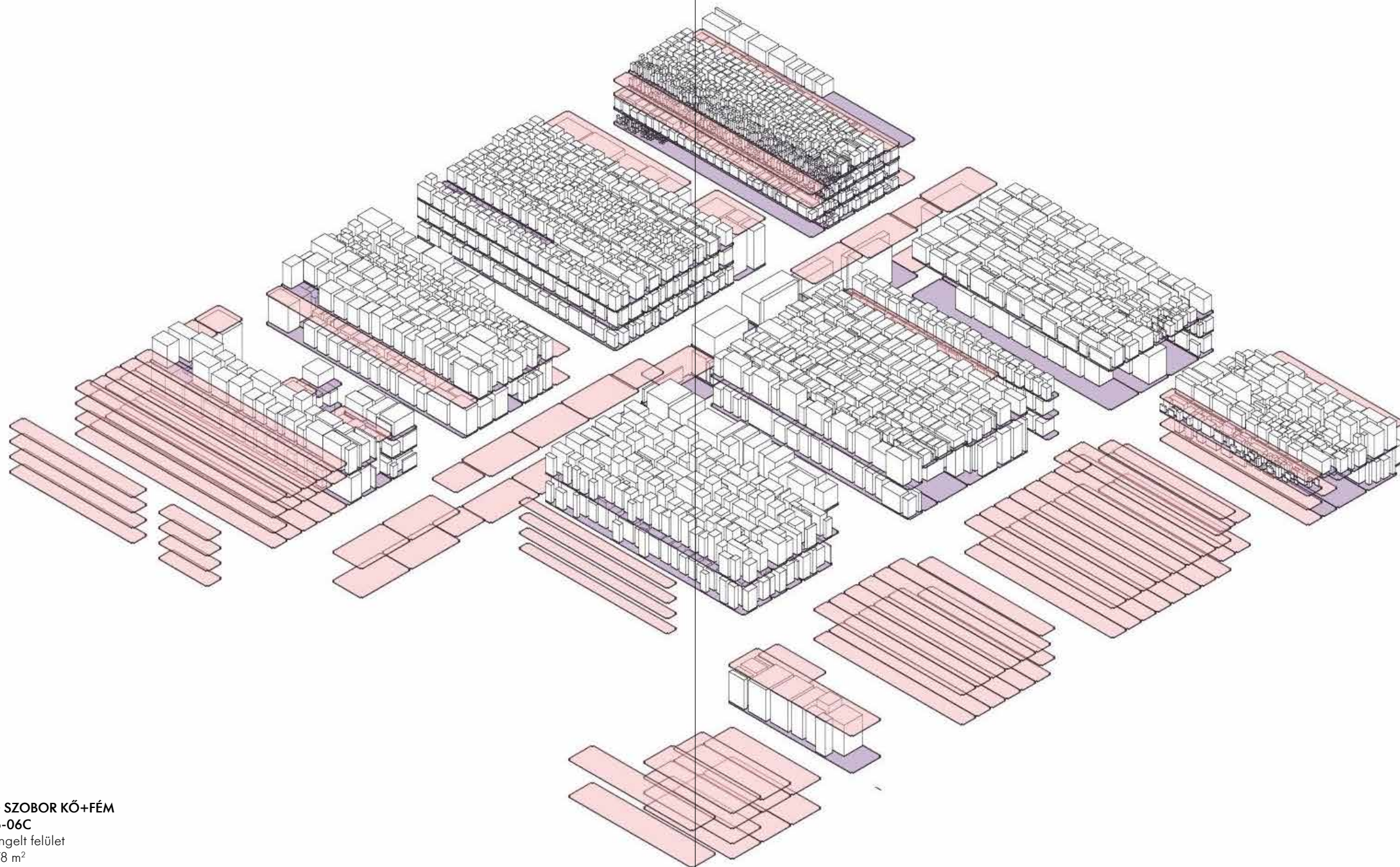
05|3 Az egykori Bródy Adél Gyermekklinika egyik műtője az átalakítási munkák megkezdése előtt.
Fotó: Lovas Klára, 2016.

05|4-5 Az OMRRK építési területe 2017. februárjában és 3D montázs a tervezett beruházásról,
Fotó: László János-CIVERTAN, 2017., 3D: Narmer Építészeti Stúdió

0516 A Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet előtti bejárati pavilon építése 2017. május elején.
Fotó: Lovas Klára, 2017.

MNG SZOBOR KŐ+FÉM
P4.06-06C
 Nestingelt felület
 608,78 m²

Alkotók szerinti felület x1
 669,66 m²

Tervezett tárolófelület
 1044,11 m²

05|7 A Szépművészeti Múzeum-Magyar Nemzeti Galéria szoborgyűjteményének raktárkapacitás-modellezése, munkaközi terv / Narmer Építészeti Stúdió 2016.

1 A témához lásd Davenne, Ch.: *Cabinets of Wonder*. Abrams, New York, 2012.; Pomian, K.: *Der Ursprung des Museums. Vom Sammeln*. Verlag Klaus Wagenbach, Berlin, 1998.

2 Lásd Knox, T.: *Sir John Soane's Museum*, London. Merrell, London, 2009.

3 Kiváló áttekintés Putnam, J.: *Art and Artifact. The Museum as Medium*. Thames&Hudson, London, 2009. és Preziosi, D., Farago, C. (szerk.): *Grasping the World. The Idea of the Museum*. Ashgate, Hants-Burlington, 2004.

A műgyűjtésnek, múzeumépítésnek több mérföldköve is van a kultúrtörténetben. A publikus, vagy részben nyitott gyűjtemények első példái a Wunderkammerek, *Curiosum Cabinetek* voltak, ahol elsősorban a sokféleség és egzotikumok bemutatása állt a középpontban.¹ Az egyik legizgalmasabb momentum Sir John Soane angol építész 1792-ben megvásárolt Lincoln's Inn Fields-i házának bővítésével létrejött múzeum, amely jóllehet építészeti fókusszal, de mégis nagy kulturális horizontról gyűjtött és mutatott be műtárgyakat.² Elképesztő gazdagságban és – a mai szemnek mindenképpen – szokatlan kompozícióban halmozta fel a nagyszámú ritkaságot is felvonultató kollekción. Az erre a célra 1784-1824 között többször átalakított és bővített ház egyben múzeum és a múzeum egyben raktár, a kuriozitások befogadhatatlan és csodálatos tárháza. Soane gyűjtői attitűdje, a gyűjtemény koncepciója és kompozíciója betekintést ad a kor tudományos és művészeti érdeklődésébe, egybeesik nagy felfedezésekkel, a Grand Tour-ok megindulásával, amelyben Soane is aktívan vett részt. A múzeumok fő funkciói, alapfeladatai, az ehhez szükséges terek idővel, lényegében a 19. század derekára tisztázódtak, mondhatni kanonizálódtak. A kiállítások kezdetben a Wunderkammerek világát idézték, majd a gyűjtemények sokasodásával tematizálódtak, a vitrin szinttől egészen a specifikus múzeumokig. A 20. század fordulójáig, azaz a modern építészet megjelenéséig a múzeumok építészeti világa lényegében megegyezett a historizáló és eklektikus középületépítészet ismerveivel, a modern építészet eszköztára ezt lényegesen átformálta, a műtárgyakat helyzetbe hozta, a tömeges tárházak korát a tudásalapú, koncepciózus tárlatok vették át.³ Egyúttal megjelent a raktározás és műtárgvédelem problémája, amely egyre nagyobb helyet és teret követelt a múzeumi épületekben. Manapság a gyűjtemények gyarapodása és a tárolás speciális feltételei olyan helyzetet teremtenek, hogy fizikailag csak ritkán lehetséges egyben tartani a gyűjteményt és a restaurátorok és gyűjteménykezelők helyiségeit, illetve a múzeumi kiállítótereket és egyéb publikus funkciókat. Ideális az volna, ha a gyűjtemény nem válna el a múzeumtól, ezt új alapítású múzeumok esetében, ha a helyszín is alkalmas erre, akkor meg lehet valósítani, azonban a régi múzeumépületek tipikus problémája a rekonstrukciók során, hogy a bővítéssel, átépítéssel – sokszor aránytalan költségvállalással – nyerhető terek volumene igencsak véges.

„Aer et lux” - munkahelyek világa ⁴

A kezdetben közel ötvenezer négyzetméteres program helyszíne - hosszas mérlegelés után - a 2007 óta nem üzemelő, egykori Szabolcs utcai Kórház és Orvostovábbképző Intézet együttese lett.⁵ A telekrészen a bontások megkezdéséig 13 épület vagy épüleategyüttes állt.⁶ A beépítési koncepció szerves előzménye a KSZT, amely figyelembe vette a tervezett OMRRK létesítmény területigényét, meghatározta a lebontandó és lebontható épületek körét, továbbá a beépítés fő paramétereit is rögzítette. A koncepcióterveink alapján a KSZT alátámasztó anyaga ezen a telekrészen a 6-os (egykori Bródy klinika épülete) és 9-es (egykori felvételi épület, majd imaház, később rendelőintézet és labor) épület hasznosítása mellett foglalt állást. A többi épület egyrészt nem képviselt védendő vagy megtartandó értéket, másrészt a tervezett funkció szempontjából nem jelentettek hasznosítható funkciót sem. A megmaradó beépítésben az új épület helyét a KSZT vonatkozó rendelkezései, a meglévő pavilonos kórház-együttes kompozíciója és az egykori, ma ősfás növényzettel betelepült egykori Bókay tér határozta meg. A Bródy klinika revitalizációjával alakítjuk ki a Közép Európai Művészettörténeti Kutatóintézet épületét, a felvételi épület pedig a Látogatóközpontnak ad helyet. A telek keleti sarkában térszín alatti és feletti restaurátor- és raktárközpontot létesítünk az épületekhez kapcsolódóan, a telek súlypontjában tervezett a telek ellátására méretezett, térszín alatti mélygarázs.⁷

Mind a beépítés karakterét, mind pedig a régi-felújított és új épületek építészeti arculatát az intézmények sajátosságaihoz mérten hagyománytisztelő és kortárs módon fogalmaztuk meg. A régi épületek revitalizációjával az egykori építészeti kubatúrát állítjuk helyre, a szükséges és tervezett addíciók mai eszköztárral jelennek meg. Az új tervezésű „A” Központi épület, valamint a „B” Mélygarázs mind funkcionális kialakításukban, mind pedig formálásukban kortárs megfogalmazású épületek. A homlokzati anyagok, textúrák, továbbá az épülettömegek arányai és térbeli összefüggéseik szervezik egy építészeti együttesé az új épületeket a megtartott régiekkel és a teljes telek beépítésével is összhangban. Az épületek funkcionális rendje rendkívül kötött, a raktárak egyhangúnak látszó világa ugyanakkor egyedi műtárgyakat rejt. Az „Aer et lux” újra különös értelmet nyer. Egykor a 19. század végére jellemző és akkor

4 „Aer et lux”, azaz „Levegő és fény”: Freund Vilmos győztes pályaművének volt ez a mottója a pesti izr. Hitközség által az új Szabolcs utcai kórház építésére kiírt tervpályázaton 1886-ban.

5 Történeti áttekintés: Dr. Róbert P.: Kórház a Szabolcs utcában. XIII. kerületi Helytörténeti Füzetek, Angyalföldi József Attila Művelődési Központ Helytörténeti Klubja, 2007.

6 A tervezési terület a Dózsa György út-Vágány utca-Szabolcs utca, továbbá a hrsz.: 28051 és a hrsz.: 28049 telkek által határolt hrsz.: 28056 számú telek.

7 Lásd Portfólió 03-as fejezet.

8 A témához lásd Szentesi E.: Görög szobrászattörténeti másolatgyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeumban a 19. század harmadik harmadában. *Ókor* 5, 2006/1, 20-26.; Szőcs M., Vasáros Zs.: A Szépművészeti Múzeum egykori szobrászattörténeti gipszmásolat-gyűjteménye ma, holnap. *ars hungarica* 42. 2016/2, 148-156.; Bognár Zs., Rózsavölgyi A.: Néhány új adalék a Szépművészeti Múzeum gipszmásolatainak történetéhez. *MúzeumCafé* 46., 2015/2, 45-52.

korszerűnek számító pavilonos kórházépítésre utal. Valóban, az egyes épületek önálló entitásként léteztek, a nagy belmagasságú terek arányos homlokzati megnyitások a kórtermeknek megfelelő bevilágítást adtak. Új funkcióink elhelyezésénél követtük a Freund által elindított beépítési koncepciót, az elkülönülő funkciókat külön épületekben helyeztük el. A beépítéssel, és a gondos alaprajzi és homlokzati szerkesztéssel elértük, hogy mindenütt olyan mennyiségű és minőségű, kontrollálható fény kerül, amennyi az adott funkcióhoz kell. A raktárszintek egyes huzamosabban használt tereihez is juttatunk le természetes fényt, ugyanakkor a raktárak nem kapnak közvetlen benapozást. A festő- és fényre érzékeny műtermek északkeletre tájoltak, a homlokzat plasztikussága a közvetlen benapozást zárja ki.

Sokaság, uniformitás, különbözőség, egyediség
- a restaurálási és raktározási központ

A központi épület a beruházás legfontosabb, és egyben legnagyobb méretű objektuma. Két intézmény (Néprajzi Múzeum és Szépművészeti Múzeum-Magyar Nemzeti Galéria) funkciói kaptak itt helyet, további intézmények raktárkapacitást vesznek igénybe a térszint alatti területeken. A térszint alatti négy szintes beépítés műtárgyraktárként funkcionál, a térszint feletti földszint és két emelet pedig főként a restaurálási funkciót és a létesítmény kiszolgáló tereit foglalja magában. A különböző megközelítések – kaminos, teherautós, személy, teher, hulladék – a földszinten tervezettek. A térszint alatti monoton raktári funkciók és a térszint feletti műhelyek-műtermek világa közé a logisztikán kívül olyan funkciókat terveztünk, amelyek egy része közönségforgalommal kapcsolatos. A főbejárattal jobbra, a Látogatóközponttal párhuzamosan nagyméretű kültéri, zárt „üvegezett pavilont” alakítunk ki, ahol a gyűjtemény jelentős darabjaiból állítunk ki látványos, az intézmény rangját reprezentáló műveket. Az előcsarnokból két tanulmányi raktár (Szépművészeti Múzeum Gipszmásolati Gyűjteménye,⁸ továbbá Néprajzi Múzeum speciális, nagyméretű tárgyakból álló kollekcója) közelíthető meg, lényegében ezek a terek válhatnak látogathatóvá, azaz közönségforgalmi területté. Fontos szellemi-koncepcionális elem, hogy a park felé néző hatalmas üvegfelület mögött

annak az olympiai Zeus templom keleti oromcsoportjának gipszszobrait állítjuk ki, amely nyugati párja jelenleg a Szépművészeti Múzeum főhomlokzatán látható.⁹

Az előcsarnokból nyílik a központi öltöző, valamint innen tárható fel a teljes épületet szervező hosszanti közlekedő és logisztikai mag. Ez a mag két részre osztja az alaprajzot. A Vágány utca felőli traktusban a dokkolók, gépészeti terek, a műtárgyérkeztetéssel és kezeléssel kapcsolatos csomagoló, fertőtlenítő blokkok, a fotóműterem és egyéb kiszolgáló funkciók helyezkednek el. A magban valamennyi függőleges közlekedő, a vizesblokkok jelentős része, a gépészeti és elektromos aknák zöme is helyet kap. A mag másik oldalán az említett funkciókon kívül a központi fotóműterem, a karbantartó, az asztalos és lakatosműhelyek tervezettek. A főközlekedő két vége egy-egy gazdasági bejárat, amelyekkel egyúttal a menekülésben/menekítésben, továbbá az épület feltárázásában is fontosak.

A két emeleten főfunkcióként restaurátor-műtermek, irodák, laborok és a kapcsolódó kiszolgáló terek kaptak helyet. A magon keresztül juthatunk fel a lépcsőkön; a felvonók a felsőbb szintekre vezetnek, a nagyméretű, és egyedi liftek elsősorban a műtárgyak szállítására készülnek. Az első emelet déli traktusában a Néprajzi Múzeum restaurátor műtermei, műhelyei és irodái kaptak helyet. A műtermek főként az északra néző szárnyakban helyezkednek el, az irodák, teakonyhák, tárgyalók a délkeleti, jól benapozott helyiségekben tervezettek. Az északi traktusban a SZM-MNG funkcióit alakítottuk ki. A park felé kinyúló szárnyakban műtermek és a restauráláshoz kapcsolódó irodák/laborok kaptak helyet, a magtól keletre a kiszolgáló irodák, és további terek tervezettek. A második emeleten a funkcionális kialakítás hasonló az első emelethez, azonban itt valamennyi terület az SZM-MNG-hez tartozik. A keleti oldalon a fotóműterem, a diagnosztikai laborok, a röntgenlabor, kézikönyvtár, tárgyalók, valamint irodák és teakonyhák kaptak helyet. A déli traktusban a festmény és keretrestaurálás speciális helyiségei, valamint a faszobrász műtermek tervezettek. A három műteremszárnyban az egyes műtermek csak térelválasztókkal különülnek el, a restauráláshoz kapcsolódó irodák/dokumentációs helyiségek leválasztottak. A műtermek egy része felülvilágítókkal is ellátott, így az északra tájolt ablakokkal, valamint az intelligensen vezérelt világítástechnikával a legkülönbözőbb, a múzeumi kiállítóterekben elképzelhető fényviszonyok modellezhetőek.

9 Lásd Patay-Horváth, A.: Olympiai Zeus-templom keleti oromcsoportjának rekonstrukciói = Reconstructions of the East Pediment of the Temple of Zeus at Olympia. Project Report. OTKA, 2012. (<http://real.mtak.hu/12638/>)

05|9 Az OMRRK épületegyüttese / Narmer Építészeti Stúdió 2012-2016

05

10 Ez a szerkesztés erősíti a KSZT-ben is nagy súllyal szereplő belső tengelyes elrendezést, amely elsősorban a belső zöldfelületek, parkok súlyát igyekszik nyomtatékosítani.

A térszint alatt négy, alapterületileg hasonló kialakítású raktárszint kap helyet. Nagyjából a geometriai középvonalban húzódik a két intézmény határa. A teljes épület alaprajzi szerkesztésére itt szembetűnő leginkább a tengelyre fel-fűzött liftek, lépcsők, aknák sora. A raktárak elsősorban tűzvédelmi, másodsorban funkcionális okokból kisebb alapterületű egységekre osztottak, polcos, magaspolcos, illetve tömbösített raktártechnológia kerül, mindenütt az adott gyűjteményre tervezett egyedi kialakítással.

Az épület funkcionális kialakítását jól tükrözi a homlokzatok és az épülettömeg karaktere is. A térszint feletti részek esetében a Vágány utcai homlokzat jelzi a mögöttes irodasort, a déli traktusban az összefüggő restaurátori funkciók (nem műtermek) jelentős bevilágítást kaptak, míg a három műteremszárny homlokzata és tömege azonosan kezelt. Az északkeleti fronton a földszinti műhelyek is kaptak közvetlen bevilágítási és szellőzési lehetőséget. A tömeget a földszinten a gazdasági udvar tere, továbbá a főbejárat pozíciója és a tető(k) kialakítása határozza meg. Az emeleti szinteken a Vágány utca felőli szárny felveszi a régi, megmaradó épületek szerkesztési rendszerét, így a tömeg elfordul a Vágány utcától.¹⁰ A teljes épület karakteres tagolást kap, felveszi a meglévő épületek arányait. A túlzott nap ellentételezésére különböző mértékben visszahúzott, árnyékolt megnyitásokat terveztünk. Az épület lábazati zónája, azaz a földszintje monolit betonszerkezettel épül, ahol a külső héj antracit színre pigmentált betonnal készül, a zsaluzat 8-10 cm széles deszkázattal tagolt. Az így nyert felület faktúrájában és színében a megtartott klinker homlokzatokkal harmonizál. A két emelet külső térelhatároló falai is betonból készülnek. A külső felületet nagy nyomású vízszugárral átmoszák, így a felület kissé szivacsos hatású, „felpuhult” látványú lesz. Az ablakok keretezései, illetve az elválasztott lamellák fibreC üvegszálerősítésű beton formalemezekből készülnek.

Felvételi épületből látogatóközpont

Az egykori Bródy kórház felvételi épületének, későbbi imaházának rekonstruált épületébe tervezett látogatóközpont nyilvános funkciót is ellát. Az épület a 1897-ben, a klinika átadásakor a Bókay tér felőli bejáratral került kialakításra, közepén egy nagyobb belmagasságú teret is

kapott. A többi rész – többszöri átalakítással – a gyermek-kórház-funkcióhoz csatlakozott: kórtermek, műtő, kötöző, stb. működött az oldalszárnyakban. A legújabb kutatások szerint ennek a tervezője is Freund Vilmos, aki a többi kórházépületet is jegyzi.¹¹

Összhangban az Örökségvédelmi javaslattal, az építészeti tervek is egy lehetőség szerinti rekonstrukció felé mutatnak. A belső térstruktúra és az épület kubatúrája már csak nyomokban emlékeztet az eredeti épületre, de a szubsztancia még megvan, így érdemes erőfeszítéseket tenni az építészeti értékek kibontására és a lehetőség szerinti helyreállításra. A külső homlokzatok tekintetében a klinkertéglás burkolat és az eredeti nyílásrend helyreállítható, az egykori műkő előlépcsők, oszlopok, attika lefedések javarésze is rekonstruálható a maradványok és az archív fotók alapján. Az épület külseje tekintetében így a mára teljesen eltűnt és fel nem ismerhető szobrászati díszeket eredeti formájában állítjuk helyre. Az egykor használaton kívüli lapostetőt járható formában alakítjuk ki, emiatt két kortárs megfogalmazású felépítmény kerül rá. Az egyik a lépcsőházat és a liftházat rejti, a másik főként gépészeti térként szolgál. A belső a többszöri átépítés során szinte teljesen megsemmisült, és a későbbi imaházi funkció sem állítható már helyre. Emiatt az egyébként nagyvonalúan megtervezett belső teret kinyitjuk, flexibilis terekké alakítjuk.

Az épület funkciója Látogatóközpont, amely egymásba nyitható konferenciatereket, kiállítóteret, büfét/éttermet és fogyasztóteret, valamint a kapcsolódó kiszolgáló tereket tartalmazza. Az épületbelsőben meghatározó látványelem az egykori magas, központi tér, amely falait a későbbi vakolatoktól megtisztítjuk. Az elképzelésünk szerint a főfalakat és a boltíveket helyreállítjuk, a faltextúrát vakolatlanul hagyjuk. A többi földszintes tér homogén felületképzést kap, a központi tér rusztikus, csupasz falai az alig több, mint százhusz év viharos történelmét reprezentálják majd.

Bródy kórház volt

– Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet lesz

A 19. század utolsó évtizedében kiépült izraelita kórház-együttes jellemző pavilonépülete, az adományozó, Bródy Zsigmond felesége után elnevezett Bródy Adél Gyermekkórház 1897-re készült el Freund Vilmos műépítész

11 Az információ Süveges Gréta történeti kutatásainak köszönhető, lásd: Új gyermekkórház a fővárosban. Vasárnapi Ujság. 44./20. 1897, p. 322-323.

12 A témához lásd Korff, G.: Museumsdinge / deponieren-exponieren. Böhlau Verlag, Köln-Weimar-Wien, 2002.; Repp, B., Stäbler, W., Wießmann, A. (szerk.): Das Museumsdepot. Grundlagen, Erfahrungen, Beispiele. Weltkunst Verlag, München, 1998.

tervei szerint. Az épület sárga-vörös klinkertégla burkolata helyreállítható, a tetőre az eredetihez hasonló antracitszínű palafedés kerül. Az emeletráépítés és a szomszédos épülethez vezető híd bontásával az eredeti tömeget állítjuk vissza. A két véghomlokzaton az erkélysort helyreállítjuk, azonban a fellelhető kisszámú és gyenge minőségű archív fotó nem alkalmas az egykori vasöntvény-konstrukció újjáépítéséhez, az egykori karaktert kortárs acélszerkezettel idézzük vissza. A tömegében és homlokzatképzésében helyreállítható épülethez egy kis nyaktaggal kapcsolódik a délkeleti oldalon az új fogadóépület, amely látszóbeton falakkal és pillérekkel, illetve üveg/transzparens szerkezetekkel tervezett. Ebben a mélygarázból felvezető lépcsőház és lift, valamint a KEMKI előtere kap helyet. A kötött alaprajzi szerkesztésű épületben nem volt lehetőség máshonnan megközelíteni a belső tereket, emiatt ezt a megoldást tartottuk a legmegfelelőbbnek. A lépcsőházi középízaliban az eredeti, jelentős értéket nem képviselő lépcsőt és felvonót elbontjuk, helyén új lépcsőház és lift készül. Az új szerkezet oka a különböző érkező szintek összefűzésében keresendő. A belső térstruktúra esetében elfogadjuk az eredeti, folyosókra felfűzött kialakítást, ezt csak a szükséges mértékben tagoljuk a funkcionális igények szerint. Az alagsor természetes bevilágítással rendelkezik. A földszinten és az emeleten kutatószobák, a kiszolgáló terek kapnak helyet.

A múzeumok publikus terei, a látogatók által megismerhető válogatott tárlatai mögött hatalmas infrastruktúra húzódik. Ez egyrészt a ki nem állított műtárgyak, dokumentumok tömegét, azaz „gyűjteményt”, másrészt a múzeumi munkát végzők sokaságát jelenti.¹² Mintegy másfélszáz múzeumi kiállítás tervezése és megvalósítása után, továbbá sokszáz múzeum különböző mértékű ismerete alapján 2011-ben kezdtük el egy országos múzeumokat kiszolgáló háttérbázis koncepcióját felvázolni, amely program összetettsége, bonyolultsága és szerteágazó karaktere izgalmas feladatot eredményezett. Magyarországon ehhez fogható léptékű és működésű intézmény még nem épült, Európában és világviszonylatban is csak kevés hasonló létesült. A hazai helyzet felmérése, és a nemzetközi példák tanulmányozása segített a program kidolgozásában, de az ismert példák alapján úgy tűnik, hogy több tekintetben egyedülálló együttes születik. A jelentős magyarországi közgyűjtemények számára

tervezett műtárgy raktározási és restaurálási központban az eddig szétszabdalt, sokszor esetlegesen elhelyezett intézményi egységek egyesülhetnek egy korszerű együttesben, amely a Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézettel egészül ki. A Városliget közelében, az egykori Bródy Adél Kórház területére tervezett épületegyüttes közel harminchétezer négyzetméteren a Liget Budapest Projekt szakmai és infrastrukturális hátterét is biztosítja.

A tézishez kapcsolódó alkotás:

Budapest, 13. ker. Szabolcs utca: OMRRK-Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központ, Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet és Látogatóközpont / 2012-2018, építési alatt

A tézishez kapcsolódó publikáció:

Vasáros Zsolt DLA: A művészeti háttérintézmények új központja - az OMRRK projekt
<http://epiteszforum.hu/a-muveszeti-hatterintezmenyek-uj-kozpontja-az-omrrk-projekt>

A tézishez kapcsolódó előadás:

Vasáros Zs.: „Dealing with Changes – A brown-field project in Budapest. The new National Conservation and Storage Centre” – poster presentation. The 3rd International Conference S.ARCH 2016, Budva/Montenegro 25-27 May (www.s-arch.net/S.ARCH_2016_Programme.pdf)

A tézishez kapcsolódó recenzió:

Zsuppán A.: Megmutatjuk a Liget-projekt legjobb részét: ez lesz a Szabolcs utcai kórház helyén. 2015.02.09. <http://valasz.hu/kultura/megmutatjuk-a-liget-projekt-legjobb-reszet-ez-lesz-a-szabolcs-utcai-korhaz-helyen-109430>
 Berényi M.: Már tudjuk, milyen lesz a Restaurálási és Raktározási Központ Budapesten! Állományvédelem és Liget. Magyar Múzeumok online 2015.03.02. http://magyarmuzeumok.hu/muhely/2344_mar_tudjuk_milyen_lesz_a_restauralasi_es_raktarozasi_kozpont_budapesten_
 Csapláros A., Fáy A., Mikó Á., Kemecsi L.: Milyen muzeológiai szakfeladatok ellátására kell alkalmassá tenni a tervezett Országos Restaurálási és Raktározási Központot? MúzeumCafé 37, 2013/5., 28-32.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Lehetetlen mindenkinek köszönetet mondani, akinek pozitív, segítő szerepe volt a habilitációs munkámban szereplő alkotásokban, publikációkban. A tervezői praxisom, az egyes tézisek tartalma, hivatkozásai, a kérelemben felsorolt publikációk, kiállítások, előadások és az oktatással kapcsolatos tevékenységem kapcsán sok száz, talán ezer fölötti kollégát, segítőt, megbízót, hallgatót és barátot lehetne említeni, erre itt kísérletet sem teszek. Immár húsz év munkássága, alkotói-szakmai tevékenysége került a portfólióba illetve a többi felsorolásba, a stáblistákban igyekeztem minden fontos szereplőt, résztvevőt feltüntetni, mindannyiuknak komoly szerepe van az alkotások és tervek megvalósulásában. Vannak jónéhányan, akiket mégis ki kell emeljek, mivel a habilitáció megindításában a közvetlen segítségük, támogatásuk nélkülözhetetlen volt.

Elsősorban a jelenlegi és a közelmúlt tanszéki kollégáit emelném ki – Molnár Antalt, Helfrich Szabolcsot, Bartók Istvánt, Gaul Cicellét, Békés Ádámot, Szűcs Gábort, Nagy Ivánt, Szécsi Zoltánt, Terbe Ritát, Wéber Józsefet, Hajnal Zsoltot, Bálint Adriennt és Szabó Dávidot -, különösképp Lázár Antal korábbi tanszékvezetőt, aki a komplex tervem óta támogatott és a DLA fokozatszerzésnél mesterem volt, Koris János korábbi tanszékvezetőt, aki a tanszéken folyó oktatásban segített, és különösképp Dobai János jelenlegi tanszékvezetőt, aki minden tevékenységemben partnerként és segítő szándékkal lépett fel. A kollégáim bízottak és komoly terhet vállaltak át, amíg az írással, szerkesztéssel foglalkoztam. Vojtkó Lászlóné Éva a tanszéki titkárságot vezetve igen sokat segített, nem csak az elmúlt időszakban, hanem hosszú évek óta, köszönet érte. Ez a kollektíva volt, aki befogadta és támogatta a habilitációs anyagban is szereplő projekteket, az erdélyi szerepvállalásunk kapcsán Gaul Cicelle, a tanulmányutak esetében Nagy Iván és Bartók István szerepe kiemelendő.

A nagyszabású külföldi projektek szervezésében elévülhetetlen érdemei vannak Schreiber Gábornak, néhai Kákosy

László és Gaál Ernő professzoroknak az ELTE-ről, Török László akadémikusnak, Major Balázsnak a PPKE részéről, Horváth Zoltánnak a Szépművészeti Múzeum részéről, Sebastian Ristow kölni kollégámnak, Pánczél Szilamér Péter marosvásárhelyi régésznek, Manuel Fiedler és Constanze Hoepken német régészeknek, a 2013-ban elhunyt Veit Stürmer berlini régésznek és Luft Ulrich egyiptológus professzornak. A kölni ösztöndíjas éveim nélkül ma biztosan mással foglalkoznék, meghatározó volt Dr. Michael Altjohann, Prof. Thomas Fischer és Prof. Henner von Hesberg jelenléte, és személyisége.

Az Építőművészeti Doktori Iskola részéről Cságoly Ferenc és Balázs Mihály akadémikusoktól biztatást és támogatást kaptam, hasonlóképp Szabó Leventétől, aki a DI titkárként folyamatos biztatása mellett értékes tanácsaival is ellátott. A karon oktató kollégák közül Szabó Árpádot, Nagy Mártont, Kerégyártó Bélát, Vincze Lászlót, Karácsony Tamást, Marosi Bálintot, Kemes Balázst, Major Györgyöt, Klobusovszky Pétert, Fejérdy Pétert, Fonyódi Mariannt, Dobszay Gergelyt, Bach Pétert emelném ki, akikkel az utóbbi években fontos beszélgetéseket folytathattam. A DI hallgatói közül elsősorban a rudabányai csapatnak – azaz Antal Gabriellának, Borzsák Veronikának, Tánczos Tibornak és Varga Piroskának - tartozom köszönettel, akik nélkül a tervezés és a projekt bizonyára más irányt vett volna.

A habilitációban szereplő alkotások túlnyomó része az általam vezetett Narmer Építészeti Stúdióban keletkezett, a kollégáknak és az ott gyakorlatukat töltő hallgatóknak komoly szerepe volt és van a sikerekben. Különösen az utóbbi néhány évben és jelenleg a stúdióban dolgozók támogatása és aktív szerepvállalása nélkül nem jöhettek volna létre közös munkáink. Kiemelném Megyesi Zsolt, Bihary Sarolta, Derencsér Mariann, Somlai Anikó, König Anna, Bandur-Juhász Emőke, Szabó Anna, Sági Gergely, Nagy Gábor, Vasáros Ákos, Vasáros-Lévai Melinda, Eiszrich Ágnes, Tari Bálint, Kováts Petra, Siket Vanda, Hauszknacht Katalin, Tóth Márton Zoltán, Schunk Szabolcs, Véner Ágnes, Iván Mária, Nagy Zsolt, Zsarnóczky Renáta, Brotesser Zsuzsanna, Gáll András, Sasvári Áron, Krauth Veronika és Hurták Gabriella szerepét.

Külön ki szeretném emelni Baán Lászlót, a Szépművészeti Múzeum-Magyar Nemzeti Galéria főigazgatóját, akivel immár több, mint tíz éve a legkülönbözőbb projekteken jó szakmai légkörben tudunk együtt dolgozni.

Nem feledkezhetek meg azokról a hallgatókról sem, akik elhivatottsága, sokszor „bátorsága” nélkül a kutatási projektek nem jöhettek volna létre. Mindenkit lehetetlen volna itt felsorolni, néhányan közülük is kiemelkednek tehetségükkel, ambícióikkal, a graduális képzésben kötelező feladataikon túli vállalásukkal: Sági Gergely, Kovács Kata, Miklós Bernadett, Dávid Dóra, Tibai Frida, Veres Laura, Maklári Lili, Tóth Annamária, Lukács Anna, Lovas Klára, Lócsei Vera, Ruga Máté, Nagy Eszter, Dolmány Rita, Balázsik Stefánia, Szűcs Imre Ferenc, Pokol Júlia, Odry Szilvia, Kalász Dóra, Füsü Zsófia, Csendes Bernadett, Lévy Áron, Szigetfü István, Horváth Sándor, Balogh Edit, Miklós Zsófia, Molnár Bianka, Bakos Judit Piroška, Vági Péter, Molnár Ádám és Takáts Bendegúz (PPKE).

Külön köszönet jár Brotesser Zsuzsannának, hogy jelen köteteket óriási munkával és jó ízléssel összeszerkesztette, valamint Dávid Dórának, hogy a magyar és angol szövegek szerkesztésében, ellenőrzésében és fordításában segítségemre volt.

Végül köszönöm a családomnak, barátaimnak és kollégáimnak, hogy ennyi időn át mellőzni tudtak és lehetőséget adtak a mellékelt anyag összeállítására.

Budapest, 2017. április

Luxor-Nyugati part/Malkata: III. Amenhotep (Kr.e. 1398-1353) palotájának romjai.
Fotó: Vasáros Zsolt, 2010.

